VIGILIA

2019/10

Ferenc, a dél-amerikai pápa

TÖRÖK CSABA: **Ferenc pápa a mérlegen?**

KORONKAI ZOLTÁN: **Ferenc pápa és a megkülönböztetés**

ANDRÉ-MARIE JERUMANIS: **A személy az isteni dicsőség vonzásában**

Izsó Zita, Lackfi János és Tarjáni Imre versei

BURJÁN ÁGNES: **Rilke és Pilinszky arcképversei**

HALMAI TAMÁS: **Károlyi Amy három verséről**

MEZEY KATALIN: **Kalász Márton 85. születésnapjára**

GÖRFÖL TIBOR: **John Henry Newman, az újkor egyházatyája**

Beszélgetés Michael August Blume apostoli nunciussal

LUKÁCS LÁSZLÓ: A teremtés ünnepe 721

FERENC, A DÉL-AMERIKAI PÁPA

TÖRÖK CSABA: Ferenc pápa a mérlegen? 722
KORONKAI ZOLTÁN: Ferenc pápa és a megkülönböztetés az ignáci hagyomány fényében 731
ANDRÉ-MARIE JERUMANIS: A személy az isteni dicsőség vonzásában *(Németh Gábor fordítása)* 741

SZÉP/ÍRÁS

LACKFI JÁNOS: A szívrostok zsoltára *(vers)* 751
IZSÓ ZITA: Kalkutta; Tizenegy; Az utolsó; Kegyelem; Egy *(versek)* 756
BURJÁN ÁGNES: Rilke és Pilinszky arcképversei *(tanulmány)* 759
TARJÁNI IMRE: Nem ez lesz az első eset; Most, hogy látok… *(versek)* 765
HALMAI TAMÁS: Károlyi Amy három verséről *(verselemzések)* 766
PATAK MÁRTA: Karvaly *(novella)* 772

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

GÁJER LÁSZLÓ: Michael August Blume apostoli nunciussal 776

EGYHÁZ A VILÁGBAN

GÖRFÖL TIBOR: „Nem vétkeztem a világosság ellen”. John Henry Newman, az újkor egyházatyája 782

EMLÉKEZET ÉS KIENGESZTELŐDÉS

GÁL PÉTER: Esterházy János életáldozata. Vázlat a vértanúság teológiájához 784

NAPJAINK

MEZEY KATALIN: A rejtőzködő költő. Kalász Márton 85. születésnapjára 789

KRITIKA

SZABÓ P. KATALIN: Mezey Katalin: *Régi napok rendje. Elbeszélések* 790
KIPKE ÁGNES: Iancu Laura: *András érkezésére* 791

SZEMLE

(részletes tartalom a hátsó borítón) 793

LUKÁCS LÁSZLÓ

A teremtés ünnepe

Szeptember 29. és október 6. között ünnepeljük a Teremtés hetét.

A napi információk áradata a politikai események, a több-kevesebb áldozatot követelő véres konfliktusok, a természeti katasztrófák és a tömegbalesetek híreit zúdítja ránk. Egyre gyakrabban érkeznek azonban riasztó jelentések a Földet s vele az emberiséget fenyegető ökológiai válságról. A tudományos elemzések fogadtatása nagyon különböző. Vannak, akik még mindig kétségbe vonják a nyilvánvaló tényeket is, vannak, akik a katasztrófahírekhez edzett közönnyel veszik tudomásul azokat. De szaporodnak a pozitív események is, a helyi akcióktól a nemzetközi kezdeményezésekig, konferenciákig, határozatokig. Ide sorolhatjuk az egyházi megmozdulásokat is, zárva a sort Ferenc pápa teremtésvédelmi enciklikájával.

Az ökológiai célok gyakorlati megvalósításakor azonban gyorsan kiderült, mennyire összetett folyamatokkal kell szembenézni. Az emberiség olyan régen és kíméletlenül zsákmányolja ki a természeti környezetét, hogy csak hosszú távú és bonyolult szerkezetátalakítással lehet változást remélni. Pedig az idő sürget: minden nappal közelebb kerülünk ahhoz a ponthoz, ahol már visszafordíthatatlanná válik lakóhelyünk, a Föld egyre súlyosabb károsodása.

A tudomány és a technika az őskorszak óta állandó, újabban pedig egyre gyorsuló fejlődést mutat. Az élet végessége, a halál ugyan kezdettől fogva ránehezedett az emberre, a környezet, a „világ" azonban mindig új hódításokra adott lehetőséget — hovatovább általánossá válhatott az életérzés, hogy a világ kimeríthetetlen kincsesbánya. Új és új találmányok, fölfedezések cáfoltak rá azokra, akik az elérhető teljesítmények határait jósolgatták, hiszen mindig újra sikerült áttörni azokat a korlátokat, amelyek addig áthághatatlannak látszottak. Ezt sugallja az orvostudomány fejlődése is: ma sok — valaha halálos — betegség gyógyíthatóvá vált, az életkilátások jelentősen javulnak.

Mindez azonban nem feledtetheti velünk végességünket. Az élet tehető kényelmesebbé, hosszabbá is — de ettől még az élet véges, az ember halandó marad. Véges a Föld maga is, csodálatos természeti kincseivel, s az azokban gyönyörködő, azokból élő emberrel. A „végtelen" haladás évszázadok óta uralkodó mítosza végkép szertefoszlik napjainkban. Az ökológiai válság nemcsak a birtokba vett Föld határaira döbbent rá, de saját végességünkre is. „Nem vagyunk istenek" (Ferenc pápa). Mintha a bibliai teremtéstörténet mesésnek ható képei elevenednének meg napjainkban: az ember ajándékba kapta a saját életét és hozzá ezt a Föld nevű csodálatos paradicsomkertet. Ezt az egyetlen egyet — ha elpusztítja, nem kap helyette másikat. Véges az élet, körülhatárolt a kertje is — de a végeken túl az a végtelen Szeretet várja, aki ezzel az élettel megajándékozta, kinyitva az Öröklét távlatát. Akik a teremtést féltik-óvják, fölfedezhetik a Teremtő jóságát is.

Ferenc pápa a mérlegen?

TÖRÖK CSABA

1979-ben született. Katolikus pap, teológus, az Esztergomi Hittudományi Főiskola oktatója. Legutóbbi írását 2018. 12. számunkban közöltük.

Az ember modellező gondolkodása meghatározott szempontok kiemelésével, összetett kérdések egy tényezőre való lecsupaszításával igyekszik könnyen kezelhető rendszerbe fogni, osztályozni és értelmezni a valóságot. A pápai szolgálatok történelmi hullámzásában is igyekszünk valamiféle rendet felismerni, amely az inga mozgásához hasonlóan hol egyik, hol másik véglet felé leng ki: a bezárkózó és a nyitott, a szigorú és a kegyes, a diplomata és a lelkipásztor egyaránt olyan vezérfogalmak, amelyeknek segítségével értékelni próbálunk. Így el tudjuk helyezni XII. Piusz után XXIII. Jánost, vagy II. János Pál után XVI. Benedeket. A jól kigondolt séma persze meg-megdöccen, hisz mihez kezdjünk VI. Pál és II. János Pál kapcsolatával? Egyfelől mindketten teológuspápáknak voltak tekinthetők. Másfelől azonban melyikük volt a nyitott és melyik a zárt? Ha a mediatizált személyiségüket tesszük mérlegre, egyértelműnek tűnik a válasz. Ha azonban hittani látásmódjukat, vezetési stílusukat kezdjük elemezni, akkor hamar zavarba kerülhetünk.

I. Fogalmatlanná válás

A hivatalban lévő pápa már az életében megkapja a maga skatulyáját, amelyből halála után is csak nagyon nehezen tud kiszabadulni. Ilyenek vagyunk, mi emberek: nem szeretjük a túl összetett, bonyolult szellemi helyzeteket. Sematizálunk, mert így érezzük biztosnak a talajt a lábunk alatt (még az egyházban is). Ráadásul a „nagy emberek" — különösen életkoruk és a nyilvánosság előtt töltött idejük hosszabbodásával — egyre könnyebben sematizálhatók is: megvannak a visszatérő gondolataik, szófordulataik, kiismerhetőkké válnak a manírjaik. Legyen még oly zseniális gondolkodóról, intellektuális gigászról is szó, végül mégis — nem egyszer éppen a teljesen emberarcú tisztelet és szeretet hatására — átalakul önmaga bálványistenkéjévé, rosszabb esetben karikatúrájává. Mindkét esetben ugyanaz az eljárás alapelve: egy-egy karakterisztikus vonás kerül kiemelésre, amelyet aztán a többi vonás kárára, eltúlzott mértékkel jelenítünk meg. Ekként lett XVI. Benedekből „a professzor pápa", vagy éppen névelődjéből, XV. Benedekből „a béke pápája". Találó elnevezések vagy valóságelszegényítések ezek?

Amikor egy olyan személyiség lép a színre, aki bizonyos értelemben kiszámíthatatlan, meghökkentő, a szokott kerékvágásból kizökkentő, akkor az ember (a nagyobb közösség) furcsán fogalmatlanná válik. Hogyha olyasvalakivel találkozunk, aki minden egyes alkalommal képes újból meglepni, megdöbbenteni, akár megbotránkoztatni bennünket, akkor akadozó nyelvvel próbálunk rá címkéket aggatni, ám ezeknek a vékony kis kötözőmadzagja hamar elkopik és elszakad —

hisz az új helyzetek olyan újabb vonásokat hoznak felszínre a vizsgált személyiségből, amelyek összeegyeztethetetlenek a sietősen ráapplikált felirattal.

Besorolhatatlanság

Ferenc pápa személyiségének egyik fontos eleme a stabil és előre adott kategóriákba való besorolhatatlanság. Az életrajzát jobban ismerőknél többször találunk utalást arra vonatkozólag, hogy emögött ott állhat a személyesen megélt történelmi tapasztalat is. Diktatúrákban, üldöztetések idején, de akár kiélezett, késhegyig menő küzdelmek közepette komoly fegyvertény, „versenyelőny", hogyha az, akivel szemben állunk, nem tud könnyen kiismerni bennünket. A gyors és hatékony „letapogatás" ugyanis előbb-utóbb sebezhetővé teszi az ily módon „modellezett" embert: komoly helyzetekben, az élet tétmeccsei során az ellenfél már előre ismeri gyönge pontjait, még mielőtt a tulajdonképpeni küzdelem megindult volna. Igen, a skatulyába szorítás ügyes kicselezése adott esetben stratégia, értékes taktika is lehet.

Emellett persze van egy másik szempont, amellyel szintén számolnunk kell. A nyugati (európai és észak-amerikai) ember nagy osztályozó. A filozófiai gondolkodás, az egyetemességre törő fogalmi absztrakció képessége az egyik legcsodálatosabb, ugyanakkor leginkább veszedelmes vonása. Képes megalkotni az abszolút és általános eszméket — viszont képes ezekért még a kézzelfogható, eleven valóságot is feláldozni. Csakhogy a saját kulturális határainkon túl ez már nem egészen így van. Az elmúlt évtizedek során a kulturális antropológiából nyert ismeretek mind szélesebb körű alkalmazása (például a vezetéselmélet vagy a kommunikáció terén) rávilágított arra, hogy számolnunk kell egy olyan „másmilyenséggel", amely értelmezhetetlenné tesz számunkra helyzeteket, embereket.[1] A hétköznapi élet terén nemegyszer megtapasztalhatjuk, hogy egy tárgyalás során a messziről jött partner magatartása, reakciói, szavakba öntött válaszai vagy hallgatásai elbizonytalaníthatnak bennünket. Nem kapjuk el a motivációt, az üzenetet, nem ragadjuk meg a helyzetet, vagy magát az embert.

[1]Jó bevezetést nyújt e kérdéskörbe Erin Meyer: *The Culture Map. Decoding how People think, lead, and get Things done across cultures.* PublicAffairs, New York (NY), 2015 (a szövegben szereplő angol kifejezéseket innen vettük át).

Latin-amerikaisága

Jorge Mario Bergoglio latin-amerikaisága nem csupaszítható le arra a külsődleges és igencsak együgyű meglátásra, miszerint „megfertőzte őt a felszabadítási teológia és a marxizmus", illetve hogy „nem érti Európát". Gesztusaiban, beszédmódjában, emberi kapcsolatépítő magatartásában, a helyzetekre való reagálásaiban olyan elemekkel találkozunk, amelyek idegenek a mi kulturális valóságunktól, s amelyek okán nem igazán tudunk mit kezdeni a személyével. Míg például egy angol vagy egy német ember (és hát a pápa hangos és nagy befolyású, hazánkban is olvasott „értelmezői" ezekből a nyelvi körökből kerülnek ki) a direkt kommunikációhoz van hozzászokva *(Low Contest Communication),* addig egy argentin kiválóan ért a sorok közötti (vagy mögötti) közléshez. Számára mást jelentenek a szavak. Míg mifelénk annál jobb egy szó, minél egyértelműbb (éljenek a lexikonok!), addig a világ más részein az kölcsönöz igazi értéket a megszólalásnak, hogy játékos, meghívó, értelmezésre indító, megmozgató. Az ilyetén indirekt kommunikációnak a távol-keleti emberek a valódi kiválóságai, akik még a hallgatásukkal is köteteket tudnak elmondani *(High Context Com-*

munication). Hányszor hallottuk már, hogy a pápa „maszatol", „féligazságokat mond" — miközben lehet, hogy pusztán arról van szó: másképpen kommunikál. Teljesen egyértelműen mondja el, amit gondol, csak esetleg nem azon érvelési rendszer mentén haladva, amelyet mi egyedül és kizárólag érvényesnek tartunk. És akkor még nem beszéltünk más, szintén lényeges tényezőkről, mint példának okáért a személyesség fontosságáról. Mi, az eszmék platonikus európai hívei, mindig szeretjük az igazságot mint szó szerint *ab-solutum*ot, vagyis a viszonyosságoktól (relativitástól) eloldottat, önmagában definitíven körülhatároltat felmutatni *(Specific Thinkers)* — azonban vannak olyan kultúrák, amelyek a valóság egészéhez, illetve a személyes létezéshez kötve szeretnek az igazságról beszélni *(Holistic Thinkers).*

Egyetlen egy konkrét szituációt vegyünk szemügyre: a migráció kérdését. Az általam alkalmazott szóhasználat már önmagában árulkodó. Számunkra ugyanis egy általános jelenségről van szó, amelyre jogi, politikai, államelméleti, közgazdaságtani és egyéb hasonló elvi válaszokat akarunk adni, megint csak „örök igazságok" talaján állva. Ám a jelenségnek van egy másik (és szükségszerű) olvasata: a migránsok, az elvándorló emberek kérdése. Ez pedig egészen másmilyen természetű. Amikor egy ember társaival együtt kezd alámerülni a Földközi-tenger habjaiban, akkor teljesen lényegtelenné válnak az *ab-szolút* elvek. Ott és akkor egyedül a konkrét ember számít, akinek a szemébe kell(ene) néznünk, és akivel viszonyt létesítve kellene megfogalmaznunk, mi is az igazság, amelyet kimondanunk és képviselnünk kell, felölelve a másik *teljes* létezését.

Hozzá vagyunk szokva, hogy egy óvilági kereszténység méricskéli az óvilági pápákat — ám ideje felébrednünk az álomból. A kereszténység már régen nem a miénk — ahogyan a pápa sem a mi kultúránk zászlóvivője. Ennek okán pedig fel kell készülnünk rá, hogy egyre „furcsább" pápáink lesznek, akik fogalmatlanná tesznek minket, amidőn — a megszokott módon — próbáljuk őket beleláncolni a saját elméleti rendszereinkbe. Nyugtalanító ez a helyzet. Ferenc pápa pedig kiváló munkása ennek a nyugtalanításnak, amelynek prófétai, evangéliumi ősereje van.

II. Rossz megoldási javaslatok

Azt talán még el tudnánk fogadni, hogy egy „a világ végéről jött" pápa új színfolt az egyház életében. Azzal már nehezebb mit kezdenünk, hogy a megszokott fogalmi rendjeink korlátaival is szembesít minket. A végsőkig kitartunk ugyanis a saját gondolatiságunk szűk keretei mellett, s ezért megpróbáljuk mégis alkalmazni a saját kategóriáinkat, még ha egyre inkább tárgyidegenné válnak is azok.

A fenti állapotot remekül jelzi az a mód, ahogyan politikai kérdéssé tesszük Ferenc szolgálatát. Eleve kérdéses, szabad-e (párt)politikai osztályozási renddel élni a hit vagy az egyházi létezés terén. Hisz mind a konzervativizmus, mind a liberalizmus (hogy csak a két főbb ágat nevezzük meg, bár egyértelműen sokkal szofisztikáltabb a helyzet) olyan kifejezések, amelyek a felvilágosodás kora utáni közéleti állapotaink leírására — folyamatos változások, újrafogalmazások mellett — is csak

korlátozottan érvényesek. Ma már egyáltalán nem olyan könnyű megmondani, melyik párt a konzervatív. De mit jelent, hogy egy keresztény (egy teológia vagy egy főpap) konzervatív? Az már önmagában baj, ha a katolicizmusunknak pártpolitikai kategorizálhatósága van. Azt is mondhatnánk, ez maga a *contradictio in terminis*, mégpedig vegytiszta formában; az „egész szerintiség" feláldozása az abszolutizált részlegesség, pártosság oltárán. És persze lehet egy püspök konzervatív, amikor belép a szavazóhelyiségbe — de a főpásztorként a hívek számára adott tanítása már egyáltalán nem lehet ilyen. Már csak azért sem, mert akkor minden konzervatív politikai fordulatnál újra kellene fogalmaznia a saját elveit, értékrendjét, erkölcsiségét is — ami igencsak furcsa és aggasztó képlet lenne egy apostolutód esetében.

Valamivel helytállóbbnak érezhetik mások a tradicionalista és a progresszív viszonyulások szembeállítását. Ezzel kapcsolatban azonban újból nehézségbe kell ütköznünk: hisz katolikus önazonosságunk szükségszerűen tradíció által meghatározott (legyen szó akár a Szentírásról és annak értelmezéséről, akár a Szenthagyományról), másfelől azonban elengedhetetlenül progresszív. E kettős-egy dinamikát leírva a *Dei Verbum* konstitúció képes ötvözni a hitletétemény változhatatlanságának a gondolatát az értelmezés, a folyamatosan, minden korban és létkörülmény közepette megújuló befogadás és megélés előrehaladásával (különösen megmutatkozik ez a hagyományt organikus módon leíró 8. pontban).

Tradícionalista és progresszív

Ferenc pápa emiatt igen furcsa helyzetbe került. Sok kérdés kapcsán úgy jellemzik őt, mint a hagyomány felrúgóját, egy őrült újítót. Azonban ez a narratíva csak egy-egy kiragadott elem kapcsán tartható fenn. Más kérdésekben kifejezetten és következetesen „tradicionalista", legyen szó a nők pappá szentelhetőségének lehetősége/lehetetlensége kapcsán kibontakozott vitáról, vagy éppenséggel az életvédelem kérdéseiről. Mi a következmény? Mind a pápát Antikrisztusként beállító ellenfelek, mind a rajongók és támogatók köre szelektál: csakhogy eközben tévedhetetlen következetességükkel süketté teszik magukat minden olyan megnyilvánulásra, döntésre vagy tanítási elemre, amely kilóg a „haladó" vagy „romboló" Péter-utód kapcsán kiforrasztott narratívájukból. Ha a sátáni pápa olyasmit mond, ami a legmélyebben ortodoxnak tűnik, akkor biztos valamiféle hátsó szándéktól vezérelve cselekszik. És viszont: ha a megváltó pápa olyan dolgot fogalmaz meg, ami nem eléggé progresszív, akkor valójában csak ügyes diplomataként igyekszik előkészíteni a terepet, hogy kellő időben megléphesse, amit elvárnak tőle.

Mindkét beállítódás radikális következményekkel jár. Az egyház átalakul egy megosztott, ellentétes ideológiák mentén szerveződő csoportokból sajnos nem eléggé szervesen egybenövő, feszültségekkel terhes társadalommá. A Szentszék nem egyéb, mint a klerikális pártok csatateréül szolgáló parlament. A tanítás pedig kvázi-politikai megnyilatkozás, programbeszéd. A pro és a kontra érvelők (szándékuk ellenére) egyaránt megfosztják Krisztus testét, Isten népét a maga sajátos teológiai minőségétől, és beletaszítják a többi emberi szociális alakzat

értelmezési mátrixának a bugyraiba. „Ez a pápa nekem ne beszéljen!" — „Végre egy pápa, aki azt mondja, amit kell!" Mindkét álláspont végső soron a *katholiké* szívét sebzi meg. Ez az ártalom pedig legalább két szinten olyan vélekedéseknek válik a táptalajává, amelyek miatt minden istenszerető embert a féltésnek és gyötrődésnek az érzése kell hogy áthasson. Egyfelől ugyanis implicit módon azt jelentjük ki, hogy létezik egy absztrakt, személytelen, mindenek fölött álló tanítás, amelynek mérlegén mindenkit, még a pápát is le lehet mérni. Itt nem egyszerűen a „Romanus Pontifex a nemine iudicatur" („a Római Pápa fölött senki nem ítélhet") jogi elvének megsértéséről van szó. Hanem arról a kérdésről, hogy a krisztusi kinyilatkoztatásban foglalt üdvhozó igazság miként hozzáférhető, befogadható, megvallható és megélhető számunkra abban a konkrét korban, amelyben élünk. Nem volt véletlen, hogy a II. Vatikáni zsinat, s nyomában a későbbi megnyilatkozások előszeretettel beszéltek az „eleven tanítóhivatalról", ahol az „eleven" jelző a katolikus egyházi létezés egyik legfontosabb alapelvét mondja ki:

„A feladat pedig, hogy hitelesen magyarázza Isten írott vagy áthagyományozott igéjét, kizárólag az egyház eleven tanítóhivatalára van bízva, mely tekintélyét Jézus Krisztus nevében gyakorolja. Ez a tanítóhivatal nem Isten szava fölött, hanem annak szolgálatában áll, csak az áthagyományozottat tanítja, amennyiben ezt a Hagyományt isteni parancs alapján, a Szentlélek vezetésével áhítatosan hallgatja, szentül őrzi, hűségesen kifejti, és a hitnek ebből az egyetlen letéteményéből meríti azt, amit Isten kinyilatkoztatásként, hogy higgyük, elénk ad" (DV 10).

Eleven tanítóhivatal

Az a benyomásom, hogy nem vagyunk eléggé tisztában a fentebb idézett szöveg súlyával. A zsinat ugyanis nem feltételes módban fogalmaz, hanem hittani kijelentést tesz. Az eleven tanítóhivatal kinyilatkoztatáshoz való hűsége nem utólagosan megvizsgálandó feltételezés, hanem eleve megvallandó tény. Igen, ez része a katolikus hitnek, a katolikus módon való hívésnek. Nem létezik egy „halott tanítóhivatal", amelyen lemérhető az „eleven tanítóhivatal". Teológiailag nem elfogadható az a megközelítés, amelynek értelmében a korábban keletkezett egyházi szövegeket — tetszőleges emberi kiválogatás, rangsorolás segítségével — a most felhangzó pápai igehirdetés mérőónjává lenne szabad tennünk. Ezzel ugyanis a Szentírás és a Szenthagyomány végső érvénye, s a hozzájuk karizmatikusan rendelődő tanítóhivatal Szentlélek által őrzött szolgálata mellett érvénybe léptetnénk egy negyedik fórumot is: a múltidős teológiai szövegeket az aktuális magisztériumon számon kérő emberi elmét. (Félreértés ne essék: manapság ez az „elme" nem a teológusok középkori *cathedra magistralis*a, nem is a *consensus theologorum*, hanem a katolikus *influencerek* mediatikus és közéleti fellépése honlapokon, portálokon, blogokon, sajtótermékekben.)

Ezzel el is érkeztünk a második ártalomig: mai közegünkben sokan úgy vélik, hogy az egyes emberi vélemény inkább alkalmas az Isten Szavának értő olvasására, tanítására, mint a karizmatikus tanítóhivatal. Ez az alapállás kiválóan alkalmas a szektárius csoportképződés ki-

váltására, az egyháznak az elfogadhatatlan felsőbbrendűségi tudattal rendelkező véleményformálók általi bomlasztására. Sokszor igen olvasott, művelt, kiemelkedő teológusi elmék vállalják fel ezt a szerepet, ám személyes kvalitásuk mit sem változtat a dolgok állásán. A helyzet kapcsán egy olyan tekintélyt idézek, akivel kapcsolatban a legelvakultabb szerző sem merné azt mondani, hogy „liberális" vagy „progresszív" értelemben elhajolt volna a hithűségtől — Joseph Ratzingerről van szó, aki így fogalmazott: „Az emberi szavak, amelyekben a hit kimondja önmagát, soha nem fedik le teljesen annak az örökkévalóságba belenyúló tartalmát. (…) Ha eltöröljük az egész történelmen organikusan végigvonuló, saját egységét annak változandóságai közepette is megőrző alany összefüggését, akkor csak valamiféle ellentmondásos nyelvi töredékek maradnak hátra, amelyeket nem lehet utólagosan beilleszteni valamilyen összefüggésrendszerbe. Ha erre teszünk kísérletet, akkor szinte magától színre lép a kiválogatásra való hajlam, amelyet az egyháztörténelem eretnekségnek nevezett el, vagy egy másik hajlam, amely régész módjára nyúl vissza a múltba, és csak a legősibbnek tartott részeket veszi figyelembe. Ahogy korábban már mondtam, egy ilyen rekonstruált kereszténység szükségszerűen válogató kereszténység, amelyben elvesznek az egészben rejlő feszültségek és gazdagságok. A hit szimfóniájának a belső pluralitása helyébe a szubjektivista válogató kereszténység viszonyokat, összefüggéseket tagadó pluralizmusa lép. (…) A bomlás ilyetén pluralizmusának esetében alapjában véve az egymás között egyáltalán nem kommunikáló, rövid életű válogató kereszténységek állnak szemben egymással."[2]

[2] Joseph Ratzinger: *Gottes Projekt. Nachdenken über Schöpfung und Kirche.* Pustet, Regensburg, 2009, 138.139 (a magyar fordítás megjelenés előtt áll a Jel Kiadónál).

III. A hitünk próbája

A krisztusi hitnek személyes életünkben és a történelem nagy ívében megannyi próbatételen kell áthaladnia. A hűség, az állhatatosság, a kitartás igénye — amelyet az Újszövetség világosan megfogalmaz — mindannyiszor újra kihívás elé állít bennünket. Az ellenséges külső erők nyomásának érzékelésekor általában könnyű a tisztán látás, hiszen a hatás „idegensége" már önmagában sejteti a nem krisztusi szándékot. Azonban sokkal nehezebb szembenéznünk a próbatétellel akkor, ha az egyházon belül találkozunk vele — és egyenesen Istentől ered. Jó dolog kényelmesen, zavartalanul, mindig megerősítést nyerve hinni. Ám hogyan kell reagálnunk akkor, ha maga a tanítóhivatal (vagy annak egy kiemelt pásztora) tűnik valamiféle zavar keltőjének, a hívek közötti nyugalom felrúgójának? Nem elméleti, hanem nagyon is gyakorlatias ez a kérdés. Avilai Nagy Szent Teréz és Keresztes Szent János a meg nem értés, a kirekesztés, az elutasítás keresztjét kellett, hogy hordozza, olykor még a „legszentebb" fórumokkal, a rendi elöljáróságggal vagy az inkvizícióval is feszültségbe kerülve. De ugyanígy utalhatnánk az eltiltott, Indexre került Antonio Rosminire is, akit aztán XVI. Benedek dekrétuma értelmében avattak boldoggá Novarában.

Napjainkban sokan úgy tekintenek Ferenc pápára, mint az egyház belső egységének a megbontójára, a hit tisztaságának és stabilitásának a lerontójára. Ahogy fentebb is utaltunk rá, eleve érdekes felvetés az, amelynek értelmében az egyház egységének látható princípiuma és a

hit tisztaságának legfőbb emberi őre kerül a vádlottak padjára. De ha túltekintünk ezen a kérdéskörön, akkor szembesülünk egy sokkal mélyebbre (és régebbre) nyúló problémával: Lehetséges-e, hogy egy meszszíről jött főpap ilyen rövid idő alatt, minden előzmény nélkül ekkora feszültséget keltsen, ekkora „kárt okozzon"? Nem lehet arról szó, hogy most törtek a felszínre olyan folyamatok, amelyek már elég régen munkáltak a világ katolikus közösségében, de amelyekről nem vettünk tudomást, nem akartunk tudomást venni?

„Vertikális skizma"

A német nyelvű (jórészt pasztorálteológiai indíttatású) irodalom az elmúlt harminc év során sokszor alkalmazta a „vertikális skizma" és „látens skizma" kifejezéseket. Hogy melyiknek ki volt a szülőatyja, az nem mindig megállapítható. Az első szókapcsolat egy egészen konkrét egyházi helyzetben, egy vitákat szülő főpapi kinevezés kapcsán hangzott el Eugen Biser szájából. Kettős szakadást írt le: egyrészt a klérus és a laikátus, másrészt (és tágabb értelemben) a Vatikán és a helyi egyházak között. Ez utóbbi szempont azonban már korábban is felmerült. Az '50-es évek gazdaságföldrajzában született meg a centrum-periféria modell, amelyet a II. Vatikáni zsinat idején többen, így Suenens bíboros is, a belső egyházi viszonyokra alkalmaztak. A hatalmi központ és a mindennapos valósággal találkozó „végpontok", „szélpontok" kapcsolata ezernyi feszültséget szülhet. Jó esetben — a megfelelő szinergiák mentén, a szubszidiaritás elvét messzemenően gyakorlatba ültetve — egyáltalán nem szükségszerű, hogy e téren bomlási tendenciák jelenjenek meg. Ráadásul nem mindig egyértelmű, hogy az előálló nehézségekért jórészt (vagy kizárólag) a központot terhelné a felelősség (gondoljunk az „antirömisches Affekt" jól ismert jelenségére a német nyelvű katolicizmus berkein belül). Az azonban bizonyos, hogy most igen nagy kihívás előtt állunk, amikor az egységünk mérlegre kerül: a pápa és a püspökök, a papság és a világi hívek egysége napjainkban egyre fontosabb feladatot jelent a számunkra.

„Látens skizma"

A másik, a „látens skizma" kifejezéssel egyesek pedig egy furcsa „szőnyeg alá söprési" tendenciát illetnek: miközben a tanítás látszólag szilárd és egységes, addig a hívek megélt hite, a mindennapokban hordozott keresztény (katolikus) önazonosság a széttöredezés jeleit mutatja. Nem véletlen, hogy a 2014-es rendkívüli családszinódust előkészítő állapotfelmérő kérdéssor kiemelten foglalkozott azzal, hogy a hívek mennyire ismerik s milyen szinten élik meg a VI. Pál által kiadott *Humanae vitae* kezdetű enciklika tanítását (amelynek szisztematikus teológiai része manapság valódi ki nem aknázott erőforrásul szolgálhatna). A legegyszerűbb plébániai tapasztalat, a gyóntatószékben s a kiscsoportokban szerzett benyomások alapján egyértelműnek tűnik, hogy valóban van egy olyan eltávolodás, hallgatólagosan elfogadott feszültség a tanítás és a megélt gyakorlat között, amely sajátos jellemzője például a katolikus szexuális etika, a családtervezés kérdéskörének. E téren egyébiránt a Család Pápai Tanácsa által jegyzett, 1997-es *A gyóntatóatyák vademecuma a házassági erkölcs néhány kérdésében* című dokumentum is bölcs belátásra és figyelmességre intette a pásztorokat.

Ferenc a pápasága egyik kulcsfogalmává tette a *parrhésziát*, a nyílt, őszinte és bátor beszédet. A felhívás hatalmas hullámverést váltott ki a világegyházban: magunk előtt láttuk a bíborosok vitáját, a nézőpontok igen heves szinódusi ütközését, de még inkább az *Amoris laetitia* s annak értelmezése kapcsán kibontakozott, egyre elkeseredettebb csatározást. Péter széke hozta létre a töréseket — vagy esetleg kiprovokálta a már fennálló törések napvilágra kerülését? Egy ilyen helyzet a tan, az egység romlása — vagy épp ellenkezőleg, a letisztulásnak, a reflexiónak és az egység megerősítésének a megkövetelése? Elvesztettünk valamit, ami megvolt — vagy inkább nyilvánvalóvá vált előttünk valaminek a hiánya, amit újra meg kellene szereznünk? Ezekre a kérdésekre természetesen — a feleletet adók nézeteinek és meggyőződéseinek függvényében — eltérő válaszok adhatók, egy azonban biztos: az előállt helyzet mintha lakmuszpapírul szolgálna az egyház számára.

IV. Furcsa reakciók

Ferenc pápa — bár sokan szeretnék kedves, ám szisztematikus kérdésekben kevéssé járatos vezetőként beállítani — nagyfokú tanítóhivatali aktivitást mutat. A dokumentumok száma, skálája, terjedelme és tartalmi spektruma okán már-már lehetetlenné válik minden egyes megnyilatkozás alapos, figyelmes nyomon követése. Ez pedig igen nehézzé teszi az adekvát reakciók megszületését is. Az elmúlt évek során az egyes püspöki konferenciáknak irányelvek és útmutatások sorát kellett volna megfogalmazniuk a legeltérőbb kérdésekben: lelkipásztori program, szentségkiszolgáltatási elvek, egyházjogi reformok, a lelkipásztori támogatás, kísérés és megkülönböztetés személyes és intézményes fórumainak a létbe hívása — a sort még sokáig folytathatnánk. Nem kizárólag magyar tapasztalat, hogy ólmos léptekkel, lassú válaszokkal találkozunk (ha egyáltalán tapasztalunk bárminemű közösségi-részegyházi törekvést a megfelelő feleletek adására).

Eközben az egyéni reakciók viszont egyenesen burjánzásnak indultak. Csakhogy ezek leggyakrabban visszavetnek bennünket a jelen írás elején felvázolt fals kategorizálások terepére. Csak két példát szeretnénk ennek az illusztrálására felmutatni:

Az *Evangelii gaudium* kezdetű buzdítás gazdasággal és közélettel (tehát politikával is) foglalkozó részei nyomán sokan kimondták a verdiktet: Bergoglio marxista. Latin-Amerikából jön, és képtelen túllépni a saját látókörének a felszabadítási teológia, illetve a sajátos társadalmi helyzet által determinált kliséin. Nem érti a kapitalizmust, vagy annak csak a latin-amerikai torz formátumát ismeri. Érdekes megfigyelni, hogy az ilyen értelemben nyilatkozó kritikusok mintha nem olvasták volna XI. Piusz *Quadragesimo anno*ját, sőt még XVI. Benedek *Caritas in veritate*jának a kényes részleteit sem. Egy dolog azonban tagadhatatlan: az egyház társadalmi tanításának ferenci megfogalmazását szinte kizárólag politikai kulcsban hajlandók olvasni.[3]

[3]Erre jól rámutat Andrea Tornielli – Giacomo Galeazzo: *Ferenc pápa. Ez a gazdaság öl.* Jezsuita Kiadó, Budapest, 2015.

Az *Amoris laetita*, s annak is kiemelten egy pontja, egy lábjegyzete nyomán pedig már egyenesen temetni kezdték a katolikus tanítás integritását. Az egyes hangadók fellépése, a sajtóban megjelentetett nyílt levelek sora, az egyházon belüli vita, a kérdéstisztázás bevett útjait ki-

iktató, közéleti csatározásokat idéző mediatikus kereszteshadjárat egészen új légkört teremtett: mintha az egymással küzdő belső egyházi csoportosulások puccskísérletei követnék egymást. A folyamatok mikéntje megint csak jobban illeszkedik az átpolitizált közgondolkodás régiójába, mintsem a katolikus egyház imádságos, Istenre figyelő *modus procedendi*jéhez (a *lectio–meditatio–translatio* jól ismert hármasához), amelyet a *Dei Verbum* oly szépen ír le: „az apostoloktól származó hagyomány a Szentlélek segítségével az egyházban kibontakozik: egyre teljesebb lesz az áthagyományozott dolgok és szavak megértése, részben a hívők elmélkedése és keresései folytán, akik a szívükben el-elgondolkodnak rajtuk (vö. Lk 2,19.51); részben a tapasztalt lelki dolgok benső megértéséből; részben azok igehirdetéséből, akik a püspöki utódlással együtt megkapták az igazság biztos karizmáját is" (nr. 8).

Katolikus módon

Mintha a katolikus közösség maga felejtette volna el, hogyan kell katolikus tartalmakat *katolikus módon* kimondani, akár a teológiai látásmódok és iskolák szükségszerű pluralizmusában is. Mintha a hatalmi harcnak a logikája uralkodott volna el rajtunk: a konklávé az egymással konkuráló jelöltek közül választ, a megválasztott személynek pedig — saját csoportérdekei mentén — van egy eleve kész agendája, amelyet aztán tűzzel-vassal végigver az egyházon. A Szentlélekbe vetett szilárd hit, a püspöki rend és a pápai szolgálat karizmatikus alapozottságába vetett bizalom hangja helyébe — a ratzingeri kifejezéssel élve — az egymás között nem kommunikáló, válogató csoportok között kibontakozó elkeseredett háború lépett.

Mindez annak a jele, hogy nem tudunk mit kezdeni azzal a Ferenc pápával, aki bátorított az őszinteségre, még ha az fájdalmas is; aki véget akart vetni a szőnyeg alá söprés taktikáinak; aki buzdított a nyíltan vállalt vitára, hiszen ez életjelenség — és ennek hiánya sokszor az élet hiányára mutat rá. De legfőképpen nem egy előre kész forgatókönyv levezénylőjeként áll elénk, hanem olyasvalakiként, aki „inkább a folyamatok elindításával, mint a terek birtoklásával foglalkozik", annak reményében, hogy az Isten által nekünk adott idő „egy állandóan növekedő lánc szemeivé alakítja át azokat, amely már soha nem fordul vissza" (vö. EG 223).

„Imádkoztam érted, nehogy megfogyatkozz a hitedben. Amikor megtérsz, te erősíted majd meg testvéreidet" (Lk 22,32) — ez a jézusi ígéret megmutatja, hogy a pápa elsődleges hivatása a megtérés, a rendíthetetlen Krisztusra figyelés, függetlenül minden külső tényezőtől. Az azonban már a hívő közösségről állít ki bizonyítványt, hogy miként reagál a Péter-utódra. Ideje van a Szentlélekbe vetett hit felszításának, az Istentől küldött tanítókba vetett bizalmunk megerősítésének. Ferenc pápa prófétaisága pontosan itt intézi hozzánk a legnagyobb kihívást: tudunk-e katolikusat *és* katolikusul hinni?

Ferenc pápa és a megkülönböztetés

az ignáci hagyomány fényében

KORONKAI ZOLTÁN

1972-ben született. Jezsuita szerzetes.

Nem sokkal a legutóbbi konklávé után Antonio Spadaro SJ, a Civiltà Cattolica főmunkatársa, hosszú interjút készített Ferenc pápával, aki arra a kérdésre, hogy az ignáci lelkiség melyik eleme segíti őt a legjobban szolgálata teljesítésében, habozás nélkül azt válaszolta, hogy a megkülönböztetés.[1] Ez a téma azóta is gyakran előfordul Jorge Bergoglio beszédeiben és írásaiban. Az egyház megújulásának egyik fontos szempontját is abban látja, hogy mindinkább megkülönböztető közösséggé váljunk.[2] De mit is jelent a megkülönböztetés? Hogyan forrásozik ez a pápa jezsuita gyökereiből, és melyek az ő sajátos hangsúlyai? Ebben az írásban az ignáci hagyomány fényében vizsgáljuk Ferenc pápa megkülönböztetéssel kapcsolatos gondolatait.

[1] *Jó napot! Ferenc pápa vagyok.* JTMR, Budapest, 2013, 16.

[2] Vö. Nicholas Austin SJ: *Francis: the discerning pope*, https://www.thinkingfaith.org/articles/francis-discerning-pope (2019.09.09.)

Az isteni akarat megtalálása turbulens közegben

Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyve* szerint a gyakorlatok célja, hogy a lelkigyakorlatozó „megtalálja az isteni akaratot, hogy életét aszerint rendezze és a lélek üdvösségét elnyerje".[3] Ignácot az a meggyőződés vezette, hogy Istennek minden emberrel van egy terve, és az élet nagyobb, de kisebb vonatkozásaiban is érdemes és szükséges keresni, mi az Isten akarata. Ezt fejezi ki az a formula is, amivel a legtöbb levelét befejezte: „Kérem az isteni Felséget, hogy bőségesen adja meg nekünk a kegyelmet, hogy az ő szentséges akaratát megismerjük, és egészen végrehajtsuk."[4] Az isteni akarat megtalálása ugyanakkor turbulens környezetben történik. Ignác szerint az emberben háromféle gondolat van: „A saját magamé, (…) és két másik, amely kívülről jön, egyik a jó szellemtől, másik a rossztól."[5] Az ember az Isten és a Sátán közti küzdelem közepén áll, ahol egyaránt érik hatások Istentől és „az emberi természet ellenségétől".[6] A megkülönböztetés ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy fel tudjuk ismerni, mi jön Istentől, azt elfogadjuk, és mi az ellenségtől, azt pedig elutasítjuk.[7]

[3] Loyolai Szent Ignác: *Lelkigyakorlatok.* JTMR, Budapest, 1994. 1. pont (a továbbiakban: Lgy).

[4] Loyolai Szent Ignác: *Levelek.* JTMR-EFO, Budapest, 2004, 95.

[5] Lgy 32.

[6] Vö. Lgy 10.

[7] Vö. LGY 313.

Ferenc pápa az életszentségre való meghívásról szóló apostoli buzdításában[8] ezt az ignáci nyomvonalat követi, amikor a keresztény lelki életről mint küzdelemről beszél. Olyan harcról, melynek során nem pusztán emberi gyengeségekkel kell megbirkózni, hanem a harcnak természetfeletti dimenziója is van, hiszen „állandó küzdelem az ördög ellen, aki a rossz fejedelme", aki nem egy „mítosz, kép, szimbólum, ábra, vagy puszta gondolat" hanem „személyt jelent, aki gyötör bennünket".[9] A megkülönböztetés tehát annak eldöntése, hogy „valami a Szentlélektől jön, vagy a világ lelkétől, vagy az ördög lelkétől ered-e?"[10]

[8] *Gaudete et exultate.* Szent István Társulat, Budapest, 2018.

[9] GE 159–161.

[10] GE 166.

A megkülönböztetés nemcsak az egyén feladata, hanem az egész közösségé is. Ferenc pápa programadó dokumentumában, az *Evangelii*

*gaudium*ban minden keresztény közösséget arra buzdít, hogy vizsgálják meg az idők jeleit: „Tisztázni kell, mi lehet az Isten országának gyümölcse, és azt is, hogy mi ártalmas Isten tervére nézve. Ez nemcsak azt foglalja magában, hogy fel kell ismerni és értelmezni kell a jó lélek és a gonosz lélek mozgásait, hanem — és ez a döntő — a jó lélek mozgásait kell választani, és el kell utasítani a gonosz lélek mozgásait."[11] Ebben a megfogalmazásban világosan visszaköszön a *Lelkigyakorlatos könyv* gondolatvilága.

[11] *Evangelii gaudium*. Szent István Társulat, Budapest, 2014, 51.

A megkülönböztetés szíve: Jézus szemlélése

Hogyan lehet megkülönböztetni a lelkeket, mik a megkülönböztetés kritériumai? Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyvé*ben igen hangsúlyosak a szellemek megkülönböztetésének szabályai,[12] amelyek abban adnak segítséget, hogy a lelkigyakorlatozó értelmezni tudja a bensőjében zajló folyamatokat. Számos gyakorlati tanács is szerepel benne a döntéshozatal és az egyházhoz való helyes hozzáállás témájában is. Mégis most nem ezekben mélyednénk el, hanem egy alapvetőbb, minden megkülönböztetést lehetővé tevő szempontot szeretnénk kiemelni, ami talán épp az evidenciája miatt kerülheti el a figyelmünket. Az egész ignáci lelkigyakorlatos folyamatot áthatja ugyanis egy alapvető törekvés: Jézus Krisztus szemlélése. Minden lelkigyakorlatos megkülönböztetési folyamat Krisztus folytonos szemlélésének kontextusában zajlik, és e nélkül elképzelhetetlen. A lelkigyakorlatozó arra törekszik, hogy Jézust minél bensőségesebben megismerje, cselekvésének mozgatórugóit felismerje, magáévá tegye az Úr látásmódját, és barátjaként, társaként a cselekvésében is próbálja követni az Urat. A megkülönböztetés tengelye, hogy Jézus barátja és társa meg akarja hallani és követni akarja Ura hívását.[13] Ha az előbb azt mondtuk, hogy Ignác központi törekvéseként Isten akaratát akarta keresni és követni, akkor érdemes pontosítani: legfőbb célja az volt, hogy Jézus barátja és társa legyen, Őt szolgálja és az Ő dicsőségére éljen — s ennek következménye, hogy kereste az Ő akaratát.

[12] Vö. Lgy 313–344.

[13] Vö. LGY 91.

Ha Ferenc pápára tekintünk, szembeötlő, hogy mennyire szeretné a figyelmünket Jézusra irányítani. Ferenc újra és újra a Jézus Krisztussal való személyes találkozásra, barátságra hív meg.[14] Számtalan idézetet hozhatnánk, de elég, ha csak legújabb apostoli buzdítása, a *Christus vivit* gyönyörű fejezetére utalunk, amelyben a Krisztussal való barátságról szól. Ő a „nagy Barát", aki mindennapi találkozásra hív, aki megajándékoz bizalmával, amely „szilárd és hűséges kapcsolat". Olyan barátság ez, „amelyben az ember azt érzi, hogy egy a másikkal, ugyanakkor nagylelkű szeretet, amely arra indít, hogy a barát javát keressük".[15] Az Úr olyan barátságot kínál fel, amely „felbonthatatlan. Ő soha nem hagy el minket, még ha néha úgy látszik is, hogy hallgat".[16]

[14] Vö. EG 1, 3, 11.

[15] *Christus vivit*. Szent István Társulat, Budapest, 2019, 152.

[16] CV 154.

Az imádság tulajdonképpen beszélgetés ezzel a baráttal, aki „megengedi, hogy elmondjunk neki mindent, ami velünk történt, hogy bizalommal legyünk iránta, s ugyanakkor megajándékoz a bensőség és szeretet drága pillanataival, amelyekben Jézus belénk árasztja az életét".[17] Ez a barátság az első és legalapvetőbb hívás, amelyre Jézus hív minket — hangsúlyozza a pápa.[18] A megkülönböztetés tehát itt kezdődik, ez az alapja: barátság Jézussal, és itt is végződik, mert a megkülön-

[17] CV 155.

[18] Vö. CV 250.

böztetésből fakadó döntések Jézus követésének lépései. Ezért mondja Ferenc pápa, hogy Ignác számára „a megkülönböztetés (…) eszköz, hogy mind jobban megismerje az Urat, és szorosabban kövesse".[19]

[19] *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, i. m.16.

Ahhoz, hogy Jézus hangját megismerhessük és elkülöníthessük más hangoktól, érdemes kiemelni néhány tulajdonságot, amely mind az ignáci, mind a ferenci krisztuslátásban meghatározó.

Az irgalmas szeretet primátusa

A lelkigyakorlatokban Szent Ignác istenképe egyszerre hordozza az „isteni Felség" transzcendenciájának és Jézus irgalmának vonásait. Isten a végtelen „Teremtő és Úr", az „örökkévaló Király", „az isteni Fölség", akinek tisztelettel és hódolattal tartozunk, aki ugyanakkor kicsinnyé lesz, megtestesül, lehajol, osztozik az ember sorsában, vállalja a szenvedést és a halált is értünk. Isten a „végtelen Jóság", aki minden bűnünk ellenére is életben tart és megkönyörül rajtunk. A szelíd, alázatos Jézus, aki vágyakozik arra, hogy önmagát adja nekünk, és aki szeretetből meghal értünk.[20] Ez az istenkép bontakozott ki, fejlődött az évszázadok során, és kapott népszerű kifejezésmódot különösen a Jézus Szíve-tiszteletben, amelynek terjesztésében a jezsuiták központi szerepet játszottak.

[20] Vö. Lgy 95, 144, 234.

Ferenc pápa tevékenységében központi jelentőségű az irgalmas Isten hirdetése, ami egyrészt forrásozik jezsuita neveltetéséből, de szorosan kapcsolódik egy egzisztenciális tapasztalathoz, saját meghívásélményéhez is.[21] A vámos Máté meghívásának történetében saját sorsát fedezte fel: „Bűnös vagyok, akire rátekintett az Úr". Jézus irgalomra gyúlt szívvel tekintett rá és választotta ki. Ebből a tapasztalatból született a pápa jelmondata is: „Miserando atque eligendo".

[21] *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, i. m. 14.

Ferenc pápa számára[22] a II. Vatikáni zsinat tanítása nyomán az igazságoknak hierarchiájuk van, és ebben az első Isten feltétlen és irgalmas szeretete, amely az értünk meghalt és feltámadt Jézus Krisztusban jelenik meg. Számára az irgalmas Jézus Krisztus hirdetése megelőz minden más üzenetet. Előbb hív a Jézusban való hitre, és csak utána lehet beszélni dogmákról, erkölcsről. Mindennek kezdetén az élő Jézussal való kapcsolat áll, az Ő irgalmának megtapasztalása, befogadása. „Az egyház első igazsága Krisztus szeretete. Az egyház ennek a megbocsátó és önátadó szeretetnek a szolgálója és közvetítője az emberek között. Éppen ezért, ahol az egyház jelen van, ott nyilvánvalóvá kell válnia az Atya irgalmasságának. Plébániáinkon, közösségeinkben, társulatainkban és mozgalmainkban — egyszóval bárhol, ahol keresztények élnek, mindenkinek rá kell találnia az irgalmasság oázisára."[23]

[22] Vö. EG 36,37,110.

[23] *Misericordiae vultus*. Szent István Társulat, Budapest, 2015, 12.

Ez a szempont, úgy vélem, kulcs Ferenc pápa értelmezéséhez. Az *Amoris laetitia* kezdetű dokumentumban a pápa hangsúlyozza, hogy az egyház nem mondhat le az evangéliumi erkölcsi eszmények teljességének képviseletéről (ilyen például az érvényes szentségi házasság felbonthatatlansága), és sürgetőbbnek tartja a házasságra való előkészület erősítését és a házasságok megerősítését, mint az elbukottak pasztorációját.[24] Ugyanakkor sokan vannak, „akiket a megsebzett és zátonyra futott szeretet jelölt meg. Vissza kell nekik adnia a bizalmat és a reményt (…), hogy világosságot adjon azoknak, akik elvétették az irányt vagy viharban vannak".[25] A pápa szerint „őrizni kell az egyház erkölcsi tanításának ép-

[24] Vö. *Amoris laetitia*. Szent István Társulat, Budapest, 2016, 307, 291; a dokumentum felépítése is ezt tükrözi, hiszen a buzdítás szíve a keresztény házasság ideálját mutatja be, lásd a 3–5. fejezeteket, ezt követi csak a problémás kérdések tárgyalása.

[25] AL 291.

[26] AL 311.

[27] AL 311.

[28] Vö. 242–243, 249, 296–98, 300, 304, 305, 312, Ni-

ségét, mégis különleges figyelmet kell fordítani arra, hogy bemutassuk és bátorítsuk az evangélium központi értékeit, különösen a szeretet primátusát".[26] „Isten feltétel nélküli szeretetének" kell teret adni a lelkipásztorkodásban, és nem szabad elfelejteni, hogy „az irgalmasság az igazságosság teljessége és Isten igazságának legragyogóbb megnyilvánulása".[27] Ez az irgalmasság inspirálja a pápát, hogy segítse azokat is, akik messze kerültek az ideáltól, s keresse az utakat, hogy miképp lehet integrálni őket az egyház közösségébe. Az *Amoris laetitia* nyolcadik fejezete „A törékenység kísérése, megkülönböztetése és integrálása" címmel ehhez ad szempontokat. A helyzetek és életutak összetettsége miatt az egyetemes normákat nem lehet mechanikusan alkalmazni. A lelkipásztorok részéről szükség van személyes odafigyelésre, megkülönböztetésre. Az egyetemes normák figyelembevételével ugyanakkor a személyes életút, a belső törekvések és külső körülmények, helyzetek figyelmes, gondos és imádságos mérlegelésével lehet előre haladni.[28]

cholas Austin SJ: *"Discernment charged with merciful love": Pope Francis' Amoris Laetitia, on Love in the Family,* https://www.thinkingfaith.org/articles/discernment-charged-merciful-love-pope-francis%E2%80%99-amoris-laetitia-love-family-0; Alain Thomasset SJ Études-ben megjelent kommentárja magyarul: http://www.tavlatok.hu/net/PDF-ek/AMORIS_LAETITIA.pdf (2019.09.09.)

A szegény Krisztus követése

A lelkigyakorlatok egyik kulcselmélkedése, a „Két zászló" elmélkedés kezdetén Ignác a következőt javasolja: „Kérjem a gonosz vezér cselvetéseinek megismerését és a segítséget, hogy megőrizzem magamat azoktól. Kérjem az igazi élet megismerését, amelyet a legfőbb és igaz Vezér mutat, és a kegyelmet, hogy Őt utánozzam."[29] Ezt követően szemléletes képekben mutatja be a két vezér táborát és taktikáját. Krisztus fontos jellemzője, hogy ő maga egyszerű, szelíd, és hogy a szegénységet, a gyalázatok és megvetések kívánását és az alázatot ajánlja követőinek.[30] Ezzel szemben az ellenség, Lucifer felfuvalkodottként jelenik meg, és a gazdagság, hiú tisztelet és a kevélység útján törekszik „az emberek behálózására".[31] Ha figyelmesen megnézzük, akkor Ignác tulajdonképpen a keresztet hordozó és a megfeszített Krisztust állítja a lelkigyakorlatozó elé.

[29]Lgy 139.

[30]Vö. Lgy 146.

[31]Lgy 142.

Ferenc pápa egyik homíliájában[32] beszélt arról, hogy miképp lehet felismerni, mi jön az Úrtól és mi nem. Szerinte a megtestesülés adja ehhez az alapvető kritériumot. Isten, aki testté lett, kiüresítette önmagát, egészen a kereszthalálig. Jézus Krisztus útja az alászállás, az alázat; vállalja a megalázottságot is, és mások szolgálatához vezet. Ezzel ellentétben nem Jézustól van az olyan út, ami büszkeséghez és hiúsághoz vezet. Mondhatjuk, hogy Jézus útja a kereszt formáját ölti és a kereszt által győz. Ahogy a pápa máshol fogalmaz: „A keresztény győzelem mindig kereszt, ám olyan kereszt, mely egyidejűleg győzelmi zászló is, amit harcos gyengédséggel hordozunk a gonosszal vívott ütközetben."[33]

[32]http://w2.vatican.va/content/francesco/en/cotidie/2014/documents/papa-francesco-cotidie_20140107_heart-market.html (2019.09.09.)

[33]EG 85.

Ignác számára a szegénység mint életmód az evangéliumi hitelesség egyik legfontosabb eleme volt. Nem véletlen, hogy a jezsuita Rendalkotmány írásakor épp a szegénység megélésének témája kapcsán végzett hosszú megkülönböztetést, amint azt a lelki naplója is tanúsítja, és választotta a szegénység radikálisabb formáját. A Rendalkotmányban így ír: „A szegénység a szerzetesrendek védőbástyája: megtartja azok jó szellemét, őrzi fegyelmét és sokféle ellenségtől megoltalmazza. Éppen ezért ezt a bástyát mindenféleképpen le akarja rombolni a gonoszlélek."[34]

[34]*Jézus Társaságának Rendalkotmánya és Kiegészítő Szabályok.* JTMR, Budapest, 1997, 816 (a továbbiakban: RA).

Mindezek után nem meglepő az a törekvés, ami Jorge Bergoglio szegények melletti elköteleződését jellemzi, ami már pápai névválasztásában megnyilvánult, hiszen Assisi szentjének nevét választotta, hogy el ne feledkezzen a szegényekről. Az irányt, amelyet pápasága egyik vezérfonalául választott jól, kifejezi a következő mondat: „Vágyom egy szegényeket szolgáló szegény egyházra".[35] Ferenc pápa számára az egyszerű életvitelre való törekvés és a szegényekkel való kapcsolat mélyen összetartozik, és mindkettő az evangéliumi hitelesség feltétele. A szegényekkel való törődés nem politikai vagy szociológiai kategória, hanem teológiai,[36] mert „Isten szívében kiváltságos helye van a szegényeknek, olyannyira, hogy ő maga „szegénnyé lett" (2Kor 8,9)".[37] A szegényekben „fel kell ismernünk a szenvedő Krisztust".[38] Ferenc számára, mint ahogy Jézus számára, a szegények prioritást jelentenek, és szeretné, ha az egész egyház ebbe az irányba haladna. Ferenc pápa megkülönböztetését és reformtörekvéseit mélyen áthatja az az ignáci vágy, hogy „valóságosabban kövessem Krisztus Urunkat és jobban hasonlóvá legyek hozzá, inkább akarom és választom a szegénységet a szegény Krisztussal, mint a gazdagságot".[39]

[35]EG 198; Andrea Riccardi (szerk.): *Ferenc pápa és az ő ideje.* Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2019, 219–243.

[36]Vö. EG 198.

[37]EG 197.

[38]EG 210.

[39]Lgy 167.

Az alázatos Krisztus követése

Szent Ignácnak a szegénység mellett hasonlóképpen nagyon fontos, hogy a hatalomra való törekvés szenvedélye távol legyen az ő fiaitól. A Rendalkotmányban így ír: „Rendkívül fontos a Társaság jó állapotának folytonos megőrzése végett, hogy nagy gondossággal zárjuk ki a nagyravágyást, amely minden államban és közösségben minden baj szülőanyja szokott lenni, és zárjuk ki a lehetőséget, hogy bárki, közvetlenül vagy közvetve valamilyen méltóságra vagy elöljáróságra törekedjen."[40]

[40]RA 817.

Ebből a perspektívából nézve talán jobban érthető, hogy miért ostorozza annyit Ferenc pápa a klerikalizmust mint azt a fajta hatalomgyakorlást, ami nem a szolgálat lelkületéből fakad, hanem a hatalom gyakorlójának felmagasztalására törekszik. Ilyenkor maga a vezető kerül a fókuszba, de igazából nem törődik azokkal, akiknek a szolgálatára hivatott volna. A klerikalizmus által létrejön egy zárt réteg, amely az újszövetségi farizeusokhoz hasonlóan lenézi a népet.[41] Ez a mentalitás a „hiú tiszteletre" való törekvés és „kevélység", amit Szent Ignác az ördög táboránál emleget. Ezzel szemben a néphez való közelség, a bárányszagú pásztor — amit Ferenc annyiszor hangsúlyoz — az „igazi Vezér"[42] mintáját követi, aki szolgál, és az életét adja juhaiért. Mint látjuk, Ferenc számára a klerikalizmus elleni küzdelem mélyen az ignáci megkülönböztetés szempontjaiban gyökerezik.

[41]A pápa klerikalizmusról szóló beszédei megtalálhatók a Magyar Kurír felületén.

[42]Lgy 143.

A misszionárius tanítvány megkülönböztetése

Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyv*e az evangéliumok Krisztusának sajátos szempontú szemlélése. Ignác Krisztusa a megtestesülésben önmagát kiüresítő, a szegénységet és a keresztet vállaló Isten Fia, aki szeretné meghódítani minden ember szívét. A lelkigyakorlatok két kulcsfontosságú elmélkedése, a Krisztus király hívása és a Két Zászló[43] úgy állítja Jézust a lelkigyakorlatozó elé, mint aki társakat akar hívni a zászlaja alá, és küldeni akarja őket, hogy Jézust követve, Őt utánozva, Vele

[43]Lgy 91–100, 136–148.

fáradozzanak, „hogy készek legyenek mindenkin segíteni", és „szent tanítását elhintsék minden rendű és rangú ember között". Ignác Istene olyan Isten, aki szüntelenül „munkálkodik és dolgozik"[44] az emberekért, testi és lelki üdvösségükért, és ehhez keres munkatársakat. Ilyen módon a megkülönböztetés olyan folyamat, amelynek révén az ember megtalálja helyét Isten nagy üdvözítő művében, és engedi, hogy a Szentlélek vezetésével dolgozzon az Úr szőlőjében. Ennek a folyamatnak vannak nagy lépcsőfokai, mint az elköteleződés Krisztus mellett (ami tulajdonképpen a keresztség), majd az életállapot-választás (ami az ignáci lelkigyakorlatok tulajdonképpeni centruma), végül a választott életállapotban való hűséges szolgálat, megkülönböztetés a mindennapok apróbb és nagyobb helyzeteiben.

[44]Lgy 236.

A lelkigyakorlatokból fakadó kegyelem, amit a jezsuita rend alapítója, és általa az egész Jézus Társasága kapott, misszionáriusi karizma. A jezsuiták fő mozgatóereje kezdettől fogva a „hit védelme és terjesztése"[45] volt. Ha Ignác életét nézzük, számára a megkülönböztetés első körben saját élethivatásának felfedezése volt, majd a körülötte születő misszionárius közösség benső élete és külső szolgálatai kapcsán felmerülő kérdések köré csoportosult. E megkülönböztetés különleges gyümölcse volt a Jézus Társasága Rendalkotmánya és vállalásai. A Rendalkotmány nem merev szabályok gyűjteménye, hanem megkülönböztetési szempontrendszer, amelynek egészét áthatja a missziós irányultság.[46] A megkülönböztetés az ignáci hagyományban mélyen összekapcsolódik a missziós gondolattal, hiszen olyan emberek gyakorlata, akik azt keresik, miképp lehetnek társai a világ üdvösségén munkálkodó Krisztusnak.

[45]RA, Formula Instituti 1550, 1.

[46]Szíve és animátora a küldetésekről szóló VII. fejezet.

A misszionáriusi lelkület meghatározza Jorge Mario Bergoglio személyét, hiszen a jezsuitákhoz való csatlakozásának egyik fő motivációja is ez volt. Pápaságának alapvető iránya legfőbb jellemzője az evangelizációs törekvés. A programját összefoglaló *Evangelii gaudium* apostoli buzdításában[47] „új evangelizációs korszakot" hirdet meg, amelyben minden katolikus misszionárius tanítványként él, s az egész egyház az „állandó misszió állapotában" létezik. A misszió tehát immár nem távoli földrészekre vonatkozik, hanem minden plébánia, katolikus közösség küldetése. Ehhez pedig „evangéliumi megkülönböztetés" szükséges, amely „a missziós tanítvány körültekintése". Ebből a lelkületből származik Ferenc szenvedélyes felhívása, hogy az egyház ne zárkózzon be, hanem merjen elindulni a perifériák felé: „Lépjünk ki, hogy mindenkinek felkínáljuk Jézus Krisztus életét. (…) Szívesebben látok egy olyan egyházat, amelyet baleset ért, amely megsebesült és bepiszkolódott, miközben kiment az utcákra, mint egy olyan egyházat, amely belebetegedett a zártságba és a kényelembe, mert a saját biztonságához ragaszkodott. (…) Ha valaminek szentül nyugtalanítania és aggasztania kell a lelkiismeretünket, akkor az az, hogy oly sok testvérünk él a Jézus Krisztussal való barátság ereje, világossága és vigasztalása nélkül, az őt befogadó hívő közösség és az élet értelmének horizontja nélkül."[48] Ferenc tehát olyan egyházról álmodik, amely evangelizál és gyógyítja az emberiség sebeit, ami inkább hasonlít egy

[47]Vö. EG 1,17,26, 50, 110, 120–121.

[48]EG 49.

tábori kórházhoz csata után, mintsem egy jól védett erődítményhez, ahol steril körülmények között él a kevés kiválasztott.

Amikor a pápa az egyház reformjáról beszél, akkor ebben az evangelizációnak kulcsfontosságú szerepe van, sőt ez számára a megújulás fő kritériuma: „Olyan missziós választásról álmodom, amely képes átformálni mindent, hogy a szokások, stílusok, időbeosztások, nyelvezetek és minden egyházi struktúra inkább a mai világ evangelizálására alkalmas csatornává váljon, mintsem az önfenntartás eszköze legyen."[49] Mondhatjuk, hogy Ferenc tele van változási törekvéssel, újító, mégis ebben vezeti, ami az egyház életének legősibb princípiuma, az evangelizáció. Az egyház a Szentlélek kiáradása után Péter pünkösdi beszédével indult útjára. A legősibb törekvéshez ragaszkodni a legkonzervatívabb magatartás — mégis ez az az erő, ami az egyházat a folytonos megújulásra ösztönzi.

[49]EG 27.

Kísérés és meghallgatás

Az ignáci lelkigyakorlatos folyamatban igen fontos szerepe van a külső kísérőnek is. Az Istennel való párbeszéd (imádság) és az emberi párbeszéd (kísérés) szorosan áthatja egymást. A kísérő egyik fő feladata a meghallgatás, segíteni, hogy a lelkigyakorlatozó képes legyen észlelni a saját lelkében zajló folyamatokat, ki tudja mondani gondolatait, vágyait, érzéseit.

Ferenc pápa is hangsúlyozza a kísérés és az ehhez kapcsolódó meghallgatás fontosságát. A téma különösen a fiatalokról szóló apostoli buzdításban fordul elő sokszor. A fiatalok „olyan egyházat keresnek, amelyik jobban odahallgat, és nem állandóan elítéli a világot".[50] „A fiataloknak szükségük van arra, hogy tiszteljük a szabadságukat, de arra is szükségük van, hogy kísérjük őket."[51] Ehhez pedig a családok és a közösségek mellett „szakértők és a kísérésnek szentelt személyek" is kellenek, akikben megvan a „meghallgatás karizmája, melyet a Szentlélek ébreszt a közösségekben, intézményes elismerést is kaphatna az egyházi szolgálat érdekében"[52] — írja a pápa. A kísérőknek együtt kell járniuk az utat a fiatalokkal, tisztelve szabadságukat, ugyanakkor biztosítani azokat az eszközöket, amelyek a döntési folyamat eredményességéhez vezetnek.[53] A meghallgatás modellje az emmauszi tanítványokat kísérő Jézus, aki „csatlakozott hozzájuk, és hosszú szakaszon együtt ment velük azon az úton, amely épp a helyes úttal ellenkező irányba vitt".[54] Ez tette lehetővé, hogy meg tudjanak fordulni. Ez a fajta önzetlen meghallgatás jelzi, „hogy a másik személye számunkra elgondolásainál és döntéseinél fontosabb érték". Azaz a kísérő valamilyen formában Isten feltétlen, elfogadó szeretetét tudja közvetíteni. Ugyanakkor mégsem állhat meg a puszta elfogadásnál, mert ez a „meghallgatás segít felismerni a jó Lélek üdvözítő szavait, melyeket az Úr igazsága intéz hozzánk, de a gonosz lélek csapdáit, csábításait és félrevezetéseit is".[55] Kérdéseket tesz fel, amelyek ahhoz segítik az illetőt, hogy „ne csak a felületes vágyait lássa, hanem azt is, hogy mi volna a kedvesebb az Úrnak"[56] — szíve igazi mélységeibe tekintve.

[50]CV 41.
[51]CV 242.
[52]CV 243.
[53]CV 246.
[54]CV 29.
[55]CV 293.
[56]CV 294.

A meghallgatás fontos jellemzője minden megkülönböztetési folyamatnak, ugyanakkor nemcsak befelé, és nemcsak a kísérővel való pár-

beszédben, hanem része a szélesebb valóságra való odafigyelés is. „A megkülönböztetés mindig az Úr jelenlétében történik, figyelve a jelekre, az eseményekre, meghallgatva az embereket, különösen a szegényeket”[57] — mondja Ferenc. Talán ezzel is magyarázható a pápa azon törekvése is, hogy a korábbiakhoz képest nagyobb szabadsággal nyilvánuljanak meg a vélemények például a szinódusokon és általában az egyházban.

[57] *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, i. m. 17–18.

Csend és kegyelem

Az ignáci lelkigyakorlatok igénylik a csendet, a szokásos aktivitásból való visszavonulást, az Istenre irányított osztatlan figyelmet.[58] Ferenc pápa szerint is elengedhetetlen a megkülönböztetéshez a hosszas csend és az imádság, „így tudjuk lehetővé tenni a Szentlélektől megvilágosított életből fakadó új szintézis megszületését”.[59] A megkülönböztetéshez szükséges a lelkiismeret nevelése is,[60] a jótettek, az erények gyakorlása, és az irgalmasság cselekedetei.[61]

[58] Vö. Lgy 20.

[59] GE 171.

[60] Vö. GE 281–282.

[61] Vö. http://w2.vatican.va/content/francesco/en/cotidie/2016/documents/papa-francesco-cotidie_20160107_the-only-criterion.html (2019.09.09.)

Végső soron pedig a megkülönböztetés természetfeletti ajándék. Fel kell ugyan használni minden emberi bölcsességet, pszichológiai, szociológiai vagy morális értéket, de Ferenc pápa szerint a megkülönböztetés több ennél. Nem elégséges a még oly bölcs egyházi szabályok mechanikus alkalmazása sem, mert Isten misztériumába lépünk be, „az engem ismerő és szerető színe előtt zajló életem értelméről van szó, amelyért odaadhatom magamat, és amelyet az Atyánál jobban senki nem ismer”,[62] és végezetül „a megkülönböztetés elvezet a halhatatlan élet forrásához”, Jézus Krisztushoz.

[62] GE 170.

Loyolai Szent Ignác is hangsúlyozza, hogy a megkülönböztetés végső soron felülről jövő ajándék: szükséges a fiatal jezsuiták alapos képzése, de a konkrét helyzetekben való helyes döntésre „csak a Szentlélek kenete és az az okosság taníthatja meg őket”.[63]

[63] RA 414.

Egyház és engedelmesség

A jezsuita rend karizmájának egyik sajátossága a pápának való engedelmességi fogadalom, amely a missziós küldetésre vonatkozik. Ennek motivációját a Társaság alapító irata így magyarázza: „A saját akaratunkról való lemondás és a Szentlélek biztosabb vezetésének elnyerése érdekében igen hasznosnak ítéltük”.[64] Ignác számára az egyházi elöljáró döntése a megkülönböztetési folyamat sarokpontja volt. Számára evidencia volt az egyház iránti bizalom. Ennek egyik legkifejezőbb megnyilvánulása az egyházias érzület szabálysorozata,[65] különösen a következő pont: „Hogy mindenben biztos úton járjunk, mindig azon az állásponton kell lennünk, hogy amit én fehérnek látok, feketének higgyem, ha a hierarchikus egyház úgy dönt; azért, mert hiszem, hogy ugyanaz a szellem, ami Krisztus Urunk, a Jegyes és az egyház, az ő jegyese között van, kormányoz és irányít bennünket lelkünk üdvösségére. Mert ugyanaz a Lélek és a mi Urunk — aki a tízparancsolatot adta — irányítja és kormányozza szent Anyánkat, az egyházat.”[66] A jezsuita eljárásmódban nagyon fontos, sőt ahogy Ignác mondja, „mindennél fontosabb”, hogy az elöljárók jól ismerjék a szerzeteseiket, és azok párbeszéd keretében fel tudják előttük tárni gondolataikat, meglátásaikat, vágyaikat, de kísértéseiket is. Ezen belső dialógus, valamint a külső helyzetek alapos ismerete, a konzultáció és imádság után dönt az elöljáró

[64] RA, Formula Instituti, 3.

[65] Vö. Lgy 352–370.

[66] Lgy 365.

egy-egy jezsuita küldetésről. A szerzetes azzal a bizalommal engedelmeskedik, hogy nem pusztán egy ember szavát követi, hanem titokzatos módon rajta keresztül Krisztus küldetésében jár.[67]

[67]Vö. RA 84, 85, 91, 92.

Ferenc pápa az egyházias érzület szabályait így kommentálja: ezeket „nem vitapontokra adott pontos instrukciókként kell olvasnunk (néhány instrukció talán anakronisztikus lehet), hanem inkább példaként, amellyel Ignác arra buzdít, hogy szálljunk szembe *(agere contra)* az ő idejében uralkodó egyházellenes szellemmel, és mindig teljesen és határozottan édesanyánk, az egyház oldalára álljunk. Nem az volt e szabályok célja, hogy vitapontokat igazoljunk, inkább az, hogy olyan tereket nyissunk meg, ahol a Szentlélek működhet a maga idejében. A jó szellemben és megkülönböztetéssel végzett szolgálat tesz bennünket az egyház emberévé — egyházi emberré, nem pedig klerikális emberré! —, vagyis másokért élő emberekké, akik semmit sem birtokolunk a magunk számára, ami elszigetelne minket másoktól, hanem mindenünket, amink csak van, betesszük a közösbe, és mások szolgálatára használjuk."[68]

[68]*Jó napot, Ferenc pápa vagyok*, i. m.

Jorge Bergoglio, mióta pápává választották, nincs könnyű helyzetben, mert míg egy jezsuita megkülönböztetését mindig segíti az elöljárója, és ő tesz pontot a megkülönböztetési folyamat végére, a pápa a legfőbb elöljáró az egyházban, akiről az mondja a Katekizmus, hogy „hivatalából fakadóan — mert Krisztus helyettese és az egész egyház pásztora — teljes, legfőbb és egyetemes hatalma van az egyház fölött, melyet mindig szabadon gyakorolhat".[69] Azt tehet hát, amit csak akar? Nyilván nem. Isten szolgáinak szolgája nem önkényúr, nem áll felette Isten írott vagy áthagyományozott szavának, hanem szolgál neki.[70]

[69]KEK 882.

[70]Vö. DV 10.

Egy másik fontos szempont: Péter utóda arra hivatott, hogy a hívők egységének látható princípiuma legyen. Ferenc pápa számára kedvelt kép a jó pásztor alakja, akinek egyik fő jellemzője, hogy együtt halad a néppel. Ez azt is jelenti, hogy a pásztor nem siethet úgy előre, hogy a nyája leszakad tőle. Itt viszont komoly benső feszültség támad Jorge Bergoglio jezsuita gyökerei és péteri szolgálata között. A jezsuiták misszionáriusi elhivatottságukból fakadóan természetük szerint a határokra mennek, mindig új evangelizációs módszereket keresnek, kapcsolatba lépnek az egyháztól távoli emberekkel. A történelem során a jezsuiták nagyszerű új dolgok mozgatói voltak, olykor pedig túlontúl előre siettek. Számos esetben a pápák húzták be a féket, majd évtizedek, esetleg évszázadok múltán jóváhagyták, vagy éppen példaképnek állították a jezsuita újítókat (lásd például Matteo Ricci). A péteri szolgálat a hitletétemény és az egyházi egység megőrzésének felelősségével természeténél fogva inkább konzervatív, és az óvatosan haladás jellemzi. Jorge Bergogliónak tehát egymással erős feszültségben lévő princípiumok között kell egyensúlyoznia. Talán ez követeli a legnehezebb megkülönböztetést, úgy haladni előre, hogy közben ne szakadjon le nyájának jelentős része.

Az útonlét lelkisége

Ignác élete végén, amikor egyik rendtársának elbeszélte életét, zarándoknak nevezte önmagát. Ebben az elbeszélésben megosztotta, hogy miképp vezette őt lépésről lépésre az Isten. Ignác megtérése

után sem volt mentes tévedésektől, túlzásoktól, bizonytalanságoktól. Olykor bezárultak előtte kapuk, amikor új utakat kellett keresnie. Alaptapasztalata mégis az volt, hogy Isten vezette az úton.

Ferenc pápa is kedveli az útonlét képét. Az, aki úton van, még nem tud mindent, bizonytalanság is van az állapotában. A megkülönböztetés folyamatának sajátossága, hogy hitben kell járni az utat, és léteznek olyan szakaszok, amikor zavarodottság is támadhat. „A bizonytalanság ott van minden igazi megkülönböztetésben, amely nyitott a lelki vígaszból fakadó megerősítésre."[71] Mert „abban, hogy az Istent keressük és megleljük minden dologban, mindig marad egy mezsgyéje a bizonytalanságnak." A megkülönböztetéshez el kell indulni, el kell engedni korábbi bizonyosságokat, és megnyílni egy nálunk nagyobb perspektívára.[72]

A világegyház vezetése számtalan megkülönböztetési helyzetet hoz magával, igen komplex eseteket, és nagyon sok szereplőt érint. Mindezekre a döntésekre a Szentlélek jelenléte mellett nyilván rányomja bélyegét az emberi törékenység is. Nem kell azt gondolnunk, hogy Ferenc pápa minden megkülönböztetésének eredménye tökéletes és tévedhetetlen. A történelem arra tanít, hogy még a szent pápáknak is voltak erősen problematikus döntéseik. Jorge Bergoglio önvallomása pedig nyilvánvaló: „Bűnös vagyok, akire rátekintett az Úr". Mégis hisszük, hogy Isten képes törékeny szolgáin keresztül is vezetni az ő népét, és nem hagyja magára Péter hajóját.

Ferenc pápa útmutatásából inspirálódhatunk, hogy tekintetünket folyamatosan az Úr Jézusra irányítsuk, akinek irgalmas szíve, szegénysége, alázata, missziós lelkülete alapvető irányokat ad a saját megkülönböztetéseinkhez, amihez szükséges a figyelem, a meghallgatás, az imádság csendje és az egyház szeretete. A megkülönböztetés végső soron pedig Isten Szentlelkének ajándéka.

Aki már végigment megkülönböztetési folyamaton, tudja, hogy fények és árnyak, örömök és félelmek, bizonytalanság és bizonyosság, zavar és világosság mind részei a zarándokútnak, amely során valami szép születik meg. Talán most egyházunk is olyan stádiumban van, amikor korábbi bizonyosságok megrendülni látszanak, s ilyenkor talán még inkább érdemes megfogadni Ferenc pápa tanácsát: „Nagyon kell bíznunk a Szentlélekben, aki »gyöngeségünkben segítségünkre siet« (Róm 8,26). De ennek a nagylelkű bizalomnak táplálkoznia kell, ezért szüntelenül hívnunk kell őt. Ő képes kigyógyítani mindenből, ami elgyengít a missziós feladat végzése közben. Igaz, hogy ez a láthatatlanba vetett bizalom bizonyos szédülést okozhat: olyan, mintha elmerülnénk a tengerben, ahol nem tudjuk, mivel találkozunk. Ezt én magam is sokszor megtapasztaltam. Mégis, nincs nagyobb szabadság, mint ráhagyatkozni a Lélekre, lemondva arról, hogy mindent kiszámítsunk és ellenőrizzünk; mint engedni, hogy ő világosítson meg, vezessen, irányítson, és abba az irányba indítson, amerre csak akarja. Ő jól tudja, mire van szükség minden korszakban és minden pillanatban. Ezt úgy mondják, hogy titokzatosan termékenyek vagyunk."[73]

[71] *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, i. m. 37.

[72] Vö. https://www.thinkingfaith.org/articles/francis-discerning-pope (2019.09.09.)

[73] EG 280.

A személy az isteni dicsőség vonzásában

ANDRÉ-MARIE JERUMANIS

1956-ban született Leuvenben. Teológus, a luganói teológiai fakultás professzora.

Nemrégiben az *Amoris laetitia*[1] apostoli buzdítás megjelenése körül kialakult viták jelentős kérdéseket vetettek fel. E viták kontextusát szeretnénk feltárni. Mindenekelőtt azt, hogy hogyan illeszkedik az *Amoris laetitia* pasztorális tanítása a *Veritatis splendor* erkölcsi tanításához.[2] Dicséretes paradigmaváltás előtt állunk, erkölcsteológiai és módszertani szempontból is, ahogy ezt számos szerző tudtunkra adja,[3] vagy épp ellenkezőleg — ahogy némelyek állítják —, a katolikus erkölcsi tanítással összeegyeztethetetlen változásról van szó?[4] Pietro Parolin bíboros maga is a „paradigmaváltás" kifejezést használta az *Amoris laetitia* hozta fejlődés leírására.[5]

Mit jelent a „paradigmaváltás"? Thomas S. Kuhn e kifejezéssel az emberi felfogásban történő olyan változást jelöli, amely a megelőző gondolkodásmódhoz képest drámai törést jelent.[6] A görög szó elemzése (a görög *parádeigma, paradéiknümi* jelentése „mutatni, jelentkezni, összehasonlítani") arra utal, hogy a paradigmát olyan nézőpontként definiálhatjuk, ahonnét egy nem változó valóságra tekintünk, miközben változhat az a pozíció, amelyből e valóságot szemléljük. Lehetséges különböző nézőpontokat választani azért, hogy a történelmi helyzet függvényében és az erkölcsi tanítás elmélyítésének érdekében erkölcsi és pasztorális tanítást dolgozzunk ki. Ebben az értelemben helyes perspektívaváltásról beszélni az *Amoris laetitia* kapcsán, mely tekintetbe veszi a család mai komplex valóságát.

Most a kialakult erkölcsi és pasztorális vitát szeretnénk körüljárni az isteni dicsőség szemszögéből, ami lehetővé teszi az erkölcsi személy és a cselekvés tárgya közötti kapcsolat megértését kölcsönös egymásra utaltságukban. A teológiai esztétika perspektívájából vizsgálódunk, mely véleményünk szerint a leginkább képes megvilágítani az *Amoris laetitia* üzenetét. Az erkölcsi személyt ugyanis nem valamiféle statikus valóságként szemléli az erkölcsi tárggyal szemben, hanem az isteni dicsőség vonzásának dinamikájában értelmezi. Ezáltal gondolkodásunk újabb elemekkel gazdagodhat. Felismerhetjük, hogy a gyakorlati észt nem lehet az esztétikai észtől, az erkölcsi lelkiismeretet az esztétikai lelkiismerettől elválasztani. Mélyebben megérthetjük, hogy az erkölcs sokféle „nemleges válasza", a szeretet hiteles örömében megélt igenek megvédésének feltétele. Felismerhetjük, hogy az erkölcsi tanításban a gyengédség és az irgalmasság dimenziójának integrációja nem árulást jelent, hanem a Krisztusban kinyilatkoztatott irgalmas igazságosság hangsúlyozását, olyan értelmezést, ami kitágítja az erkölcsfilozófia klasszikus kereteit, anélkül hogy szétzúzná azokat.

[1] Ferenc pápa: *Amoris laetitia* apostoli buzdítás (2016. március 19.) (AL).

[2] II. János Pál pápa: *Veritatis splendor* enciklika (1993. augusztus 6.) (VS).

[3] Stephan Goertz – Caroline Witting (szerk.): *Amoris laetitia. Un punto di svolta per la teologia morale?* San Paolo, Cinisello B. (MI), 2017.

[4] Vö. Anian Ch. Wimmer: *„Ein Bruch mit der Lehrtradition" – Robert Spaemann über „Amoris laetitia".* CNA Deutsch, 2016. április 28. https://de.catholicnewsagency.com/story/exklusiv-ein-bruch-mit-der-lehrtradition-robert-spaemann-uber-amoris-laetitia-0730 (2018.10.1.); Josef Seifert: *Die Freude der Liebe, Freude, Betrübnisse und Hoffnungen.* EMAET. Wissenschaftliche Zeitschrift für Philosophie und Theologie 5 (2016/2) 2–84, valamint Raymond L. Burke – Walter Brand-

müller – Carlo Caraffa – Joachim Meisner: *I quattro cardinali spiegano i „dubia”.* La Nuova Bussola Quotidiana, 2016. november 14. http://www.lanuovabq.it/it/i-quattro-cardinali-spiegano-i-dubia (2018.10.1.).

[5]Vö. Alessandro Gisotti: *Card. Parolin: il 2018 di Francesco all'insegna di giovani e famiglia.* Vatican News, 2018. január 11. https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2018-01/card—parolin—il-2018-di-francesco-allinsegna-di-giovani-e-fami.html (2018.10.1.).

[6]Vö. Thomas S. Kuhn: *A tudományos forradalmak szerkezete* (1962). Gondolat, Budapest, 1984.

[7]Vö. Hans Urs von Balthasar: *Gloria. Una estetica teologica.* Vol. 7: *Nuovo patto.* Jaca Book, Milano, 1977, 239.

[8]I. m. 245.

[9]I. m. 239; valójában a 2Kor 4,6-ban kifejtett páli teológia alkotja a balthasari reflexió kiindulópontját a dicsőségről szóló újszövetségi tanításnak.

[10]I. m. 240.

Meg vagyunk győződve arról, hogy két egymást kiegészítő erkölcsi megközelítést látunk magunk előtt, amelyek összhangban állnak a katolikus erkölcstan nagy hagyományával. Reméljük, hogy javaslataink hozzájárulhatnak a vita további termékeny folytatásához.

Vita az objektív és a szubjektív erkölcstanról

A dicsőség erkölcsének kontextusa szükségszerűen magában foglalja az emberi cselekvés objektív és szubjektív dimenziójának értelmezését is. Létezik a dicsőséges forma objektivitása, ami esszenciális módon meghatározza a keresztény ember dicsőséges cselekvését. A Fiú *doxá*ja az Atya önkifejezése,[7] Isten istenségének a kinyilvánulása. Megnyilvánulásában formája, alakja van *(Gestalt),* minthogy benne maga Isten közli önmagát, eltérően a dicsőség plótinoszi koncepciójától, ami csupán visszfénye az Egynek.[8] Istennek ez az önközlése Krisztusban éri el a csúcsát,[9] akinek az arcán „a kifejezhetetlen mint olyan belefoglalta magát az Igébe”.[10] A dicsőség dimenziója tehát az Ige objektivitására irányítja a figyelmünket, aki megelőzi a szubjektumot, és választ vár tőle. Az objektivitás az Ige testben való láthatóságának a manifesztációja, ami láthatóvá teszi Isten dicsőségét, mivel oly mértékben áttetsző az Atya akarata felé, hogy láthatóvá teszi, megmutatja azt. Az Atya akaratával való tökéletes egység a kereszten valósul meg, így az epifánia és a végleges *doxa* a keresztt̄ől indulva tárul fel. Krisztus mint az abszolút szeretet epifániája tűnik fel, ami a kereszthez vezető engedelmességében nyilvánul meg. Ebben az értelemben ő a világ objektív világossága is, az ember igazi és egyetlen mércéje, minthogy benne nyilvánul meg az Atya szeretetének dicsősége.

Milyen kapcsolatban áll Isten dicsősége *(doxa)* az egyes emberrel? Az alapvető kapcsolatot az adja, hogy a fiúi szubjektumot áthatja Isten szeretetének és megismerésének, illetve a boldogság elérésének eredendő vágya. Ez a vágy indítja arra, hogy meg akarja dicsőíteni Teremtőjét és Megváltóját. Ez a vonzás az Ige isteni dicsősége és a szubjektum között áll fenn: meghívása a Fiú objektivitásába való belépésre szól, aki személyében a fiúság tökéletes formája. A szubjektum tehát az objektummal szemben a vonzódás viszonylatában találja magát, abban a vonzásban, ami aszerint válik erősebbé vagy gyengébbé, ahogy érzékeli a dicsőséget, és kész szabadon átadni magát a Másiknak és másoknak. Ez a készség persze változhat a szubjektum konkrét története során. Megállapíthatjuk tehát, hogy létezik egy erkölcsi-kapcsolati dinamika az isteni dicsőség és az isteni dicsőségre adott válasz között, ami arra indítja az embert, hogy mindinkább eggyé váljon az Isten dicsőségével. Az ember a dicsőség erkölcsének perspektívájában a közösség egyre mélyülő kapcsolatában áll annak a növekedésnek a mértéke szerint, ahogy Isten dicsőségének mindinkább rendelkezésére bocsátja magát a Szentlélek által.

Ebbe a környezetbe illeszkedik bele a fokozatosság törvénye, a dicsőség folyamatos kibontakozásának a törvénye az egyén életében, aki élete folyamán dicsőségről dicsőségre vándorol az isteni dicsőség mindig tökéletesebb megvalósulása felé. Az átalakulás folyamata, amelyről Pál kifejezetten beszél, és ami arra indítja, hogy dicsőségről dicsőségre előre haladjon, napról napra egyre inkább átformálja őt (ontológiailag és erkölcsileg) a megfeszített és így dicsőséges Krisztus hasonlatosságára (vö. 2Kor 4,15–17). Az erkölcsi élet értelmezhető tehát úgy, mint az Isten dicsőségét szolgáló liturgia, mert az Atya dicsősége az, ami minden keresztény cselekedetet inspirál. Az Atya megdicsőítése mint a keresztény esztétikai cselekvésének alapvető motívuma jelenik meg Pál apostol tanításában (1Kor 6,20; 10,31).

A krisztológia kontextusa

A *Veritatis splendor*ban a krisztológia kontextusa nyújtja az enciklika helyes hermeneutikáját, ma pedig lehetőséget ad arra, hogy helyes perspektívában olvassuk az *Amoris laetitiá*t. Valóban, ahogy Réal Tremblay aláhúzza, „a *Veritatis splendor* úgy lép be az erkölcsteológia történetébe, mint az egyház magisztériumának szigorú felhívása az objektivitás érdekében. De miféle objektivitásról van is szó?”[11] A válasz, amelyet a szerző a kérdésre ad, nagyon jelentős a *Veritatis splendor* által védelmezett objektivitás megértésében: „A húsvéti Krisztusról és mindenekelőtt a Háromszemélyű Szeretetről van szó, az Atyáról, aki Szeretetben szül, és a Szülöttről, aki szüntelen visszaadja önmagát a kezdet nélküli Szülőnek. Ki gondolhatja azt, hogy eme »objektivitással« szembehelyezheti a szubjektivitást, nem mint szubjektivizmust, ami káros degradációja a szubjektivitásnak, hanem az embert, aki szubjektumként önmagában létezik, és ezen a címen minden tiszteletre méltó? A Szeretet (vö. 1Ján 4,8.16), amely kellőképpen eltávolodott önmagától azért, hogy a másiknak ajándékozza a létezés és a különbözőként létezés lehetőségét, hogyan mondhatna ellent önmagának annyira, hogy megtagadja azt, amit épp ő maga tett lehetővé?”[12]

A szeretet logikája vezeti a *Veritatis splendor* egész gondolatmenetét, mindazonáltal nem lehet tagadni annak a veszélyét, hogy a második fejezet mondanivalóját kiemeljük az egész enciklikából, figyelmen kívül hagyva a cselekvő alany szempontját, amely az első fejezet perspektívája, és II. János Pál pápa bevezetését, aki világosan hangsúlyozta, hogy az enciklika a morálteológiának nem nyújtja átfogó bemutatását. Ha beleesünk ebbe a hibába, akkor könnyen félreértjük a *Veritatis splendor* mondanivalóját. Az enciklikának szemére hányták például, hogy egyoldalúan az erkölcsi tárgyra helyezi a hangsúlyt az okosság rovására, pedig ez utóbbi nagyon fontos a kiegyensúlyozott katolikus erkölcstanban. Azzal is vádolták, hogy hallgat a fokozatosság törvényéről, illetve elmulasztja ezt megfelelően összekapcsolni a törvény „nem fokozatosságával”. Továbbá bírálták azért is, mert túlhangsúlyozza a deontologikus szemléletmódot.[13] A cselekvő alanyról való megfeledkezés a *Veritatis splendor* második fejezetének olva-

[11]Réal Tremblay: *Cristo e la morale in alcuni documenti del Magistero: Catechismo della Chiesa Cattolica, Veritatis Splendor, Evangelium Vitae.* Edizioni Dehoniane, Roma, 1996, 70.

[12]I. m.

[13]Vö. Jean Desclos: *Resplendir de vraie liberté. Lecture de Veritatis splendor.* Médiaspaul, Montréal, 1994, 165; a *Veritatis splendor* második fejezete nehézségeinek analíziséhez lásd Giampiero Tre Re: *L'Enciclica Veritatis splendor. Genesi letteraria e contenuti.* Bioetica e Cultura III (1994/5) 45–76.

sásakor, illetve az okosság erényének elhagyása a lelkiismeretről szólva azt a veszélyt hordozza, hogy a *Veritatis splendor* egy objektivista erkölcstan védőjévé válik, mellőzve Aquinói Szent Tamás és Liguori Szent Alfonz Mária erkölcsi tanításának gazdagságát. Véleményünk szerint nem ez volt II. János Pál pápa szándéka, ahogy azt Rocco Buttiglione hatásosan bemutatja a *Veritatis splendor* elemzésében, Karol Wojtyła tanításának keretében.[14]

[14] Vö. Rocco Buttiglione, *Risposte (amichevoli) ai critici di „Amoris Laetitia"*. Ares, Milano, 2017, 117–169.

Az erkölcsi személy nem egy elvont törvénnyel, hanem az Úr dicsőséges arcával áll párbeszédben, aki arra hívja, hogy ajándékozza magát az irgalmas és dicsőséges szeretetnek, bizalommal fogadva a boldogság ígéretét, amelyet Isten ajánl neki. Ez a dinamika átfogja a teljes objektum–szubjektum kapcsolatot, és konkrét módon megnyilvánul az ember lelkiismeretében, aki arra hivatott, hogy megkülönböztetés révén — ez érvényes az egyházon belül is — megadja a legmegfelelőbb választ Isten objektív hívására a saját különleges élethelyzetében, Isten dicsőségére.

Az enciklika és az apostoli buzdítás komplementáris olvasata

Áttérve a *Veritatis splendor*ról az *Amoris laetitiá*ra megfelelő hermeneutikát szükséges alkalmaznunk, hogy a káros szembeállítást elkerülhessünk. Felidézünk néhány fontos sajátosságot Alain Thomasset nyomán,[15] ami lehetővé teszi, hogy mindkét dokumentumot valóban termékeny módon a teológiai esztétika perspektívájából olvassuk.

[15] Vö. Jean-Miguel Garrigues – Alain Thomasset: *Une morale souple mais non sans bussole. Répondre aux doutes des quatre cardinaus à propos d'Amoris laetitia.* Cerf, Paris, 2017.

Az első fontos megállapítás, hogy a két dokumentumot egymással összefüggésben és két értelemben szükséges tanulmányozni.[16] A két szöveg az erkölcsi élet egy-egy nézőpontját mutatja be, az egyik az objektív dimenziót, a másik pedig a szubjektívet; mindkettőt figyelembe kell venni egy kiegyensúlyozott erkölcsteológiához. A második utalás a két dokumentum kontextualizációjának szükségességére hívja fel a figyelmünket, mivel mindkettő a kultúra valamely sajátos szempontját veszi számításba. Az első a normák relativizálódását és ebből eredően az erkölcsi megismerés szubjektivista következményeit; a másik a keresztények mind komplexebb helyzetét tartja szem előtt, akik egy szekularizált és globalizált világban élik sajátos nehézségekkel a házaséletet. A harmadik szempont arra hív, hogy a *Veritatis splendor*t helyes módon, az első fejezetet is figyelembe véve értelmezzük, szem előtt tartva, hogy az erkölcsi élet nem korlátozódik a törvénynek való egyszerű és kizárólagos engedelmességre, ami külsődleges a lelkiismeret számára, hanem legfőképp szívünk tanulási folyamatát jelenti (erények) azért, hogy képessé váljunk az adott élethelyzetben Isten akaratának megkülönböztetésére Jézus követésében.[17]

[16] I. m. 29.

[17] I. m. 40.

Ha alkalmazzuk ezeket a hermeneutikai elveket, megfelelő módon értelmezhetjük a *Veritatis splendor* második fejezetét, amelyet gyakran idéznek azért, hogy ellentmondást mutassanak ki az enciklika és az apostoli buzdítás között. Valójában — Thomasset

szerint — „ez az ellentmondás csak látszólagos. Az ellentmondás a *Veritatis splendor* leszűkített értelmezéséből fakad."[18] Álláspontját mi is osztjuk: „az *Amoris laetitia* kiindulása egy másik nézőpont és egy másik kontextus". Mindazonáltal Ferenc pápa nem hagyja figyelmen kívül a társadalom individualista tendenciáit (vö. AL 33), amelyeket a *Veritatis splendor* a második fejezetében elemez.

Thomasset szerint az *Amoris laetitia* a szeretet és házasság szépségéről szóló himnusz, ugyanakkor meghívás is arra, hogy irgalmasságot gyakoroljunk a házasságról szóló tanítás alkalmazásában.[19] Ateológiai esztétika perspektívája, amelyet javasoltunk, megerősíti ezt. A pápa nem óhajtja megkérdőjelezni a házasságról szóló katolikus tanítást, hanem az a célja, hogy a pasztorális irgalmat központi módon, és nem egyszerűen mint a doktrína kiegészítését szemléljük. A két írás kiindulási pontja is eltérő: a *Veritatis splendor* teológiai viták nyomán született, míg az *Amoris laetitia* az aktuális kontextusban a családok helyzetéből indul ki, és arra szólít fel, hogy Jézus tekintetével tekintsünk rájuk, „igazsággal, türelemmel és irgalommal" (AL 60). Ez egyben realista szemléletmód is, amely segíteni akarja azokat, akik mélyebb és szorosabb módon szeretnék Jézust követni. Eközben figyelembe kell venni azt a történelmi dimenziót, amelyben élünk, egyedileg vizsgálva az egyes eseteket, körülményeket, kondíciókat, hogy a pasztorális szeretetet a lehetséges lépések számbavételével, az egyházi életbe történő mélyebb integráció érdekében gyakorolhassuk. Ez a megkülönböztetés Thomasset szerint a hívők egészséges lelkiismeretébe és az egyes személyekben működő kegyelembe helyezett bizalomból ered, ahogy a pápa az AL 37, 222. és 303. pontjában megjegyzi.

Hangsúlyozzuk, hogy nem szabad elfelejteni az egyén részéről a kegyelem előtti megnyílást és a kegyelem befogadásának konkrét körülményeit. Így elkerülhetjük az „automatikus" kegyelemről szóló tanítást, amely nem veszi figyelembe a bűnös ember komplex valóságát, melyet a janzenizmus tagadott. Szem előtt kell tehát tartani az ember szabadságát és a kegyelemmel való együttműködés valós, nem idealizált és nem szubjektivista életfeltételeit.[20] A modern teológiai antropológia a humántudományok fényében a korábbiaknál jobban értékelte a komplex dinamikákat, még a megigazult ember esetében is: „az isteni felhívás *már meglévő* talajt talál, amelynek megvannak a saját feltételei".[21] Ez az állítás korántsem jelenti azt, hogy Isten kegyelmének erejét csökkentenénk. Igaz, hogy a Trentói zsinat megállapítja: „senki se éljen azzal az alaptalan tétellel, hogy a megigazult ember számára Istentől előírt dolgokat megtartani lehetetlen" (DH 1536), de ez nem zárja ki, hogy mindig is az embernek kell megnyílnia a kegyelem előtt, és ezt a megnyílást sokszor komplex elemek befolyásolják, amint azt a pasztorális tapasztalat és a modern ismeretek mutatják.

A reflexió e pontján hasznosnak tűnik emlékeztetni a *Gaudete et exsultate* egy, a pelagianizmussal foglalkozó passzusára: „Amikor

[18] I. m. 51.

[19] I. m. 58.

[20] Karol Wojtyłának van egy nagyon hasznos tanítása az emberi tapasztalatnak az emberi személybe történő helyes integrációjáról (*Persona e atto.* LEV, Città del Vaticano, 1982, [eredeti 1969]). Wojtyła a személy tárgyiasulásáról beszél a saját, személyes szubjektivitásával, egyediségével, amelyet integrálni kell az erkölcsi belátásba, ami nem idealista szubjektivizmust, hanem az egyéni szubjektivitásának a megmentését jelenti, köszönhetően ama valóság realista értelmezésnek, ami a személy valójában.

[21] Vö. Luigi M. Rulla: *Antropologia della vocazione cristiana. 1. Basi interdisciplinari.* Piemme, Casale M. (AL), 1985, 199. Sajátosan az emberi válasz keresztény és emberi dinamikájának analízise (199–213.) és a tudományos antropológia perspektívái (214–252). Ténylegesen, ahogy azt a zsinat is elvárta, a lelkipásztori gondozás megkívánja a pszichoszociális tudományok legújabb eredményeinek a figyelembevételét (vö. *Gaudium et spes* 62).

közülük egyesek a gyengék felé fordulnak, és azt mondják, hogy Isten kegyelmével minden lehetséges, alapjában azt az elképzelést adják át, hogy minden megtehető az emberi akarattal, mintha az valami tiszta, tökéletes, mindenható erő volna, melyhez hozzáadódik a kegyelem. Figyelmen kívül akarják hagyni, hogy »nem mindenki képes mindenre«, és hogy ebben az életben az emberi gyarlóságok nem nyernek egyszer s mindenkorra teljes gyógyulást a kegyelemtől. Amint Szent Ágoston tanította, Isten minden esetben hív, hogy tedd meg, amire képes vagy és »kérd, amire képtelen vagy«."[22]

[22]Ferenc pápa: *Gaudete et exsultate* apostoli buzdítás (2018. március 19.), 49.

A fokozatosság törvénye

Ferenc a kegyelem teológiájának két alapvető elemét idézi fel: a kegyelem az, ami megment, de a kegyelem feltételezi természetünket, a természet átformálása pedig történeti és folyamatos. Figyelembe véve a kegyelem és a szabadság e dinamizmusát, ami az egyén együttműködését is megkívánja, el is érkezünk a fokozatosság törvénye kritériumának előfeltételezésére. Idézzük fel a magyarázatot, amelyet Ratzinger bíboros az 1984-es Családszinódus után adott: „A fokozatosság »törvénye« ebben a formában a Szinódus új tanítása, amely egyike lett legmélyebb meglátásainak, és jelen van valamennyi részletkérdésben. A »fokozatosság« tanításával összecseng »az úton lenni« témája, ami az erkölcsi gyakorlat és ismeret szintjén konkretizálódik. Azt mondják, hogy az egész keresztény élet »megtérés«, ami fokozatos lépésekben valósul meg."[23]

[23]Joseph Ratzinger: *Lettre au clergé du diocèse de Munich.* La documentation catholique 78 (1981) 387–388.

Ez a szemléletmód ellentmondásban lenne a pápák korábbi tanításával a belsőleg rossz cselekmények elkövetésének megengedhetetlenségét illetően? A kérdésre adandó válasz néhány előfeltétel lefektetését kívánja meg, amihez ismét Thomasset-t hívjuk segítségül. A legnagyobb nehézség az objektív és a szubjektív moralitás mesterséges elválasztásából és az ebből adódó sajátos lelkiismeret-felfogásból fakad. Ténylegesen az erkölcsi cselekvés tárgyának meghatározásából szükséges kiindulni, ami a *Veritatis splendor* meghatározása szerint „az akarat megfontolt választásának közelebbi célja" (VS 78). Thomasset szerint az alapvető kérdés: milyen módon lehet a tárgyat megfelelőképpen definiálni, ami a *Veritatis splendor* szerint nem korlátozódhat az egyszerű külső „fizikai", tartalmi leírásra, mivel a tárgy magában foglalja a szándékot és a körülményeket is. A szerző Servais Th. Pinckaersre hivatkozik, aki szerint Szent Tamás számára „a cél az akarat sajátos tárgya, minden cél, még ha külsődleges is, visszavezet a hozzá kapcsolódó akarati célhoz attól a pillanattól kezdve, hogy megjelenik az akart cselekvésben".[24] „A szándék nem külsődleges, nem egy olyan motívum, ami egy már kialakult cselekvéshez társul, hanem hozzájárul az illető cselekvés fajtájának megítéléséhez".[25] E módon kommentálva az AL 304. pontját, kijelenti, hogy „ tudatosítani kell a normáknak mint ilyeneknek az elégtelenségét, amelyek bár szükségesek, nem tudják figyelembe venni az összes lehetséges körülményt, és megítélni maguktól egy konkrét, egyedi helyzet moralitását, ahogy ahhoz sem elégségesek, hogy az alany személyes felelősségét megítéljék".[26] Következésképpen „az *Amoris laetitia* meg-

[24]Servais Th. Pinckaers: *Ce qu'on ne peut jamais faire. La question des actes intrinsèquement mauvais. Histoire et discussion.* Saint-Paul, Paris, 1986, 43.

[25]Jean-Miguel Garrigues – Alain Thomasset: i. m. 51.

[26]I. m. 80.

akadályozza, hogy az önmagában rossz cselekedetekről szóló tanítást úgy értelmezzük, mint egy szabály matematikai alkalmazását egyedi esetekre, mintha a cselekvés egyszerű volna".[27] Támaszkodva az STh Ia–IIae, q. 94 a 4-re, valamint a Nemzetközi Teológiai Bizottság magyarázatára a természeti törvényről, amelyet az AL 305. pontja idéz,[28] Thomasset emlékeztet arra, hogy a gyakorlati ész nem az elméleti ész eljárásrendje szerint működik, nem a logikai–deduktív következtetés szerint végzi munkáját, hanem induktív módon, figyelembe véve a konkrét és esetleges szituációt. Így a lelkiismeret feladata az, hogy központi szerepet játsszon az adott helyzetben a megkülönböztetés folyamatában. Thomasset hasonlóságot fedez fel korunk és a 17. század között, ezért úgy véli, figyelmünket az egyház történetére kell fordítanunk, hogy a janzenisták és a molinisták, a rigoristák és a laxisták közötti konfliktus vizsgálata segítsen megítélni a jelenlegi vitát, emlékezve Liguori Szent Alfonz Máriának a gyóntatók számára adott tanácsaira, hogy ne szorítkozzanak általános normákra, mintha azok elegendőek lennének valamennyi különleges helyzet megítélésére.[29] Éppen a lelkipásztori okosság kívánalma és az a mód, ahogy Szent Alfonz az emberi gyengeség élethelyzeteit tárgyalja, emlékeztetnek bennünket Ferenc pápa óhajára az *Amoris laetitia*ban.[30]

[27] I. m. 81.

[28] Nemzetközi Teológiai Bizottság: *Egy egyetemes etika keresése. A természeti törvény új szemlélete.* Szent István Társulat, Budapest, 2013.

[29] Sant'Alfonso Maria de'Liguori: *Pratica del Confessore.* Casa Mariana, Frigento (AV), 1987.

[30] Jean-Miguel Garrigues – Alain Thomasset: i. m. 103.

Megfontolások a kétségekhez (dubia)

Megfelelőnek tűnik most azokra a kiegészítő válaszokra utalni, amelyeket Jean-Miguel Garrigues ad a *Veritatis splendor* és az *Amoris laetitia* kapcsán a bíborosok *dubiá*ja által felvetett kérdésekre.[31] Az a reakció, amely a magisztérium két szövegének szembeállítására törekszik, abból a meggondolásból fakad, amely szerint a *Veritatis splendor* a teljes katolikus erkölcstani doktrínát nyújtja; azonban nehézkessé tenné a folyamatosság keresését az egyház erkölcsi tanításában. Garrigues nagyon helyesen emlékeztet arra, hogy II. János Pál az enciklika bevezetésének 5. pontjában hangoztatja: a *Veritatis splendor*t a *Katolikus Egyház Katekizmusá*val való összefüggésében kell olvasni. Enciklikája megjelentetésekor nem az volt a szándéka, hogy felfüggessze a korábbi magisztérium és az egyházdoktorok egész katolikus erkölcstani hagyományát. Garrigues különleges módon hangsúlyozza Szent Tamás erkölcsi tanítását és az emberi cselekvés tamási meghatározását, mint akaratlagos és szabad cselekvést (STh Ia II ae q. 6–21.), kiemelve, hogy semmi esetre sem tekinthetjük az egyetlen hiteles magyarázatnak a domonkos hagyomány interpretációját, amely főként Tommaso De Vio (Caietani bíboros) munkásságától kezdődően tisztán intellektualista szemléletmódba esik, azért, hogy a nominalista voluntarizmusnak ellenálljon. Garrigues határozottan ellene szegül Szent Tamás elhibázott értelmezésének, bemutatva kölcsönösen egymást magukban foglaló kapcsolatukban az értelem és az akarat kettős reciprocitását.[32] Tamás számára „ha az értelem eredendően az »igaz« befogadója, az akarat a másik oldalon egy még aktívabb po-

[31] 2016. szeptember 19-én négy bíboros – Walter Brandmüller, Raymund L. Burke, Carlo Caffarra és Joachim Meisner – öt kérdéssel fordult Ferenc pápához, melyben tisztázást és útmutatást kértek az *Amoris laetitia* néhány részének hiteles értelmezését és a *Veritatis splendor* enciklikához való viszonyát illetően. A tisztázásra váró kérdések *(dubia)* tartalma közvetve kiderül Garrigues elemzéséből.

[32] I. m. 129.

tencialitás, mert sajátos tárgya épp az a jó, amelyre az akarat célként irányul, ennek racionális vágyakozását magához vonzva".[33] Az akarat tehát alapvető szerepet játszik az erkölcstanban. Nem elég megismerni az objektív jót, hogy azonnal meg is tudjuk valósítani.[34] Szent Tamás ezért megkülönbözteti az erkölcsi ítélet két módját: „Az ítéletnek két módja létezik: az egyik a szigorúság ítélete, a másik pedig az irgalomé vagy a méltányosságé. Az első akkor valósul meg, amikor csak a tárgy természetét veszik figyelembe, és nem a személy körülményeit: az ilyen ítélettől félni kell. A második akkor valósul meg, amikor nem csupán a cselekvés elítélhető természetét tekintik, hanem a személy körülményeit is: »Az Úr együtt érez azokkal, akik félik őt, mert tudja, hogy miből vagyunk alkotva (Zsolt 102, 149)«."[35]

[33] I. m. 130.

[34] Vö. i. m. 131.

[35] Aquinói Szent Tamás: *Super Psalmos* 42,1.

Az erkölcsi megítélésnek e kettős vonatkozását szem előtt tartva jutunk ahhoz a kiegyensúlyozottsághoz, amelyet Liguori Szent Alfonz Mária egyházdoktor, a moralisták védőszentje valósított meg. Garrigues mindazonáltal emlékeztet arra, hogy a hatvanas és a hetvenes évek szubjektivizmusának és törvényellenességének kontextusában Szent Alfonz kiegyensúlyozott irányvonalát egy olyan szituációs etika felé mozdították el, amely szerint az erkölcsi felelősség a cselekvés szabad végrehajtásában elsődlegesen a szándéktól, a cselekvő személy körülményeitől és helyzetétől függ. Erre válaszul nyújtja II. János Pál a *Veritatis splendor* tanítását.[36]

[36] Jean-Miguel Garrigues – Alain Thomasset: i. m. 133.

A megkülönböztetés gyakorlása

Garrigues a bíborosok első *dubia*jára reagáló válaszadási kísérletében aláhúzza, hogy az egyház az *Amoris laetitia*val a *Familiaris consortio*ban megfogalmazott fokozatosság törvényének vonalán helyezkedik el, amely, ha helyesen értelmezzük, nem hasonlítható egy olyan szituációs etikához, mint amilyet a *Veritatis splendor* nagyon helyesen elutasít. Garrigues szerint a megkülönböztetés valójában azon személyekre vonatkozik, akik rendezetlen élethelyzetben vannak, célja pedig az, hogy nyilvánvalóvá tegye az alany beszámíthatatlanságát vagy részleges beszámíthatóságát, mely az értékek észlelésének hiányából vagy az értékek megvalósításában jelentkező akadályozottságból fakad, különösen akkor, ha más személyek is érintettek. A megkülönböztetés arra is irányul, hogy megállapítsa a bűnbánó megtérési szándékát. A második kételyre válaszolva Garrigues hangsúlyozza, hogy érvényben marad mindaz, amit II. János Pál pápa tanít a VS 79-ben az abszolút erkölcsi normákról, amelyek megtiltják a belsőleg rossz cselekedeteket. Szükséges még jobban kifejteni azt az elvet, amit az *Amoris laetitia* bennfoglaltan tartalmaz: „a belsőleg rossz cselekedetek meghatározása nem zárja ki, sőt, megkívánja kiegészítő módon az erkölcsi megfontolás és megkülönböztetés *gyakorlását a cselekvő személy részéről, tehát cselekedeteinek mint szabad cselekedeteknek a beszámíthatóságát*".[37]

[37] I. m. 143.

A harmadik kétely esetében, vagyis a házasságtörés objektív bűnét illetően Garrigues hangsúlyozza, hogy az AL 301 nem mond ellent az AL 297 megállapításának, ami elismeri az objektív bűn létezését, de azt más szinten, mégpedig a beszámíthatóság szintjén

helyezi el.[38] A negyedik kételyt illetően arra az álláspontra reagálva, hogy a *Veritatis splendor* megállapítása szerint semmiféle körülmény vagy szándék nem tehet jóvá egy belsőleg rossz cselekedetet, Garrigues megállapítja, hogy az AL 302 azokra a körülményekre vonatkozik, amelyek megakadályozzák a személy cselekvésben való teljes részvételét, és ezzel nem változik meg a cselekedet objektív természete. Valójában Ferenc pápa tanítása az egyház erkölcsi hagyományába illeszkedik, ami a KEK 1735-ben és 2352-ben is kifejezésre jut.[39] Végül a VS 56-ban megfogalmazott norma kreatív magyarázatának visszautasításával kapcsolatos ötödik kételyre is válaszol. Világossá teszi, hogy e normát az *Amoris laetitia* nem cáfolta meg, amennyiben az AL 303-ban a lelkiismeretnek — noha az a feladata, hogy felismerje az objektív erkölcsi elveket — egy másik szerepe is megjelenik, mégpedig az, hogy tudatosan és az okosság segítségével megfontolja e normák alkalmazását a konkrét alany összetettségében.[40] Garrigues egyértelművé teszi tehát, hogy a lelkiismeretnek összetettebb a szerepe, mint a normák merő deduktív alkalmazása az egyes helyzetekre.[41]

[38] I. m. 143–144.

[39] I. m. 145.

[40] I. m. 147.

[41] I. m. 147–148.

Thomasset és Garrigues elemzése nem lép fel a vita lezárásának igényével, de az *Amoris laetitiá*nak és a *Veritatis splendor*nak olyan értelmezését nyújtja Szent Tamás etikája újraolvasásának szellemében, amely jobban figyelembe veszi a cselekvő személy nézőpontját, s ezzel lehetővé teszi a két egyházi dokumentum egymást kiegészítő értelmezését.

Végkövetkeztetés

A dicsőség erkölcsének perspektívája, amelyet az *Amoris laetitia* helyes értelmezése érdekében választottunk, valóban gyümölcsöző útját kínálja az értelmezésnek, elkerülve az egyensúlyhiányt teremtő megközelítéseket, amelyek az erkölcsi cselekedetnek csupán néhány szempontját hangsúlyozzák. A cselekvés erkölcsi tárgyát és a cselekvő alanyt a szeretet dicsőségének fényénél szemlélve egyrészt a vonzás, másrészt a bűnös ember iránti irgalom erkölcsének a kontextusában találjuk magunkat, s így leszünk alkalmasak arra, hogy kialakítsuk az irgalmas igazságosság keresztény koncepcióját. A cselekvő személy és a cselekvés tárgya a kölcsönös visszacsatolás dialogikus relációjában áll egymással. Ez meghatározza helyes értelmezésüket, ahogy azt Aquinói Szent Tamás és Liguri Szent Alfonz Mária az okos lelkiismeretről szóló tanításával megfogalmazta.

Az *Amoris laetitiá*t tehát nem értelmezhetjük a *Veritatis splendor*nak ellentmondó tanításként. II. János Pál pápa enciklikája megőrzi teljes érvényét az objektív erkölcs védelmében. Az erkölcsi igazság védelme és alkalmazása azonban megkívánja azt, hogy mindez a szeretet ökonómiájának keretei között valósuljon meg. Igaz marad tehát az, amit XVI. Benedek pápa ír a *Caritas in veritate* kezdetű enciklikájában: „Az igazságot a szeretet »ökonómiájában« kell keresni,

megtalálni és kifejezni, másrészről pedig a szeretetet az igazság fényében kell megérteni, értékelni és gyakorolni".[42] Éppen a szeretet ökonómiájának nevében, a Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott irgalmas szeretet dicsőségének igazságában az *Amoris laetitia* olyan lelki kísérést terjeszt elő, mely a rendezetlen helyzetben lévő személyeket nem kizárni, hanem befogadni törekszik a különböző élethelyzetek megkülönböztetésének segítségével.

Egyetértünk Gerhard Ludwig Müller bíboros megállapításaival, hogy a szubjektív feltételek figyelembevétele, amit az AL 302. pontja sürget, nem áll ellentétben a VS 81. pontjával, mert nem állítja, hogy „enyhítő körülmények miatt egy objektíven nézve rossz cselekedet szubjektíven tekintve jóvá válhat (lásd a bíborosok *dubiá*jának 4. pontja)",[43] de létezhetnek enyhítő szempontok a bűn megítélésében. Ha léteznek is olyan bűnök, amelyek kizárnak Isten országából, az egyház „anyai aggodalmában nem mond le egyetlen emberről sem, aki zarándok e földön, és a végső ítéletet Istenre hagyja, aki egyedül ismeri a szívek gondolatait".[44] Ezért, elismerve a komplex egzisztenciális élethelyzetek sokszínűségét, a bíboros úgy gondolja, hogy „szükséges a szellemi megkülönböztetés sajátos képessége a belső fórumon a gyóntató részéről, hogy megtalálja a megtérésnek és a Krisztushoz való visszatalálásnak a személy számára helyes útját. Egyszerre tartózkodjon a könnyű alkalmazkodástól korunk relativista szelleméhez, másrészt a kánoni előírások, valamint a dogmatikai elvek hideg alkalmazásától, az Evangélium igazságának fényében és a megelőző kegyelem segítségével".[45]

A cselekvő alany szabadsága

A cselekvő alany szabadsága valóságos, és azt figyelembe kell venni (vö. VS 70). Ez a katolikus etika sajátossága, és ez különbözteti meg Rocco Buttiglione szerint „Szent II. János Pál realista etikáját néhány ellenfelének objektivista etikájától".[46]

Lényegét tekintve „pontosan erről beszél Ferenc pápa az *Amoris laetitiá*ban. Nem található benne semmiféle »szituációs etika«, hanem a klasszikus tomista egyensúly, amely megkülönbözteti a cselekvésről alkotott ítéletet a személyről alkotott ítélettől, figyelembe véve az enyhítő és súlyosbító körülményeket".[47]

Valójában mindkét pápai megnyilatkozás: buzdítás. Ha megfelelő módon értelmezzük őket, az erkölcstan egymást kiegészítő újraolvasásának kulcsát biztosítják, amely a vonzás és az elragadtatás témakörébe illesztve az alanyt nemcsak saját akaratával értékeli újra, hanem gyermeki szabadságával is. Az erkölcstant a szeretet meghívás–válasz dialógusának a gyermeki tudatot átható keretébe, végső soron az ember elhívásának a távlatába ágyazza.[48]

Németh Gábor fordítása

[42]XVI. Benedek pápa: *Caritas in Veritate* enciklika (2009. június 29.), 2.

[43]Gerhard Ludwig Müller: *Saggio introduttivo.* In Rocco Buttiglione: i. m. 18.

[44]I. m. 19.

[45]I. m. 22.

[46]I. m. 150.

[47]I. m. 38.

[48]II. János Pál így ír: „E kérdés az abszolút Jót keresi, amely vonz és magához hív bennünket; válasz Isten hívására, aki eredete és célja az emberi életnek" (VS 7).

A szívrostok zsoltára

LACKFI JÁNOS

Az Úr az én menedékem,
takaróponyvám, féltetőm,
láncaimból megszabadít,
mint locsolócső gombolyagába
tekeredett pulikutyát,
lelkem zsírrétegei szétfoszlanak,
bálna voltam, gazellaként szökellek.

Az Úr erős atombunkerem,
bárha sugárzás mardossa a levegőt,
roppantja el foga közt a földgolyót,
mint papírhéjú diót,
ő oltalmazóm, megtart,
nyitva tart engem, éjjel-nappali boltot,
míg a földön felül élek.
Akik kővé száradt bolti kiflikkel
akarnak megkövezni, rá kell hogy jöjjenek,
feltalálták a bumerángot.
Elhajolok a röppenő pipajelek elől,
minden felém pörgő gyilkos tárgy
visszatér a hajítókhoz.
Kitől félnék Uram, kitől rettegnék,
ha vízen akarok járni,
ne kössem nyakamba félelem malomkövét,
nem félek, Uram, mert itt vagy velem,
féltél helyettem az olajfák hegyén,
minden árva pórusodon félelem rubintja.

Táborok sorakoztak ellenem,
faltörő kosok és vasbuzogányok,
sokkolók és pillangókések,
izomzatok és páncélzatok,
viking szarvak és busómaszkok.
Ha te velem, ki ellenem?

Egyet kérek az Úrtól,
és azt keresem,
hogy ő legyen főbérlőm,
aki átcsoszog előszobámon,

segítsek kicserélni
a biztosítékot, kiszedni valamit
a szekrény háta mögül,
neki már nem hajlik
úgy a dereka, mint ötvenmillió éve,
teasüti kíséretében, fekete-fehér
fotók alapján elmeséli a múltat.
Uram, te vagy az én áramszolgáltatóm,
feltekerem szívedben a melegséget, és izzadok,
beállítom szívedben az enyhülést, és felfrissülök.
Passzívházadban lakozom életemnek minden napján.

Árvíz jön és tornádó,
mint lefolyóban a víz, szörcsögve
enyésznek el a felhőkarcolók,
finom gőzzé sisteregnek széjjel
a hegyláncok, az emberek sercegve
égnek semmivé, mint a benzinkúti
rovarpörkölő gépek izzásában a lepkék.
De az én Uram a Hold túlfelére hajít engem,
ártás ne férjen hozzám,
az én Uram az én menedékem,
páncélgyűrűbe teker engemet,
mint a pizzát folpak-ezüstbe,
jégesőként pattog le minden ártalom
a haragnak napján.

Sátora menedékhelyem, ujjongok és áldozom,
felemeli fejem a gonoszok fölé, az ő röpdöső
Michael Jordanja leszek, én, pigmeus,
köröttem kosárlabdák, denevérek
és bolygók zizegnek az égen.

Táncolok és dajdajozok sátradban,
te vagy a legnagyobb bulibáró,
csokornyakkendős mérnökök és tisztes
nagymamák és taláros bírák ropják
a vámtisztekkel.
Húzod a talpalávalót, Jóisten és bandája,
apró rovarok keringőznek a víz felett,
struccok tekeregnek, kalászok bólogatnak,
gyíkok brékelnek a köveken.
Lagzisátradban folytonos a veretés, Uram,
pörgünk, mint ördögszekér, Istenszekér,
vonaglunk érzékien, mint ökörnyál,
felhőzünk sejtelmesen, mint pamacsok,
melyekkel teleragasztottad az eget,

minden este bál van,
sátrad árnyékában, diszkófényében
ölelkeznek testek, csontok, húsok és lelkek.

Halld az én hangomat Istenem,
kiáltok hozzád éjjel és nappal,
rám förmednek, kevesebbet
és mélyebben tessék imádkozni,
minek ez a csodálatos szószaporítás,
jól tudja az Úristen, mi a szívünk vágya.
De te szereted, Uram, ha elszabadul
közöttünk a te szereteted láncos buzogánya,
fütyülünk a megszólók ajkára.
Ugye, szereted a megszólókat is?
Meg azt, ha nemcsak motyogom
orrom alatt hogy:
Énistenem, Jóistenem,
úgyis tudod, mi kell nekem,
lábvíz, új autó, jó állás, szép nő,
majd megadod, ha akarod...
Hanem sírva könyörgök hozzád,
leázik szembogaramról a kékség,
kiáltok erővel, hulljon az égi vakolat,
követelem, ragyogtasd rám arcodat,
követelem, add vissza gyermekeim hitét,
akárhová rekkentették is,
ágy alá, agylebeny mögé,
add vissza őket, add vissza magadat nekik,
követelem, hogy forrón öleld barátaimat,
kik annyira vágynak utánad,
a mozgássérült gyermek
újra járni tudjon, beforrjanak
a sebek, amelyeket egymáson ejtünk
szúró és vágóeszközökkel,
óbégatok, Uram, vadszamarad,
és meghallgatod szavamat.

Ha mindenki elfordul is tőlem,
nyafogok és hörgök és laposkúszik
az én lelkem, és te felemeled, Uram,
nekem adod arcodat, a te örömödet.
Ne hagyj magamra, szabadulásom Istene,
izzó szénen fekszem, igazságod parazsával
takarózom, eljegyeztél engem,
mindent tudsz, ami szemed előtt,
ami hátad mögött, ami fejed felett van,
fejed felett már semmi sincs talán.

Minden pillanatban,
minden tizedmásodpercben légy velem,
légy az én békém,
légy bennem és legyek tebenned,
ahogy a felhő mögül előtörő nap tüze
szétégeti az égboltot,
ugyanígy egy legyek veled, egy legyél velem,
változzunk szüntelenül egymássá,
ahogy a Kémiailag Egyesült Anyagok
alkotmányba forrnak mindörökké.

Apám kimegy a temetőbe, sírt ás,
kiméri a derékszöget, csiszolja koporsóját,
szép darab, le is lakkozza,
pedig pár esős nap vagy hónap után
fakóra marjul a felület,
apám kipróbálja, milyen fekvés
esik benne, majd vízre taszajtja,
elhajózik, vissza se néz.
Anyám elhagy engemet,
nem ad nekem enni többet,
adjak enni én magamnak,
nem ad nekem inni többet,
adjak inni én magamnak,
nem ad nekem többet otthont,
építsek házat magamnak,
elharapja a köldökzsinórt,
magamra vessek ezentúl.
De te, Uram, soha nem temetkezel
gondjaid vagy a halál mélyébe,
nem hagysz bolyongani szálmagamban
az űr úttalan féreglyukaiban.

Mutasd meg, Uram, útjaidat,
lépőköveket helyezz a patakba,
pontonhidakat két part közé,
térképem puzzle-darabkáit
kattintsd egyenként a helyükre,
mert sebhelyes az én emlékezetem, Uram,
csak te tudod kipótolni
álmokkal, ígéretekkel,
söpörd félre a bozótosban
rám leselkedőket,
ne vessenek tőrt nekem,
álnokságukkal nyakam ne szegjék.

Ne hagyd, hogy a hazudozók elveszítsenek,
befonjanak hálójukba,
kiszívják véremet,
kiszívják belőlem az igazságot.
Add, Uram, ne igazsággal hadakozzak,
hanem szívemet használjam pajzsnak,
a te jelenlétedet erősségnek
a mocskok ellenében,
akiket, ugye, szintén szeretsz.

Meglátom az Úr jóságát az élők földjén,
halottakkal van bevetve,
kisarjadnak és élnek,
míg a földön járók hamuarcú
zombikat formáznak.
Végy fel, Uram, élőid közé,
menjek át a felvételi teszten.
kristálytestet ígértél, Uram,
pászíts a többi kristálytesthez,
kapaszkodjon kezünk-lábunk,
legyünk élő gyümölcs,
élő templom, eleven föld,
lüktető szívrostokból fonva.

Erős leszek, és várom az Istent,
hívom és várom,
hozzá vagyok hivatalos,
meghívom őt önmagamba,
táncolok sátrában,
táncol a sátramban.

Hívom és várom az Istent,
úgy jön el, hogy már itt van,
úgy van itt, hogy majd eljön.
Van és jön, vanjön, jönvan.
Voltvanlesz.

Kalkutta

Vanessa Loureirónak

Kezdetben nem volt semmink.
Temetni kezdtük a menthetetlen,
halva született felnőtteket.
Aztán néhány lázmérővel kezdtünk el gyógyítani,
gyógyszerünk nem volt, de valahogy jelezni kellett,
hogy a kezünkben tartjuk a dolgokat.

A városban ki akartak tüntetni minket,
mi pedig próbáltuk magyarázni,
hogy nem vagyunk különbek, mint a többi,
csak hagytuk, hogy átsöpörjön rajtunk valami,
ahogy az első sírás,
ami szabaddá teszi az újszülöttek légutait,

egyre könnyebbek lettünk,
a halottak mellé temettünk mindent, ami korábban a miénk volt,
minden túldíszített ruhát, eladhatatlan ékszert,
letagadhatatlan bűnt, ki nem mondott gondolatot,

már nem őrzünk magunkban mást,
csak a te fényed melegét, Uram,
mint a lapos szikla, amire órákon át sütött a nap,
mert te vagy a forrás,
mi pedig a rég összetört lázmérőből szétszaladó higany,
aminek minden cseppje visszatükrözi arcodat.

Tizenegy

Soha nem voltak még egymáshoz ennyire közel.
Nem beszéltek,
mégsem csodálkoztak,
hogy értik egymás gondolatait.
Olyanok voltak, mint ugyanannak a halottnak
a kioperált szervei,
amik nemsokára távol kerülnek egymástól,
hogy új embereket éltessenek tovább.

Mert biztosak voltak benne, hogy meghalt.
Látták, ahogy előrebukik a feje.
Látták, hogy vége van.
Mint villámhárítón az elektromosság,
futott bennük végig újra és újra a kétely,
amitől meg akarták védeni a másikat.

Később arra gondoltak,
hogy sokkal könnyebb lesz az életük,
ha hazamennek,
és úgy tesznek, mintha semmi sem történt volna.

De aztán,
mint halászokat a vízbe a túltelített háló,
rántotta be őket a valóságba a felismerés,

hogy mindannyiunkban van egy üres sír,
ahova azt temettük, akiről elhittük,
ha elfelejtjük, nem létezik.

Az utolsó

Amióta megtörtént,
nem félsz a naptól,
amikor láthatóak lesznek közöttünk az Isten angyalai
mint reggelente a fűtetlen templomban
a túl korán érkezők lehelete,
mert eljön majd az idő, amikor minden virágba borul
és élő szervek teremnek a fa ágain
aminek a gyökere átfúrta az utolsó halott szívét.

Kegyelem

Azt nem mondanám, hogy félrenéz.

Inkább olyan,
mint a vak, aki úgy megy keresztül a szobán,
hogy nem ütközik bele a bútorokba
rutinosan kerülgeti bűneink

És semmiképp sem olyan, mint a szüleink
akik etetőkanalakkal
akarják elhordani előlünk a hegyet

mi pedig teli szájjal beszélünk
hullik a szánkból a föld
ahogy a halottainkat soroljuk

és akkor néhányan azt mondják,
hogy hagyhatta ezt,
és biztosan nincs
te pedig úgy érzed, jobb, ha meg sem szólalsz,
erről úgysem lehet meggyőzni senkit
az olyan lenne, mint megpróbálni kiszámolni,
hogy hány üveg kellene
ahhoz, hogy bepalackozzuk a Holt-tenger vizét
és át tudjuk vinni az egészet egy másik bolygóra,
ahol nem ismerik ezt a csodálatos lebegést

Egy

Vannak ezek a pillanatok, amikor
semminek nem tudnál jobb helyet.
Talán az elhelyezkedésen múlik minden,
olyan, mintha az asztalból nőtt volna ki
a toll, pohár, állólámpa, monitor,
a kertből a csap, a kútból a vödör
és mintha márványból lenne minden,
és egyszerre láthatóvá válna
a belső összefüggés, a keringés,
ami összeköti a szerveket
mintha egy kőtömbből lenne kifaragva a világ
és te is annyira össze vagy kötve mindennel,
hogy még azt is elfogadod, ha most mondja meg,
nem szeret,
és ilyenkor fekszel le a legnyugodtabban, mert tudod,
hogy ha nem ébredsz fel, nem marad utánad hiány
a világ olyan
mint az ujjainkkal széthúzott gaz,
ahogy kilépünk belőle, összezár.

Rilke és Pilinszky arcképversei

BURJÁN ÁGNES

1988-ban született Budapesten. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem doktorandusza, a Modern Líraelméleti és Líratörténeti Kutatócsoport tagja, valamint a veszprémi Noszlopy Gáspár Gimnázium és Kollégium magyar- és némettanára.

A kritikai recepcióban egyetértés uralkodik a tekintetben, hogy Pilinszky János költészete a Rilke-paradigmában jól értelmezhető, ugyanakkor a konkrét szövegközi viszonyrendszer feltárására eddig nem sok kísérlet történt. Jelen tanulmány e hiány részleges pótlására tesz kísérletet, amikor is két ekphrasztikus vers középpontba állításával kutatja, milyen funkciója lehet a képleírásnak Rilke és Pilinszky költészetében.

Az *Önarckép 1906-ból* magyarul először a Nyugat 1909. szeptember 16-ai számában jelent meg Kosztolányi fordításában,[1] aki felvette 1914-es híres fordításkötetébe[2] is.

Az ősi, régen nemesi családnak
vadsága a szemöldök peremén.
A szemben félelem s kék, enyhe fény
a gyermekkorból és itt-ott alázat,
nem szolga-vágy, de szolgáló erény.
A száj: csak száj, nagy, biztos és kemény,
nem rábeszélő, de valami bátrat
kimondó. A homlok előrebágyad
s árnyak között méláz el feketén.

Csak sejtelem még és korántse kész:
a bánat és siker még nem ragadta
új markolással teljes diadalra,
és mégis: ez a sok kusza vonalka,
valami komoly, igaz és egész.

A vers megidézett arcképe a Paula Modersohn-Becker által 1906. május 13. és június 2. között festett Rilke-portré. Maga a vers is e periódusban íródott, és az *Új versek* első kötetében jelent meg.[3] E kötet teljesíti be az először rodini, majd cézanne-i hatásra megformálódó poétikát, melynek kulcsszavaként a *Kunst-Ding*et, a koncentrált szemlélés útján művi tárggyá átváltoztatott tárgyat jelölhetjük meg, s amely alapján Rilke költészetében tárgyversekről *(Dinggedichte)* szokás beszélni. E kötet már nélkülözi a korábbi kötetekre még jellemző közvetlen, személyes beszédmódot: a legkülönbözőbb tárgytapasztalatok (épületek, szobrok, istenek, emberek, állatok) poétikai-nyelvi struktúrákba való átfordítását hajtja végre, a világ költői újrateremtését. Ez alapján beszél Pór Péter az *Új versek* esetében orfikus alakzatról: minden egyedi létező, vagyis minden vers önnön-

[1] Kosztolányi Dezső: *Rilke. Érzések metafizikája*. Nyugat, 1909. 18. szám, http://epa.oszk.hu/00000/00022/00040/00993.htm (2019.09.10.) Pilinszky már gimnazista korában nagy figyelmet szentelt Kosztolányinak, az önképzőkörben kortárs költőként foglalkoztak munkásságával. Így lehetséges, hogy Pilinszky gimnazistaként Kosztolányi műfordítói munkásságának tanulmányozása során (is) olvashatott Rilke-verseket.

[2] Kosztolányi Dezső: *Modern költők I*. Élet, Budapest, 1914.

[3] Martina Kurz: *Bild-verdichtungen. Cézannes Realisation als poetisches Prinzip bei Rilke und Handke*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2003, 261.

maga, művészileg megteremtendő transzcendenciája felé irányul,[4] „az átváltozást tematizálja, mint önnön teremtésének szóbeli és tárgyi folyamatát és egyszersmind beteljesülését”.[5]

Az önarckép mint cím ugyanakkor személyes, intim leírást feltételez, ami látszólag ellentmond a kötetben meghirdetett poétikának, hiszen az arc mint a versbeli beszélő metaforája magát a szubjektumot teszi meg a vers központi témájának. Miként a mű maga egy kép leírása az ekphraszisz poétikai eljárásaként értelmezhető. Egy a vers felszíni, tematikus síkján maradó olvasat számára ez a vers nem egyéb, mint egy sikeres képleírás: „A sikerült leírások kettős feladatot oldanak meg: elmondják, mi »van«, ugyanakkor azonban azt is elmondják, hogyan »hat« a kép”.[6] Egy, a kimondatlan dolgokra jobban figyelő olvasat azonban utat nyit a szöveg poétikai dimenziója felé: a vers első szakaszában éppen a ki nem mondott, le nem írt válik jelentésessé. Az arckép leírása során ugyanis csak részleteket kapunk arról, ami a képen „rajta” van, de az maga nem válik láthatóvá. A szemöldök, a szem, a száj és a homlok bőbeszédű leírásának következtében megszűnik a tárgy egysége, a látvány belefullad a verbális reflexiók tömkelegébe, a szöveg vizualizáló potenciálja lecsökken. Amit Rilke ebben az ekphrasztikus versében megvalósít, egybecseng Jean-Luc Nancy gondolatával, mely szerint „minden portré abban az egyszerűségben létezik, ahol a *kép elvagy kitakarja a modellt* és a *mű, a portré* ellenáll annak a tendenciának, amivel a képet megfosztják képi minőségétől, és pusztán az ábrázolt embert akarják felismerni rajta”[7] (kiem. az eredetiben). Nancy képtelenítésnek nevezi az eljárást, mely során a kép meghiúsítja az elvárást, „ami egy végső felismerésben kíván a képen ábrázolt személyre tekinteni”.[8] Rilke a vers első, kilenc sorból álló szakaszában képtelenít: a szubjektum arcképe úgy íródik a szövegbe, hogy megszűnik arcképnek lenni. Az elvont fogalmi megnevezések, mint *félelem, alázat, szolga-vágy, erény, bátorság* révén a szöveg elveszíti vizualitását, s valóban nem egyéb, mint „sok kusza vonalka”. Az így előállt hiány szükséges, mert ez teremti meg a teret a megfordításhoz, melyet — hasonlóan az *Archaikus Apolló-torzóhoz* — a záró sor valósít meg: a csonka arc egésszé válik; az eredetiben: az összefüggéstelen, a szétszórt *(zerstreut)* valóssá *(Wirkliches)*. Ebben az eljárásban Rilke költészetének meghatározó alakzatára, a kiazmusra[9] ismerhetünk, „mely megfordítja a szavak és a dolgok attribútumait”.[10] Rilke tárgyai „oly módon vannak elgondolva, hogy kategorikus tulajdonságaik megfordíthatók legyenek (…). Olyan létezőt teremtenek, mely zárt totalitás is egyben, (…).”[11] E Rilke-vers választott tárgya azért az önarckép *(Selbstbildnis)*, hogy kijátszva a nyelv figurális potenciálját megfossza a tárgyat mindattól, amit jelent (személyességtől, képiségtől), és létrehozza az önarckép önkényes szójelét, a verbális jelekből felépített művi tárgyat.

Érdemes ideidézni Rilke egyik poétikai tézisét 1903-ból: „Das Modell scheint, das Kunst-Ding *ist*”, („A modell látszik, a művi

[4]Pór Péter: *Az orfikus alakzat: Rilke* Új versek *című kötetének poétikájáról*. In uő: *Léted felirata.* Balassi, Budapest, 2002, 165.

[5]Pór Péter: *Az átváltozott Piéta. Rilke és Pilinszky,* i. m. 271.

[6]Gottfried Boehm: *A képleírás. A kép és a nyelv határairól*. In: *Narratívák 1. Képelemzés*. Kijárat, Budapest, 1998, 26.

[7]Jean-Luc Nancy gondolatát idézi Bacsó Béla: *Ön-arc-kép. Szempontok a portréhoz*. Kijárat, Budapest, 2012, 13.

[8]Uo.

[9]Paul de Man*: Trópusok. Rilke*. In uő: *Az olvasás allegóriái.* Magvető, Budapest, 2006, 32–71.

[10]Uo. 51.

[11]Uo. 53.

[12]Rilkét idézi Pór Péter. *Az orfikus alakzat. Rilke* Új versek *című kötetének poétikájáról,* i. m. 164.

[13]Paul de Man: i. m. 59.

[14]Bacsó Béla: i. m. 11.

[15]A tények és valóság kapcsolatát mintázó,

tárgy *van*").[12] A tipografált létige hangsúlyozza annak predikatív funkcióját. Rilke a látható modellt, a portré referenciáját kiírja a versből, és magának a műalkotásnak ad létet. Egy olyan költő esetében, akinél „a *lexisz* elsőbbséget élvez a *logosszal* szemben"[13] (kiem. az eredetiben), kínálja magát a feltételezés, hogy a vers második szakaszának mutató névmása (*ez/das* — az eredetiben strófakezdő szerepben) egy a szöveg önnön szerveződésére való autopoetikus utalás. Amire az „ez" vonatkozik, arról a szöveg egyfelől azt állítja, hogy csupán „sok kusza vonalka", másfelől, hogy ennek ellenére „igaz és egész". A német eredetiben: „zerstreuten Dingen", „szétszórt dolgok" és „Wirkliches", azaz „valós/igaz". A Kosztolányi-fordítás külön tanulmány tárgyát képezhetné, itt csak annyit van módunk jelezni, hogy a vers mint önreflexív alakzat a fordításban is működésbe lép. Míg a német eredetiben a *dolgok* a szójelek metaforáivá lesznek, annál is inkább, mert az egész vers jóformán névszók halmaza, addig a *sok kusza vonalka* utal(hat) a verssorok szabálytalan hosszúságú elrendezésére, a mondatértelmet megtörő soráthajlásokra. Az arckép verbális leírása az utolsó két sorig szabályosan halad fentről lefelé: a szemöldök, a szem, majd a száj leírását adja, az utolsó két sor azonban a homlok verbális reprezentációját tárja elénk, vagyis az arcleírás körszerűen bezárul. Így lesz a szöveg lezárt univerzum, „Kunst-Ding". Az arcképet leíró szövegrésznek a középpontjában a szem és a száj leírása áll, a leghangsúlyosabb mégis a szájleírás, az alkotja az egész vers mértani középpontját. Bacsó Béla önarcképről írt monográfiájában Cicero *De oratore* című művét idézve utal a szem mint jel *(indices oculi)* jelentőségére: „A szem, és közvetve a tekintet annak *jele*, olykor *tünete*, vagy éppen *bizonyossága*, hogy a lélek *igaz*"[14] (kiem. az eredetiben). A szemben kiemelt, a gyermekkorhoz kötött kék fény a transzcendens és a költői képzelet szimbólumaként, a szolgáló erénynek mint az én háttérbe helyezésének említése, valamint a száj attribútumai (*biztos, kemény, nem rábeszélő, bátrat* — az eredetiben *(Gerechtes) igazat — kimondó*) a vers ars poetikus beállítódását hangsúlyozzák, mely ars poeticát a vers maga is megvalósít. A valóst, az igazat kimondó száj leírása a vers saját költői nyelvének önreflexiójaként válik olvashatóvá, hiszen a vers kódájában valóban kimondatik a megalkotott alakzat igazsága. A versszöveg „Wirkliches" szava tehát beteljesíti az *Új versek* költői koncepciójában a megfigyelés poétikájával létrejövő művi tárgyat, mint az egyetlen valóságos létezőt a nem valóságos világban.

A „wirklich" („valós") Rilke egyik fétis-szava. Rilke neve Pilinszky esszéiben, alkotásfilozófiai fejtegetéseiben legtöbbször épp tények és valóság jelentésbeli megkülönböztetésének gondolata kapcsán kerül elő,[15] mely a magyar költő egész poétikai gondolkodását átszövi. Rilke kapcsán bontja ki poétikájának nyelvszemléleti tételét az alábbi szövegrészletben is: „A nyelv — az igazi — távolról se csak információk eszköze, hanem mindenek fölött önmaga

Pilinszky által kisebb eltérésekkel sokszor idézett Rilke-mondatának első előfordulása a *Hős és szent* című 1961-es értekező prózai írásában olvasható: „Rilke mondta, hogy életünk egyik legsúlyosabb törvénye, hogy a tényektől sohasem tudhatjuk meg a valóságot." E mondatról Pór Péter azt nyilatkozta, hogy Rilkétől ebben a formában sosem hangzott el. A Pilinszky-féle Rilke-mondat egyik lehetséges forrásaként az 1903. november 13-án Lou Andreas-Saloménak címzett levél gondolatát jelöli meg: „Wirklicher unter Wirklichem zu sein". Miként a Lou „emberi alakjában" és közvetlen környezetében rejlő „elmondhatatlan valóságélmény" valóban mint valamely törvény fogalmazódik meg, és Rilke saját „valóságosságának" autentikus módjaként a művészi alkotómunkát jelöli meg, elképzelhető, hogy e levél a mondat forrása. (A levélidézetek Báthori Csaba munkájából valók. Rainer Maria Rilke: *Levelek I., 1894–1910*. Napkút, Budapest, 2014, 214–216.)

Ha azonban elfogadjuk Pór javaslatát, meg kell tagadnunk Pilinszky *Látszat és valóság* (1975) című írásának szavait, melyek szerint ez egy „kései Rilke-mondat".

örökös liturgiája, megragadhatatlan erők tolmácsa. A »puszta nyelv« olyan, mint a »puszta tény«, amiről már Rilke megírta: »Rettenetes, hogy a tényektől sose tudhatjuk meg a valóságot!«"[16]

Amit itt a „puszta nyelv" kategóriájában felismerhetünk, az autentikus létérzékelést a tudati absztrakciók révén elfedő, jelenésében kiüresedett nyelv, melyet Pilinszky máshol *stílus*nak nevez.[17] A valóság („a teremtés realitása") hozzáférhetővé tétele, a jelenlét elérése a stílustól való eltávolodással, a nyelvi jel radikális felszabadításával érhető el, vagyis nyelvváltással, a dolgok jelként való jelenlétének érzékelésével.

Az *Önarckép 1944-ből*[18] az 1970-ben megjelent *Nagyvárosi ikonok* azonos című ciklusában kapott helyet, szövege mindössze egyetlen mondat:

Sírása hideg tengelyében
áll a fiú.

A versbeszélő egyes szám harmadik személyben írja le a látványt, ami meghiúsítja a cím személyes leírást feltételező olvasói elvárását. A portréelmélet kezdetektől fogva a hasonlóságelvhez kötött: a portréban egy minden mástól megkülönböztethető egyediséget és megismételhetetlen egyszeriséget véltek felfedezni, és ennek feltárását tartották meghatározónak.[19] Pilinszky önarcképverse nem közelíthető meg termékenyen, ha a portré lényegi ismérveként a maga individualitásában megjelenített alakot tekintjük. A mozdulatlanul álló fiú képével Pilinszky verse is kitakarja a címben jelzett modellt. A vers az egyes szám harmadik személyű eltávolító beszéd mellett a szubjektum arctalanságával is gátat szab a cím ébresztette olvasói elvárások teljesülésének: az emberi test kitüntetett területe, a személyiséget szimbolizáló arc takarásban marad. Ezáltal a vers szembe száll a portréművészet tükrözés-elvével, ami párhuzamba állítható Pilinszky azon nyelvszemléleti elgondolásával, melyet *A „teremtő képzelet" sorsa korunkban* című előadásában a „tükör-élet", és a „tükör-korszak" címszavakkal fémjelzett.[20] E szövegben a tükör annak a nyelvnek az alakzata, mely gátat szab a valóság érzékelésének, a személyes egzisztenciális részvételből fakadó tapasztalatnak, a tükrözés pedig az e nyelv iránti fogékony szemléletmódot jelenti. A jelenlét elérésének autentikus módja a tükör, a „fölszín", a „tények" világának áttörése: átlépés a költői nyelv szférájába.

A vers egy statikus állapotot örökít meg, egy mozdulatlanul álló fiút, amivel a pillanatszerűségre hívja fel a figyelmet. Az egyedüli mozgásra utaló elem a sírás, de képen rögzítve ez is csupán kifeszített időpillanat, amit csak még inkább nyomatékosít a sírás metaforikus azonosítója, a tengely. A tengely mint az autentikus művészetet a mozdulatlansághoz kötő metafora olvasható a kötet *Ars poetica helyett* című, költészetet értelmező esszéjében is: „A múló idő

Valószínűbb, hogy Pilinszky emlékezetében az a kései, 1925. november 13-ai W. Hulewicznek címzett levél élt, mely Rilkét már saját korában híressé tette, s melyben egyértelműen körvonalazódik a „látszat-dolgok" fogalmával példázott jelenlétvesztés, pilinszkys megfogalmazásban a „tények" világa, és a jelenlét művészi elérésének rilkei koncepciója: „Az univerzumnak minden darabja a Láthatatlan felé zuhan: az szomszédos, mélyebb valósága." (Rainer Maria Rilke: *Levelek IV., 1923–1926*, i. m. 2259–2262.)

[16]Pilinszky János: *Kétféle közhelyről*. In uő: *Publicisztikai írások*. Osiris, Budapest, 1999, 576.

[17]„Lásd Pilinszky János: *A „teremtő képzelet" sorsa korunkban*. In uő: *Összes versei*. Osiris, Budapest, 2001, 85.

[18]Míg Rilke verse egy a valóságban is létező műalkotás leírása, a Pilinszky-vers esetében feltehetőleg a vizuális műalkotás csupán az őt leíró verbális műalkotás fikciója.

[19]Bacsó Béla: i. m. 13.

[20]„A tudományos gondolkodás (…) a

a történet relativitásából a »tiszta történés« totalitásába, minden igaz cselekedet eleve mozdulatlan tengelyébe vezet. Ez (…) sajátos módon függetlenült és egyetemes érvényű valóság, (…).” Majd később hozzáteszi: „És (…) a művészet is mi egyéb, mint engagement immobile, mozdulatlan elkötelezettség, totális odaadás?”[21] Az esszé a lírai beszéd nem verses formájú folytatásaként orientáló jelleggel bír, ahogy a ciklus versei is erőteljesen építenek a többi ciklusbeli vers értelemösszetevőire. A *tengely* szó versbe építése révén a vers felkínálja az ars poétikus olvasatot. A szó egyik jelentése képzeletbeli egyenes, mely a versben a sírás által materializálódik, de a szó éppúgy aktivizálhatja a befogadói emlékezetben a kör keresztmetszetű rudat. Ha a tengely szó kontextusát Pilinszky más prózai írásaiban vizsgáljuk, feltűnik, hogy a mozdulatlanságon túl az *abszolút középpont* és a *monoton körszerű mozgás* jelentéseit társítja hozzá.[22] Ha ehhez felidézzük Pilinszkynek az *Apokrif* írására tett alkotói reflexióját, melyben a költői nyelv szférájában való maradást a diszkosszal való forgás metaforájával írja le,[23] még inkább megerősödik a nézet, hogy a versbeli *tengely*t az autentikus költői létmód szójeleként olvassuk: Egyfelől a „mozdulatlan elköteleződés” poétikai témáját aktivizáló szóalakzat, mely külső struktúrája (vertikális síkban felfelé irányuló körkörös szerkezet) révén az alkotói koncentráció fent vázolt struktúrájának is megfeleltethető. Másfelől, miként azonosította a sírás, ami a versbeli fiú egyetlen aktivitása, hangadás, a hangzás felől építkező nyelv költői metaforáját is felfedezhetjük benne, hasonlóan az *Apokrif* „hangokat ad egy torony teste” sorához. A *sírás* és az általa megidézett szenvedés a Pilinszky-életműben korántsem negatív konnotációjú. Ismeretes, hogy „Pilinszky költészetének egyik legfontosabb alakítója a keresztény eszkatológia egy sajátos értelmezése”,[24] és hogy már a *Harmadnapon* egyes darabjainak szubjektuma individualitásának felfüggesztésével jézusi szerepbe kerül. A *Nagyvárosi ikonok*ban „a Jézushoz közelítés módozataiban (…) Krisztus e világi szenvedése, megalázkodása és ezáltal jósága, szeretete”[25] kerül a középpontba. A versbeli fiú figurája ennél fogva érthető a kötetben megvalósuló poétika (mint a személytelenítés, a szubjektum kreatúraként való megjelenítése) önreflexív alakzataként.

Megfigyelésre érdemes, ahogy a vers végrehajtja a szubjektum önszituálását, pontosabban, ahogy megjeleníti ennek az önszituálásnak a szemlélhetőségét. A sírástengelyben álló fiú képében — hasonlóan a *Senkiföldjén* szem-bolygó metaforájához — egy kiasztikus helycserére lehetünk figyelmesek: a könnycseppek, melyek eredendően a fiú részei, önállósulnak s a fiú külső terévé válnak, megfordul a metonimikus viszony. A sírástengely a fiú létezésének tereként reprezentálja a *Nagyvárosi ikonok* verseinek azon poétikai jellegzetességét, hogy az emberi jelenlét problémáját egy koordináta-rendszerszerű térépítkezéssel mutatják fel, „amely a vertikális szemléletnek immanenciát biztosít, míg a horizontalitást a hiány

művészetben, akarva-akaratlanul a narcisztikus elemek tükör-korszakát nyitotta meg.” Pilinszky János: *A „teremtő képzelet” sorsa korunkban*, i. m. 85.

[21]Pilinszky János: *Ars poetica helyett*. In uő: *Összes versei*, i. m. 90.

[22]Lásd Pilinszky János: *A Te akaratod; Szakrális színház?* In uő: *Publicisztikai írások*, i. m. 102, 534.

[23]Pilinszky János: *Az Apokrifról*. In Domokos Mátyás – Lator László: *Versekről, költőkkel*. Szépirodalmi, Budapest, 1982, 153.

[24]Schein Gábor: *Az eszkatologikus szemlélet uralmáról és az apokaliptikusság visszavonásáról Pilinszky János lírájában*. In uő: *Poétikai kísérlet az Újhold költészetében*. Universitas, Budapest, 1998, 192.

[25]Tolcsvai Nagy Gábor: *Pilinszky János*. Kalligram, Pozsony, 2002, 144–145.

területének ismeri el".[26] A művészi jelenlét módját a nyelvben megjelölő Pilinszky esetében talán nem helytelen, hogy a szintaktikai egységet szétválasztó verssorhatár meghúzásában is jelentést keressünk, és feltételezzük, hogy a vers első, hosszú sora külső alakjával a verssor tartalmát, a tengelyt, a nyelv tengelyét rajzolja meg. A vers mimetikus-látványszerű ábrázolással is kifejezi a tengelyben álló fiú képét.[27] Pilinszky verse metaforikus szerkesztésmódjával is a nyelv megmutató képességét aktiválja és hangsúlyozza. Önarckép-leírása így azt valósítja meg, amit az „ekphrazein" ige valóban jelent: átlátást létrehozni, fénybe állítani, szem elé tárni; olyan megmutatás, ami a teljes megvilágítást veszi célba.[28]

Bár más módon, de mindkét vers hangsúlyozza, hogy a leírással létrehozott világ verbális világ. Rilke és Pilinszky figyelmét azért vonzza az önarckép mint tárgy, mert lehetővé teszi a dolgok és a szavak megfordítását, az átváltoz(tat)ást. Mind Rilkére, mind pedig Pilinszkyre jellemző, hogy poétikai gondolkodásukat, költészetüket átszövik az olyan alakzatok, melyek valamilyen határt jelölnek. E tekintetben beszédessé válik Pilinszky *A valóságról* című (1974-es) írásának egyik részlete: „A tény a valóság *küszöbe*, megmerevült *fölszíne* csupán. A valóság, ami felé mi vágyakozunk, épp e fölszín mögé van be*fal*azva"[29] (kiem. B. Á.). A képleírások tehát a nyelv szférájába való átlépés alakzataiként működnek, melyek ráirányítják a figyelmet a nyelv rehabilitáló, teremtő erejére. Rilke és Pilinszky elemzett önarckép-leírásaiban a tapasztalati világ nyelvre fordításának mechanizmusa, a látszat, a „tények" „valósággá" transzformálása zajlik.

[26]Schein Gábor. i. m. 180.

[27]Ez az ábrázolásmód az *Új versek* Rilkéjét is jellemzi. A *Katedrális*ban a strófák elrendezése leképezi a nagysági viszonyokat, a város házait 4–5 soros strófák írják le, míg a város fölé emelkedő hatalmas katedrálist egy húsz soros versszak, így a szöveget a tekintet tárgyként fogja át.

[28]Gottfried Boehm: i. m. 32.

[29]Pilinszky János: *A valóságról*. In uő: *Tanulmányok, esszék, cikkek II*. Századvég, Budapest, 1993, 254.

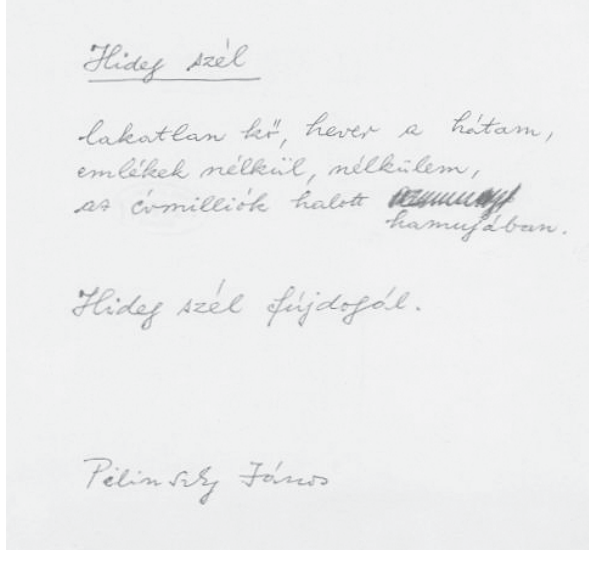
Hideg szél

lakatlan kő, hever a hátam,
emlékek nélkül, nélkülem,
az évmilliók halott
hamujában.

Hideg szél fújdogál.

Pilinszky János

Pilinszky János *Hideg szél* című versének kézirata
(a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának gyűjteményéből)

TARJÁNI IMRE

Nem ez lesz az első eset

Ezek a könnyek nem lesznek nevesítve
nem változnak szóvá képpé
csak könnyek maradnak és sósak

Ezek az érzelmek nem lesznek kimondva
néma gyilkosként benn maradnak
a zsigerekben élnek tovább a gazdatestben

vidáman mint a többi mint a hóhérok
általában egy tisztes kort megérve
és olykor kőz-szerepelnek avatnak

templomot iskolát és kórházakat
Ezt mindenki tudja a gyerek előtt viszont
nem beszélünk egymás között meg mindegy

De a „kövek megszólalnak" egyszer
és a harsonák is Már ma is hallanak egyesek
különös morajokat az égből Ezt beszélik

Persze a csillagvilág nem néma és nem vak
nem is halott Élő és ítélkező Nem ez lesz
az első eset amikor egy „végzés" megszületik

Most, hogy látok…

Vakon minden más volt,
hangokat hallottam
árnyakat láttam.
Emberi hangok
és emberi árnyak voltak.

Most, hogy látok
mindenki ismeretlen,
sőt egészen biztosan tudom;
idegenek.
És igazán egyik sem szabad!

Károlyi Amy három verséről

HALMAI TAMÁS

1975-ben született Pécsett. Költő, kritikus. Az MMA művészeti ösztöndíjasa. Legutóbbi írását 2019. 8. számunkban közöltük.

1
Méltóvá érlelődni
Kérelem

„Bizonyosabb nekem a repülő koffer
mint a fizika tételei
(…)
az én hitem ott kezdődik
ahol Lázár felkel és jár”
(Hit)

A versfohász dús magyar hagyományában alig észrevehetően, alig idézetten bújik meg ez a miniatűr imabeszéd — a *Kérelem* (in: A *harmadik ház,* 1965) eszköztelennek tetsző poétikai mintázata azonban tágas tanulságokat tartogat.

Kérelem

Úristen, add,
hogy szakadatlan
ne hánytorgassam, amit adtam.

Mint éj a napra
szakadatlan
arra gondoljak, amit kaptam.

Játékosan komoly a műfajról s beszédhelyzetről tájékoztató fölirat: egyszerre kelt hivatalos hatást, s nyit nyelvtörténeti távlatot.

Az atavisztikusan egyszerű rímképletet (XAA XAA) lényegében ötödfeles jambusok állítják elő (amely olvasatban bokorrím ötlik elénk: AAAA).

A két strófa párhuzamos retorikája s a szóismétlés („szakadatlan”) nyomatékosító eleme gondolatritmus dinamikáját viszi a szövegbe.

A figura etymologica („add” — „adtam”) és a hangzás finomabb poézise („*ad*d” — „szak*ad*atlan”, „n*ap*ra” — „k*ap*tam”) a versszövet feszességét biztosítja.

Tartalma és terjedelme is szerény ennek a kérésnek, de ez perdöntő és sorsfordító szerénység: az önátadó szolgálatban feloldódó én eszményét fogalmazza meg, a hála és elfogadás spirituális magatartását irányozza elő.

Az ösztönösség/indulatosság („hánytorgassam") és a tudatosság/megfontoltság („gondoljak") kettősségéből szabadulna a beszélő, s elhivatottságát kétszeres kétértelműség is jelzi. A „szakadatlan" kézenfekvő jelentése itt: 'folytonosan, minduntalan'. Ám olvashatni állapothatározóként is a szót: ekkor a 'ne szakadjak szét/meg, maradjak meg (épen, egyben)' értelem sugárzik át a versen, azaz a körülményekkel dacoló kitartás vágya, az Istenhez méltóvá érlelődés szándéka, az alázat kultúrájának lelkisége.

Károlyi Amy költészetének különös tehetsége van a groteszk jelenetezések intim transzcendenciájához:

„Kellene egy kis feltámadás
a konfekciós pokolból végre
tűzoltólétrán felkapaszkodni
a feltámadás közepébe"
(Feltámadás)

A fonák eszmélkedés poétikája a vallomásos szólamokba is mindig valami eredetit s eredendőt kever:

„Nem tudok vizen járni
követ kenyérré változtatni
halakat megsokasítani
nem tudok holtat feltámasztani

ezért arra várok, ki

tud a vizen járni
tud követ kenyérré változtatni
megtöbbezteti a halakat
és felébreszti a halottakat"
(Várakozás)

És teológiai mellékösvényekre sem rest merészkedni a verstudat, ha az epifánia titkára kíváncsi:

„Nem csipkebokorban volt jelen,
de halottasház derékszögeiben.
(…)
Mert minden eleven közül,
a teremtő holtat választ lakóhelyül."
(Jelenlét)

Az elemzett vers e példáknál személyesebb hangot vállal, s esendőbb beszélőt rajzol elénk. De ez a beszélő mi vagyunk, mindannyian. Hiába is húzódnánk hallgatásaink mélyére.

2
Humanista lobogónk
Arc

„Van-e szebb, mint a pitypang, mikor elvirágzott?
van-e szebb, mint az öregasszonyok
arcán a csillagalakban futó ráncok?"
(Öregasszonyok)

Ismerjük klasszikus ünnepét az asszonyi időskornak:

„Asszonyok ülnek vagy mennek — egyikőjük öreg, másikuk fiatal, szépek a fiatalok! de az öregek még szebbek!"
(Walt Whitman: *Szép asszonyok,* ford. Kosztolányi Dezső)

S hazai megfogalmazását is a korosodó arc szuverén szabályainak:

„Harmincon túl az arc
elszabadul.
A rossz, a jó kiütközik
javíthatatlanul.

(…)

Az elhagyott vonásokat
fölveri a vadon.
Harmincon túl az arcon
nincs hatalom."
(Székely Magda: *Az arc*)

Az *arc* toposza Károlyi Amynál is föl-föl tűnik-tündöklik. Egy helyütt például mitologizáló igénnyel, életteremtő ambícióval utasítva el a félelem *hagyományát:*

„Oroszlánnak oroszlán a fia
kígyónak, kígyó
ezek az én teremtményeim
mért féljek tőlük
nekik adtam arcvonásaim"
(Miért)

Az *Arc* című ötsoros (in: *Bezárt ház,* 1989) az időtlenné idősödés dicséretét viszi színre, a test metamorfózisából az arcvonások transzmutációjára kíváncsian:

Arc

Évtizedekkel egyre szebbek
lesznek mosolyok és vonások
a sors-rajzolta puha álarc
már olyan lágy és bársonyos
mint hervadáskor a virágok

Az ifjúság — a megőrzött és tartósított és mímelt fiatalkor — jelenkori (nem is teljesen üres, hiszen az egészség üdvös ideáját forgató-fontolgató) divatja elhomályosítja azt a tényt, hogy az öregkor is szép — csak más módon, más fokon, más távlatban: a megélt-megérlelt élet misztikus kontextusában. Ez a belátás mondatik ki a vers fölütésében: „Évtizedekkel egyre szebbek / lesznek mosolyok és vonások".

A „sors-rajzolta" jelző hapax legomenonja elháríthatatlan, szakrális értelmet tulajdonít az arcvonásoknak; a ráncolódó bőrt „álarcnak" nevezve pedig a mindenkori fölszínek fölszínes jelentőségét (egyúttal a testi-anyagi valóság látszatos természetét) állítja a szöveg.

Az ötödfeles (kilenc szótagos) jambusi sorok közt az utolsó előtti az egyetlen, mely nyolc szótagból áll, tehát — várakozást keltően — épen emelkedő jambussal zárul. Diszkrét verstani előkészítése ez a zárlat puhás hasonlatának: „…mint hervadáskor a virágok". (Amely hasonlatot az egyetlen, betűrímes sorvégi ragrím is kiemeli: „vonások" — „virágok".)

Elmúlással békél ki az utolsó sor? Kibékél, igen — de az elmúláson túli rend hitében: a *túlvilágértékű* körforgás természeti törvényszerűségét üdvözölve.

Az *ageizmus* (kor szerinti diszkrimináció) emberiségléptékű szégyenét nem is oly rég kezdte komolyan venni közös tudatosságunk. Károlyi Amy epigrammatikus virágénekének sorait ez okból is humanista lobogónkra hímezhetnénk.

A lélek méltóságát is védi, aki a testek egyenlőségét vallja.

3
„Ha angyalt látsz vendégül…"
Annunciáció

„Mit akar tőlem és velem
e bennem élő névtelen
e szemek nélküli akarat
Ő úr én szolga csak

(…)
ha én vagyok, hát minek ő
ha ő, hát minek én”
(A névtelen)

A festészettörténet kereszténybb évszázadaiban kedvelt és áldott téma volt az *angyali üdvözlet* evangéliumi epizódja. Károlyi Amy verse (in: *Látkép visszafele*, 2000) e sorsfordító narratívát nem újraköltöi, hanem továbbgondolja. Alkalmasint egy másik bibliai igehely tanulságától sem tartózkodva:

„A vendégszeretetről el ne felejtkezzetek, mert ez által némelyek, tudtokon kívül, angyalokat vendégeltek meg.”
(Zsid 13,2)

A latin fölirat szakrális tónusba von, liturgikus versmozdulatokat ígér. Az ünnep hétköznapokba bocsátkozó alázatát előlegezi:

ANNUNCIÁCIÓ

Ha angyalt látsz vendégül,
jól vigyázz,
hol ült és állt és járkált és beszélt.
A helye megmarad:
akár kőben
a levél-nyomat.
És minden angyal Gábriel,
egy üzenettel teherbeejt.
Ezentúl kettős gondban élsz,
hogy megszüljed, vagy merre rejtsd.
Ezentúl többé nem vagy egyedül,
és ketten léptek, hogy ha lépsz:
a látható és láthatatlan
terhét hordani irdatlan nehéz.
Csak egy a nehezebb,
ha eltűnik.
Csak egy a nehezebb: a könnyűség.

A döntően jambizált 17 sor (a prímszám hovatovább egyediséget, különlegességet, *oszthatatlan* lényeget jelöl) a természetes beszédritmusnak, illetve a lírai szövegigénynek megfelelően kerüli a merevítő szabályosságot: változó sorhosszokat lélegez, elszórt rímekkel kommunikál a vers.

Feltételes időhatározói alárendelés („Ha…”) indítja a közlést, az ehhez tartozó főmondat a második sor vívmánya: „jól vigyázz”. Intelemül, tanácsul, figyelmeztetésül fogalmazódnak meg az első

sorok. Tárgyuk: óvás, óvakodás az angyali jelek s nyomok elrekesztésétől.

Figyelemre méltó, hogy mi *nem* tárgya a versnek: az angyali látogató fölismerése vagy föl nem ismerése. Akárha evidenciának tekintené a verstudat, hogy az angyal: *elvéthetetlen*.

Fontosabb tehát a látogatás hozadéka, az angelizmus öröksége: az „üzenet". A „megszüljed, vagy merre rejtsd" látszólagos szabadságot enged, de a hasonlat logikájából az következik: nincs választási lehetőség; a megfogantat csak világrajöveteléig takarja el identitásunk. A biológia törvényeihez hasonlóan a spiritualitás szabályzata is tágasabb és véglegesebb a szubjektív akaratnál.

A következő sorok („Ezentúl többé nem vagy egyedül, / és ketten léptek, hogy ha lépsz") ugyancsak az *ajándéknak kiszolgáltatott* létezőt szólongatják. Nem kecsegtetve pillényi súllyal: „a látható és láthatatlan / terhét hordani irdatlan nehéz". (A helyzet felelősséget kívánó bonyodalmasságát a „ho*rd*ani" és az „i*rd*atlan" fülnek kellemetlenül torlódó *rd*-je is kifejezi.)

A zárlat fonák vigasszal szolgál, gondolatritmusba ágyazva: „Csak egy a nehezebb, / ha eltűnik. / Csak egy a nehezebb: a könnyűség".

Így is, úgy is nehéz, mondja a vers. De szépen, lebegőn, szinte angelikus bájjal mondja. Könnyít szívünkön az ilyen szépség. — Mint a költő hasonos műveiben, melyek ugyancsak a földre látogató egeknek állítanak emléket:

„…az Isten járt itt angyalképpen.

Az Isten, aki mindig itt van,
csak nem hallod, mert olyan zaj van."
(A küldött)

„Vannak csendek,
mikor a percet
átüti a szó.
Nyiss ki ajtót és ablakot
Isten a látogató."
(Szó)

PATAK MÁRTA

Karvaly

A szerző író, műfordító, könyvkiadó. Legutóbbi írását 2018. 10. számunkban közöltük.

A tenger után az uszály arra is megtanít, öcskös, amit a tengeren nem tanultál meg, ezt ne felejtsd el!, mondta a bátyám, én meg csodálattal hallgattam, ittam a szavát, mint mindig. Büszke voltam, fölnéztem rá, mert hajós volt, és nálam nyolc évvel idősebb. Valahányszor hazajött egy-egy hosszú távollét után, lélekben én már előre készültem a történeteire, sejtettem, hogy megint lesz majd, nem is egy, amitől eláll a lélegzetem. Nemhiába vallotta, az élet csak a hajón meg az uszályon élet, ott mutatkozik meg igazán, micsoda az ember, hát a történetei is ezt igazolták. Persze, a kikötőben is van élet, de az ott egy másik állapot, az már hasonlít ahhoz, amit ti itt a szárazföldön életnek gondoltok. Hidd el, nem a vízi ember fölénye beszél belőlem. Kérdezz meg egy matrózt, aki a tengeren szolgál. Én láttam olyant, aki harmincévesen úgy nézett ki, mint a saját öregapja. A tenger, barátom. A tenger! Fiatalságodban az tesz emberré. Vagy állattá persze. Nincs középút. A folyó? A folyó az már az öregedés, komám. A tengeren végtelen az út, a folyón meg tudod, hogy ahová tartasz, ott véget is ér. Látni látod ugyan a partot, mégse mozdulhatsz a helyedről. Elúszik melletted a város, miközben te a fedélzeten csavargatod a sodronyköteleket, vagy lenn a gépházban bíbelődsz az eldugult kazánszeleppel.

Közbe-közbe engem is faggatott az itthoni dolgokról, és ahogy meséltem, időnként észrevettem a szemében azt a fénytelen villanást, amiből az ember rögtön megérzi, hogy a másik hirtelen elréved, el se hatol a tudatáig, hogy hozzá beszélnek, gondolatban máshová képzeli magát, látszik az arcán, hogy azon a képzelt helyen jobb lenne neki. Nem is vesszük zokon tőle, inkább abbahagyjuk a mesélést, és minden erőnkkel azon vagyunk, hogy egy biztató szóval visszasegítsük a mesélésbe. A bátyámnak persze nem kellett biztatás. Hálás volt, amiért nem kérem rajta számon, hogy elkalandozott, miközben én fontos dolgokat osztanék meg vele. Tudod, öcskös, a vízi ember már csak ilyen. Nem találja helyét a szárazföldön. Egy életre szól a választás, vízről a szárazföldre nincs visszaút, vagy ha visszajössz, te már nem ugyanaz leszel, aki voltál.

Álló napon át mesélt nekem, élvezte, hogy bennem lelkes hallgatóságra talált, és a közös élmény varázsa is megvolt szinte, nekem egyetlen emlék, múltbeli esemény, arc, semmi sem hiányzott hozzá, minden olyan volt már, mintha átéltem volna, mintha ott szolgáltam volna vele, azon az uszályon, ismertem a hálókabinját, az ágyát, éreztem a lópokróca szagát, és névről ismertem az összes társát, aki valaha is megfordult a fedélzeten. Abban a szuverén államban, mely önálló állam minden államban, rendszertől, országtól, mindentől független birodalom. Éppen a bátyám nyughatatlan lelkének való.

Mesélt, és én mindig előre sejtettem, mikor érünk valami fontos részhez. Nem tudom, szándékosan-e, vagy talán inkább ösztönösen, de mindig úgy adta elő a történeteit, mint valami tanmesét, okulásomra, erre persze mindig csak utólag jöttem rá. Miután elment, magamban visszaidéztem minden szavát, mondatát, a hanglejtését, a keze mozgását, legfőképpen az arcát és a szemét, a tekintetét, abból éreztem meg a lényeget, sokszor csak napok múltán döbbentem rá, mennyi minden benne volt még abban, amit mesélt. A bátyámtól tanultam az életet. Úgy tudott mesélni, hogy odaképzeltem magamat mellé. Részesévé tett a történetnek.

Nem tudom, akkor is így érezném-e, ha a bátyám életben marad, vagy csak azért mondom ennyi idő távlatából, mert hamar, harminchat évesen meghalt, de most, életem végén, nekem most olyan, mintha mindent, amit fontosnak tartok az életben, az égvilágon mindent tőle tanultam volna. Még a felháborodásában is mindig volt valami elnéző. Sose mondta ki, de én később, már jócskán felnőtt fejjel rájöttem, hogy semmiért nem tudta kárhoztatni az embert. A legvisszataszítóbb tett mélyén is megmutatta a sebezhető, kiszolgáltatott embert, aki talán a saját csapdájában vergődik, fejvesztve próbál menekülni, és közben hibát hibára halmozva tetézi a bajt, még szorosabbra húzza a hurkot a nyaka köré.

Az utolsó előtti évben elszegődött egy panamai lobogó alatt futó német hajóra. A nevére még ma is emlékszem, annyira elgondolkodtatott akkor, hogy vajon kinek jut eszébe *Karvaly* névre keresztelni egy kereskedelmi hajót. Bilbaóból futottak ki, a lehető legvegyesebb összetételű legénységgel. Erről az útjáról sokat mesélt, mert ennek köszönhette, hogy utána uszályra szegődött, nem ment többet a tengerre. Ki akartam próbálni, öcskös, mit bírok, csippentette össze a szemét, és rám nevetett azzal az utánozhatatlan képével, amire leginkább azt mondhatnám, hogy félúton volt a ravasz kópéság és a mindent elnéző megbocsátás között. Ilyen volt a bátyám. Ha szidott is valakit, mindig hozzátette, sose tudhatod, öcskös, mi vitte rá.

Ugyanezekkel a szavakkal kezdte, nem tudhatod, mi vitte rá, amikor arról a vörös képű, tejfölösszőke, trabális német matrózról mesélt, aki egy mozdulattal a tengerbe hajította ázsiai matróztársát. A kis vietnami vagy laoszi már évek óta szolgált panamai lobogó alatt futó áruszállító hajókon, mindig Bilbao kikötőjében szegődött el valamelyikre. Alakját legenda övezte, mondta a bátyám, és közben gondterhelt arccal csóválta a fejét, amiből én mindjárt sejthettem, hogy nem lesz jó vége a történetnek. A fiúról hallgatólagosan minden kapitány tudta, aki szerződtette a hajójára, hogy miért teszi. Messziről lerítt róla, hogy nem a fizikai erejéről híres, viszont legalább ennyire feltűnő volt a gyönyörű, mandulavágású szeme, pici keze, lába, lányosan törékeny teste, kecses járása. Csak a vak nem vette észre rajta, hogy miféle szolgálatot lát el a hajón.

Amúgy általában a hajószakács jobbkeze volt, és ha kellett, a fedélzetre osztották be munkára. Ott sem a legnehezebb, legpiszko-

sabb feladatot bízták rá, többnyire a rozsdától megtisztított hajórészeket festegette. Akkor is éppen a fedélzeten hajladozott, amikor az a hatalmas német matróz kiszúrta magának. A bátyám messziről rájuk látott a parancsnoki híd tövéből, ahol éppen állt, ők ketten viszont nem láthatták, mert takarásban volt. A jelenetre később visszagondolva mindig is éreztem, az idő múlásával pedig egyre inkább megerősödött bennem, hogy nem is az a pillanat volt a legrettenetesebb, ahogy a vörös képű német matróz félkézzel megragadta, a következő mozdulatával pedig szabályosan magára rántotta az apró termetű ázsiai fiút, akiről azt sem lehetett volna pontosan megmondani, hogy hány éves, éppúgy lehetett volna tizenhárom, mint ötvenhárom, hanem ahogy a végén ugyanúgy félkézzel lerántotta magáról, a következő lendülettel pedig a hajánál fogva maga elé fordította a fejét, beleköpött az arcába, aztán átpenderítette a korláton. Majd megigazította a nadrágját, gyorsan vetett egy pillantást maga köré, megállapította, hogy nem látta senki, ezzel mint aki jól végezte dolgát, elindult vissza a gépházba.

Nem tudod elképzelni, milyen ideges lettem. Annyira gyorsan zajlott minden. Gondold el, öcskös, nem vagy már gyerek. Hogy előtte láttam-e? Csak a vak nem látta. Én új voltam a legénységben, amúgy sem sok szavam volt, közös nyelvünkön, spanyolul se nagyon tudtam volna elmondani annak a fiúnak, mennyire sajnálom, hogy ez az élete, amúgy meg talán nem is lett volna vevő rá, hogy okoskodjak neki. De akkor este, ahogy megláttam azzal a nagydarab némettel, nem is tudom, mi tartott vissza az első pillanatban, hogy ne rontsak neki annak a benga állatnak. Talán a szégyen. Szégyelltem magam a német helyett, az egész férfinem helyett, aztán a következő pillanatban átvillant bennem, hogy semmi közöm hozzá, mit avatkozzak én bele. Bénultan álltam a helyemen, mentem volna tovább, hogy ne is lássam a folytatást, ugyanakkor meg talán érdekelt is, mi lehet az oka, hogy ez a német vállalja a kockázatát, hogy esetleg valaki meglátja őket, direkt nem viszi a kabinjába, hogy lássák, ő milyen fasza gyerek. De mire ezek a gondolatsziporkák átszaladtak a fejemen, a fiú már a vízben volt, én meg, mint aki abban a pillanatban észleli a bajt, elkiáltottam magamat, hogy ember a vizen.

Ne kérdezd, utána miért nem mondtam el, hogy láttam a jelenetet. Mivel szemtanú nem volt, az esetet úgy vették föl a hajónaplóba, hogy a laoszi vagy vietnami fiú, talán Kimnek hívták, átvetette magát a korláton, valószínűleg elkapta a hajócsavar, és a tengerben lelte halálát. Mivel a holttest nem került elő, a hajóorvos sem állapíthatta meg közvetlenül a halál bekövetkeztét, az idegenkezűséget viszont egyértelműen kizárta. Legalábbis valami ilyesmit jelentett a kapitány. Amikor a kötelező búcsúszertartásra összegyűltünk a fedélzeten, végig a német gépész arcát figyeltem. Le se vettem róla a szememet. Rezzenetlenül állta a pillantásomat.

Emlékszem, milyen gondterhelt arccal mondta a bátyám, hogy élete nagy dilemmája maradt, azóta se tudja megmondani, hibá-

zott-e vagy sem, amikor nem jelentette rögtön a kapitánynak, hogy ő mindent látott. Nem tudhatta az előzményeket. Ezek már jó ideje szolgáltak együtt, a kis ázsiai mindannyiuk játékszere lehetett, és ez a német most valamiért elégtételt vett. Mintha az egész legénység megkönnyebbült volna, úgy érezte a bátyám azon a búcsúztatáson. A tengeren mások a törvények, öcskös, mint itt a szárazföldön. Ott sokféle náció szolgál együtt. Hivatalosan megvan, hogy hol milyen törvényt kell alkalmazni, mégis az a törvény a legerősebb, amit a fedélzet diktál.

A bátyám végig a német gépész arcát figyelte. Nézte, ahogy eszik, közben fújtat, zihál, hörög, nem lehet eldönteni, miért, tömné magába az ételt, nem győzi kivárni, amíg kihűl, vagy talán inkább csak a lelkiismeretét szeretné elaltatni a mohóságával. Reggel, nem sokkal utána, hogy a parancsnoki hídról jelezték a szárazföldet, összeszaladt a legénység. A német gépész elkékült arccal, kilógó nyelvvel feküdt a felső fedélzeten. Valaki hozott egy lópokrócot, sebtében ráterítette.

Látod, öcskös, elvégezte a sors a törvény helyett az ítélkezést. Ha nem halt volna meg az a német, én is gondolkodhatnék mind a mai napig, helyesen tettem-e akkor, hogy nem jelentettem föl. Jól jegyezd meg, tette hozzá borongós arccal, én akkor, ott, annak a kékült nyelvű, drabális németnek a holtteste láttán értettem meg, hogy az igazságnak így vagy úgy, de végül mindig győzedelmeskedni kell. A bűnös nem úszhatja meg a büntetést, még ha mindjárt nem derül is ki, hogy mit követett el, és ha van benne egy szikrányi lelkiismeret, akkor önként megadja magát a sorsának.

Ha igaz ez az állítása, akkor nem tudom, a bátyámnak mi bűne lehetett, mindenesetre a sors nem lehetett túl kíméletes hozzá, hogyha egyszer önként megadta magát neki. Alig másfél éve szolgált az uszályon, mikor egy pénteki napon kaptuk a táviratot Orsovából, hogy apám menjen azonosítani a holttestét.

Nem boncoltattuk föl, a bátyám világéletében makkegészséges volt, a kötelező éves vizsgálatokat kivéve sose járt orvosnál, és így életem vége felé, fél szekrénnyi gyógyszerrel a hátam mögött, én mégis szeretek úgy visszagondolni rá, hogy a bátyám nem a szárazföld, hanem a gyógyíthatatlan betegség, az öregség elől menekült az örök ifjúság éltető eleméhez, a vízhez.

Michael August Blume apostoli nunciussal

GÁJER LÁSZLÓ

Michael August Blume 1946-ban, részben magyar gyökerű családban született az Indiana államban South Bendben, ahol az Our Lady of Hungary (Magyarok Nagyasszonya) iskola diákja volt. Teológiai tanulmányait a verbita rend tagjaként a római Gergely-egyetemen végezte. 1975-től teológiát tanított Ghánában, majd a verbiták ghánai rendtartományát vezette. 1995-től az Elvándorlók és Úton Lévők Lelkipásztori Gondozásának Pápai Tanácsa munkatársa volt. 2005-től Benin és Togo apostoli nunciusa, 2013-tól ugandai szentszéki nagykövet volt. 2018. július 4-től Magyarországon tölti be ezt a tisztséget.

Nuncius úrnak módja volt közelről megismerni egyes afrikai országok katolikus vonásait. Mit értékel legnagyobbra az afrikai katolicizmusban?

A spontaneitást. Azoknak az embereknek a spontaneitását, akik nyilvánosan és félelem nélkül megvallják a hitüket. Elmondható, hogy arrafelé a katolicizmus ökumenikus, hiszen bizonyos alkalmakkor meglehetősen könnyen társulnak más keresztényekkel. Az öröm is fontos szempont. De képesek komoly áldozatokat is hozni a hitük érdekében. Azokra a nagy zarándoklatokra gondolok például Ugandában, ahol — azt mondják — milliók gyűltek össze. És valóban nagyon sok ember vett részt ezeken, különösen az ugandai vértanúk ünnepén, június 3-án, amely egy valódi nemzeti ünneppé vált. Ennek a lelkesedésnek mély gyökerei vannak. Ugyanakkor tudjuk, hogy sokat kell még tennünk az evangelizáció terén. Mert vannak például egyházmegyék, melyeket jól ismerek, és ahol nagy lelkesedést tapasztaltam, de a katolikusoknak csak húsz százaléka házasodott össze templomban. A család evangelizációjára tehát még sok figyelmet kell fordítanunk, ami, úgy hiszem, meg fogja teremni a maga gyümölcseit: tartós és örömteli családokat.

Az európai katolikusok számára minek az elfogadása és megértése lehet a legnehezebb Afrikában?

Mi, európaiak sok szempontból más helyzetben vagyunk. Gondolok itt bizonyos gesztusokra. Ilyen lehet a kézfogás az üdvözlésnél, amely nekünk néha már túlzónak tűnhet. Aztán a szegénység tapasztalatára, ami ugyancsak megmutathatja számunkra a hit mélységeit. Hiszen számtalan gond ellenére ott az emberek vasárnap délelőtt vasárnap délelőttöt tartanak. Vagyis elmennek a templomba. Amikor ideérkeztem Magyarországra, láttam az utcán a felhívásokat, hogy „vasárnap is nyitva". Ez azonban nem szabadság, ez szolgaság. Az emberek Afrikában tudnak ünnepelni, találnak

időt erre. Mint ahogy az étkezésre is találnak elegendő időt. Közöttük élve megtapasztaltam az emberi jóságot és szerénységet.

Felmenői révén magyar gyökerekkel is rendelkezik. Voltak-e előzetes elképzelései a magyarországi körülményekről?

1990-ben, a szüleimmel tettem az első látogatásomat Magyarországon. A Sopronhoz közeli kis faluban, Himodban jártunk, amely az anyai nagymamám faluja volt. 2004-ben érkeztem ismét Magyarországra egy félig hivatalos útra. Akkor a görögkatolikusok máriapócsi zarándoklatán vettem részt. 2005-ben pedig már nunciusként jártam itt. Nem gondoltam, hogy egyszer úgy térek majd vissza ide, mint szolgálati helyemre, de az Úr így rendezte a dolgokat. Magyarországra érkezve és tanulmányozva a helyzetet, sok mindent felfedeztem. A templomok látogatottsága, a vallásgyakorlás mérsékelt, a katolikusok és a protestánsok tizennyolc százaléka jár rendszeresen templomba, így ezen a téren sok tennivalónk van. Természetesen megmaradtak azonban az ország keresztény gyökerei, amelyek hasznosak lehetnek egy erőteljesebb és kreatívabb evangelizáció számára.

Az SVD tagjaként is belső kapcsolatban van a misszió ügyével. Melyek az európai egyház legfőbb missziós lehetőségei és feladatai?

Az egyház a természeténél fogva missziós jellegű. Itt Európában jól láthatók a hit emlékei, amelyek léteznek, és amelyek a hit kifejezései is egyben. Az emberek a teológiát itt az építészeten keresztül is megtapasztalhatják. Azt is látjuk azonban, hogy ezek az épületek egyre inkább múzeumokká válnak, ami aggodalomra adhat okot. De nem szabad elkeseredni emiatt. Az emberek sokkal jobban élnek itt, mint éltek korábban, de ennek a jólétnek is megvannak a maga határai. Nekünk — ahogy Ferenc pápa tanítja — közel kell lennünk az emberekhez. Meg kell találnunk az alkalmakat, hogy kifejezzük a mi reményünk alapjait. Tudnunk kell ebben a helyzetben megelégedettnek lenni azzal, hogy elültetjük a magot. Úgy, hogy valamilyen módon kifejezzük a szeretetet, az irgalmat és a megértést azok felé is, akik talán távol vannak az egyháztól. És ezt ezekért az emberekért imádkozva kell megtennünk, hiszen az egyház nem egy politikai program, amelyhez ügyes eszközökre van szükség, hanem titok, Isten munkája. Előre kell mennünk Magyarországon is, azzal a tudattal, amit Szent Pál megfogalmazott: „én ültettem, más öntözte, és ismét másé lesz a növekedés". Ebben a reményben kell élnünk, és nem veszíthetjük el ezt a reményt.

Nevezhetjük Ferencet a globalizáció pápájának? Benne valóban kilépett az egyház a nyugati világból. De vajon ezzel együtt lemondott-e Ferenc pápa Európáról, feladta-e az

Számos európai püspöki konferencia *ad limina* látogatása kapcsán hangsúlyozta a pápa Európa újraevangelizációjának témáját. De erről szól a *Gaudete et exultate* kezdetű apostoli buzdítása is, amely az életszentségről szól a mindennapokban. Megérintett engem ebben a dokumentumban az a gondolat, hogy az életszentségnek mindig van egy missziós jellege is. A szentek azok, akik az egyház misszióját folytatják az élet hétköznapi körülményei között, de bizonyos kreativitással. Nem keseredhetünk el, hanem meg kell őriznünk a bizalmunkat, a missziós lelkesedésünket. Volt módom itt

öreg kontinens újraevangelizációját?

kiszolgáltatni a bérmálást különböző egyházmegyékben, és láttam az érdeklődést, láttam a lelkesedést. Imádkozom ezekért a fiatalokért, hogy a bérmálási emléklapjuk ne csak egy diploma, egy oklevél maradjon a számukra, hanem együtt tudjanak élni a hit megtapasztalásával.

Lehetnek-e téves formái és torzulásai a missziós erőfeszítéseknek?

Természetesen igen, lehetnek ilyenek. Mindig szükség van a helyes megkülönböztetésre a missziós tevékenység során. A megkülönböztetés azt jelenti, hogy nemcsak a hitet tanulmányozzuk, hanem a konkrét helyzetet is, amiben a hitet hirdetnünk kell. Természetesen lehetséges az is, hogy hibázunk, hiszen nem vagyunk tévedhetetlenek. Például sokan úgy szeretnék továbbadni a hitet, hogy különböző jámborsági gyakorlatokat népszerűsítenek, amelyek szépek és értékesek, de bizonyos helyzetekben, melyeket nem ismertek meg jól, ezek a jámborsági gyakorlatok negatív hatást váltanak ki az emberekből. Mindig szükségünk van a megkülönböztetésre. Ha hibáztunk, akkor hibáztunk, nem baj, mennünk kell tovább, és kérnünk kell az Úr segítségét. Az embereknek Isten szeretetére és irgalmára van szükségük. Különösen azoknak, akik nem boldogok. És sokan vannak ilyenek. Azoknak, akik nem találják az utat, azoknak, akiknek nehézségeik vannak a társadalomban. Isten sokszor nem azt ígéri, hogy a helyzetük könnyebb lesz, hanem éppen tőlünk kéri azt, hogy mi mutassuk meg nekik az Ő szeretetét.

Ferenc pápa kezdettől fogva nagy hangsúlyt helyez a misszió feladatára, már az Evangelii gaudium*tól fogva. A kuriális reform is a misszió szempontjaihoz igazodik. Mivel járul hozzá Ferenc pápa elődjeinek missziós szándékaihoz?*

Van egy folytonosság, amit fontos hangsúlyoznunk. Amikor pápává választották, nekem személyesen mondta, hogy az evangelizáció szempontjából a legfontosabb dokumentum VI. Pál *Evangelii nuntiandi* kezdetű buzdítása. Idén a lelkigyakorlatom alatt többször újraolvastam ezt a dokumentumot. Mindenképpen hangsúlyoznunk kell a folytonosságot. Természetesen Ferenc pápa nagyon latin-amerikai módon gondolkodik, és nem mindenki érti, hogy arrafelé hogy működnek a dolgok. Nekem megadatott, hogy többször jártam Latin-Amerikában, és éltem is olyan közösségben, ahol a latin-amerikai jelleg erős volt, így számomra nem meglepő ez a stílus. Egy dolgot nagyon fontos megértenünk. Még Benedek pápa fogadott el egy dokumentumot, amely a latin-amerikai püspökök gyűlésén született, és ami a latin-amerikai püspökök közös nyilatkozata. Ez az úgynevezett Aparecidai Dokumentum, ami egy hosszú szöveg. Itt van egy példányom, ami több mint kétszáz oldalas. Ez a dokumentum az alap. És ha valaki olvassa Ferenc pápa írásait, akkor észreveheti ennek a dokumentumnak a hatását. Fontos hangsúlyoznunk továbbá az ő személyes képességét, a spontaneitást, amelyet talán gyakran bírálnak is. Benne az emberiességnek és Krisztus egyházának mély kifejeződését láthatjuk meg, a szó legpozitívabb értelmében. Nem látok semmilyen ellentétet. Ferenc arról beszél, amiről Benedek is beszélt az evangelizációval kapcsolatban. Folytonosságot látok és nem törést. Benedek pápa persze

sokszor egészen másként fejezte ki magát. Sokkal visszafogottabb volt, a szó pozitív értelmében. Sőt mondhatjuk, hogy monasztikus stílusa volt. De ő is sokat utazott, elment mindenkihez. Nem beszélve Szent II. János Pál pápáról, aki olyan volt, mint egy evangéliumi dinamó, még életének utolsó éveiben is, amikor akár nagy áldozatok árán is a fiatalok és az emberek között akart maradni.

Ön észak-amerikai, a pápa pedig dél-amerikai. Mindketten az Újvilágból érkeztek, de egyikük északi, másikuk déli. Gyakran mondják, hogy Ferenc egyháza — és egyben a jövő egyháza - a déli félteke egyháza. Az észak és dél közötti különbségekre lehetőségként kell tekintenünk, vagy inkább úgy, mint feszültség forrására?

Alapvetően lehetőségként kell tekintenünk erre. Beszélhetünk például arról, amit Afrikával kapcsolatban mondtam, és ami jellemez más déli közösségeket is, vagyis az ünneplés képességéről. De például a fülöp-szigetekieknél is tapasztalható ez, akikkel számos kapcsolatunk van. Annak az országnak az egyháza nagyon dinamikus. Emiatt lehet látni néha bizonyos politikai ellentéteket is, hiszen ott elég sajátos a politikai élet. Bátorsággal kell előre mennünk. Az én személyes tapasztalatom a déli féltekével kapcsolatban mindig érdekes volt és izgalmas. Ugyanakkor kihívást is jelentett. Amiket Afrikával kapcsolatban mondtam, az részben igaz lehet az egész déli féltekére. Indonéziára, ami pedig nem is a legkatolikusabb ország vagy Pápua Új-Guineára, ahol számos katolikus él, és jelen van az Evangélium. Ha egy katolikus elmegy ezekbe az országokba, akkor a kereszténységnek egy másik megközelítésével találkozhat. Hadd meséljek el egy példát, ami Afrikában, Togóban történt. Olasz barátaim jöttek látogatóba, akik reggel hétkor sétálni indultak. A nunciatúra mellett volt egy hatalmas templom, és ők szájtátva látták, hogy a templom reggel hétkor tele volt, ami elképzelhetetlen lett volna Olaszországban. Az ő lelkesedésükben van egyfajta jó értelemben vett provokáció a számunkra.

Ferenc pápa kommunikációs és vezetési stílusában számos újszerű vonás észlelhető. Hogyan függ össze alapvető szándéka és kommunikációs stratégiája?

Ferenc pápa vágya, hogy megismertesse Krisztust az emberekkel. Az ő személyes tapasztalata Buenos Airesben a legszegényebbek között megszerzett tapasztalat volt. Egy olyan egyházban, ahol a közösségi élet intenzív, és az emberek kis közösségekben tudják gyakorolni és megosztani a hitüket. Ebben a közegben, ha valamit akarok tenni, azt nagyon konkrétan kell tennem, ami már nem is technika, hanem sokkal inkább művészet. Ebben a helyzetben a megkülönböztetés képessége ismét nagyon fontos. A *Gaudete et exultate* utolsó fejezete éppen erről szól. Ez mindig kihívást jelent. Ha ezt a megközelítést akarjunk alkalmazni, akkor nem maradhatunk kényelmesek. Ha az életünkben megelégszünk egy vasárnapi kereszténységgel, akkor valami hiányozni fog. Amennyire tudjuk, ezen kell javítanunk, egyszerű körülmények között meghirdetve az Evangéliumot.

Ferenc pápa komoly diplomáciai sikereket tudhat magáénak, gondolok itt a Kirill pátri-

Számomra a diplomáciai munkában való részvétel, és nem szeretnék prédikálni, személyes kapcsolatokat jelent. A diplomáciai testület Magyarországon is elég nagy. Mindig azt kerestem, hogy hogyan élnek az emberek. És ezen keresztül kutattam, hogy hogyan

árkával való találkozására, a Vatikán sikeres Kína-politikájára, de például Kuba világpolitikai elszigeteltségének enyhítésére is. Mint diplomata, mit jelent önnek a pápa által képviselt diplomáciai irányvonal?

lehetne például javítani őszintén a keresztények és más vallások kapcsolatát. Élnek itt például különböző muszlim országok diplomatái is. Mindig elmegyek az ő fogadásaikra. Meg akarom vizsgálni a helyzeteket, hogy miként volna lehetséges tenni valamit együtt. Gondoljunk most Ferenc pápa és az egyiptomi szunnita nagyimám idei közös nyilatkozatára, amely valóban egy csodálatos nyilatkozat. Lenyűgözve olvastam a szöveget, mert lehetséges együtt haladnunk előre jó szándékkal. A többit pedig Istenre kell bíznunk. Ezek ugyanakkor mindig evangelizációs lehetőségek is. Amikor csak tudom, megpróbálom kifejezésre juttatni az észrevételeimet a mai idők jeleivel kapcsolatban. A nagy humanitárius problémák nem pusztán vallási problémák ugyanis, hanem az egész emberiséget alapvetően érintik. És a világon elő emberek érzései ezekkel kapcsolatban nagyon is hasonlók. Ezen az alapon tudom hozzátenni a saját részemet. Tehetem ezt azon az alapon is, hogy a Szentszék képviselteti magát a nemzetközi szervezetekben és a diplomáciában.

Szent Benedek ünnepén Ön a következőket mondta Pannonhalmán: „Az egyházi tanítás szerint az ember Isten képét hordozó lény, és ez a tulajdonsága nem vész el attól, hogy országhatárokat lép át. Jézus szavai szerint az utolsó ítéletkor azokat állítják a jobb oldalra, akik az idegent befogadták." Azt javasolta, hogy a menekültek kérdésével kapcsolatban főként a Máté-evangélium 5. és 25. fejezetét tanulmányozzuk. Mi Ferenc pápa üzenete ebben a sok vitát kiváltó kérdésben?

Összességében egy politikai kérdésről is van szó, ami nagyon érdekes akkor, amikor egy ország magát a gyökereiben keresztény országnak nevezi. Beszéltem erről a kérdésről keresztényekkel és zsidókkal egyaránt. Úgy kell erről a kérdésről beszélnünk, hogy őket, akik a hitben előttünk jártak, nem szabad megbántanunk. Mindezek tükrében egy dolgot mindenképpen fontos megértenünk, amit a pápa maga mondott. A hit nem olyan drága kincs, amit az üvegszekrénybe kell tennünk és ott csodálnunk. Nem erről van szó. A hit egy olyan kincs, amit magyarázni és értelmezni kell. Erre vonatkozik a Máté-evangélium két fejezetére tett utalás, ami ilyen értelemben ősi gondolat, nem Ferenc pápa gondolata. Én tehát azt mondtam, hogy a migráció kérdésében, ha ezt a két fejezetet olvassuk, őszintén, az Úr előtt, akkor a migrációhoz való hozzáállásunk meg fog változni. Mert van egy közös emberi nem. A Szentszék hetven éve minden évben készít egy üzenetet a vándorlók és menekültek világnapjára, ami idén is szeptember végén lesz. Ezek az üzenetek hangsúlyozzák különösen azoknak a reményét, akiket áldozatoknak nevezünk. Azokét, akiknek valamilyen okból el kellett hagyniuk a saját országukat. Nekünk itt van egy bizonyos biztonságunk és stabilitásunk, ami nekik nincsen. Ezt fontos látnunk ahhoz, hogy megértsük ezeket az embereket, és hogy közvetíteni tudjuk az irgalmat. Ferenc pápa nagyon sokat beszél az irgalomról, és az emberek közötti szeretetről, amelynek megvannak a maga nehézségei. És biztosan vannak problémák, hatalmas problémák a migrációval kapcsolatban. Nem minden menekült szent. De nem is minden menekült bűnöző vagy terrorista. Ezért itt is szükség van a megkülönböztetésre. Azt mondom, hogy ennek nem lehet politikai motiváció az alapja. Ennek az alapja csak a mi közös emberségünk lehet. Ha nem akarjuk megérteni ezeknek az embereknek az

igazságát, mérlegelve, a maga teljességében, azzal saját magunknak sem szolgálunk. És egyszer majd számot kell erről adnunk Isten előtt. Úgy hiszem, hogy ezek az üzenetek segítenek bennünket, hogy megértsük, mit szeretne tenni Isten közöttünk. Nem juthatunk el a teljes egységre, mert nem tudjuk mindenki szándékát megérteni. De egyfajta érzékenységre van szükségünk, ami az igazság kereséséből fakad. Az igazság pedig szabaddá tesz. Ennek kell lennie annak az iránynak, amely a miénk, mint keresztényeké. Ha keresztény országunk van, akkor itt az igazság keresésének kell lennie a középpontban akkor, amikor a magatartásformáinkat kialakítjuk azokkal szemben, akik körülöttünk élnek, de az idegenekkel szemben is. Ez nem egy olyan döntés, amit egy és mindenkorra meghozunk, hanem egy folyamat, ami zajlik, méghozzá az életünk végéig. Itt megint a megkülönböztetéshez, annak szerepéhez érkeztünk az életünkben. Erről beszéltem Pannonhalmán. Azok a fiúk ott nagyon jó nevelést kapnak, és fontos, hogy megerősítsük őket abban, hogy az igazság keresése milyen fontos. Ez a fontos a migrációval kapcsolatban, a másikra irányuló cselekvésünkkel kapcsolatban is.

Ferenc pápa számára kiemelten fontos az életszentségre szóló közös keresztény hivatás. Mit jelent az életszentségben való növekedés?

Ez egy spirituális, de nagyon aktuális kérdés. Az életszentség Isten kegyelméből, és nem a mi munkánkból fakad. A kegyelem nélkül nem lehetséges. A Szentlélek az, aki megragad. Ő vezet el Jézus Krisztusnak, az Ő Evangéliumának és az egyháznak is a mélyebb ismeretére. Az életszentség kérdése az intenzitás kérdése is, amivel válaszolni szeretnénk annak az Istennek, aki mindig az ajtónk előtt van és kopogtat az ajtónkon. Az életszentség nem olyan jellegű, hogy azt mondhatnánk, hogy ma már elvégeztem az imáimat és kész. Az igazi imádság egy mind nagyobb szomjúságot eredményez bennünk. Így ezen a világon nem is tudunk soha megelégedettek lenni. Hiszen végesek vagyunk. Tudjuk, hogy olyan dolgokat kell keresnünk, amelyek fontosabbak az ételnél. Ez a dinamizmus, az imádság ritmusa, az imádság gyakorlása mindig nagyon egyszerű: azt jelenti, hogy Isten jelenlétében járunk. Ismerjük a kis történetet az orosz zarándokról, aki azt a rövid imádságot ismételgette: „Uram, légy irgalmas nekem, bűnösnek". És ezt lehetséges több ezerszer is elismételni, amely egy nagyon mély spiritualitást jelent. Ez egy módszer, de találunk sok-sok másikat is. Így a tökéletesség mindig olyan dolog marad, amely a látóhatáron van. Ha eljönne az a nap, amikor azt érezzük, hogy már tökéletesek vagyunk, és nem kell többé tökéletesednünk, az volna az a nap, amikor meghaltunk lelkileg. Nem szabad az életszentséget bizonyos gyakorlatokra korlátoznunk, jóllehet a gyakorlatok nagyon hasznosak tudnak lenni a lélek növekedése érdekében. Ilyenek lehetnek a szentségek vétele, a kiengesztelődés szentsége és hasonlók. Ha azonban a lelki élet terén túlzottan elégedettnek érezzük magunkat, akkor végünk van.

„NEM VÉTKEZTEM A VILÁGOSSÁG ELLEN” John Henry Newman, az újkor egyházatyája

Igazságtalanok lennénk az október közepén a kanonizált szentek sorába lépő John Henry Newmannel, ha csupán jelentős konvertitának, az anglikán egyházból a katolikus egyházba átlépő fontos személyiségnek tartanánk. Azelőtt és azután, hogy 1966-ban Stephen Dessain, a birminghami oratórium tagja, Newman összesen harmincegy hatalmas kötetben kiadott levelezésének és naplójának első szerkesztője megírta mára legendássá vált életrajzát a bíborosról, számtalan olyan életrajzi áttekintés született, amely a katolikus egyházhoz vezető útját állította középpontba. Hiába igaz azonban, hogy áttérése számos barátjának, tekintélyes oxfordi tudományos pozíciójának és támogatásra szoruló családtagjai miatt a legkevésbé sem jelentéktelen jövedelmének elvesztésével járt Newman számára, aki emberileg sokat is szenvedett 1845 októberében megtett lépése után. Ugyanilyen fontos, hogy „intellektuális és spirituális téren szinte tökéletes folytonosságot figyelhetünk meg anglikán és katolikus korszaka között”.[1] Ezért talán nem is arról kellene beszélnünk, hogy a tekintélyes anglikán teológus és hitszónok áttért, hanem arról, hogy fokozatosan felfedezte eredendő katolicitását. Életútjánál és lenyűgöző személyiségénél semmivel sem kevésbé jelentősek teológiai elgondolásai, amelyek megértése még sok kívánnivalót hagy maga után.

Hogy Newman az egyetemes egyháztörténet és a keresztény gondolkodás legnagyobbjai közé tartozik, azt az is kiválóan tanúsítja, hogy sokan megpróbálják kisajátítani maguknak, s valamilyen szűkebb csoport zászlóvivőjének igyekeznek megtenni. Csakhogy szellemisége minden efféle kísérletnek ellenáll, s aki egyik művében azt olvassa, hogy mindig az egyházi dogma volt vallási magatartásának alapja, másutt arról értesül, hogy az egész egyháznak a teológia a vezérelve, a teológiai gondolkodás pedig szabad, sőt egymástól eltérő nézőpontoknak is egyforma létjogosultságot biztosíthat. Aki azt látja, mennyire higgadtan és körültekintően veszi védelmébe a pápai tévedhetetlenség tanát, alighanem meglepődve nyugtázza, mennyire jótékonynak ítélte a pápaság világi hatalmának elvesztését és a pápai állam megszűntét, pedig ezek az álláspontok igazán nem voltak népszerűek egyházi berkekben. Aki ismeri a Máriáról szóló tan kidolgozásában játszott szerepét, csak csodálkozni tud azon, mennyire bosszantotta a túlzásba vitt Mária-tisztelet, s aki a látható egyházról szóló fejtegetéseit olvassa, annak biztosan okoz némi fejtörést, hogyan tiltakozhatott oly erőteljesen az egyház és az állam túlzott mértékű összefonódása, az egyházra gyakorolt állami befolyás elhatalmasodása ellen. Bíborossá való kinevezésekor mondott híres beszédében legnagyobb ellenségének a vallási liberalizmust, a feltétlen vallási igazság létezését elutasító álláspontot nevezi („harminc, negyven, ötven éve minden erőmmel ellenállok a vallási liberalizmus szellemének”[2]), majd nem sokkal később rátér a politikai liberalizmus érdemeinek felsorolására. Newman, a „konzervatív radikális” — senkié, egyetlen csoportosulásé sem, és csak ezért lehet mindenkié, az újkor valódi egyházatyája.[3] Nem is annyira meglepő tehát, hogy volt olyan angol püspök, aki a laikusok egyházi szerepéről kidolgozott okfejtései miatt eretnekség vádjával feljelentette Rómában, és volt olyan bíboros, aki mindent megtett bíborosi kinevezésének megakadályozásáért, mert túlságosan liberálisnak tartotta.[4]

Szellemiségének és személyiségének ez a különleges besorolhatatlansága, ma már senkinek nem lehet kétsége felőle, életszentségével függ össze. Nemcsak a 19. századi teológusok becsületét védte meg azzal, hogy egyedüliként kétségtelen szentségre jutott el, de ahhoz a már egészen fiatalon mottóul feljegyzett (Thomas Scottnál olvasott) megállapításhoz is hű maradt, hogy a szentség fontosabb, mint a béke. Katolikusként Newmannek nemcsak azzal kellett szembesülnie, hogy hivatalos egyházi körökben alapvetően „hasznavehetetlennek”[5] tartják, de azzal is, hogy kényelmetlennek számít. Időnként azért számított kényelmetlennek, mert nem teljesítette a vele szemben támasztott elvárásokat. Áttérése után a katolikus püspökök arra számítottak, hogy tömegével fog az egyházba vonzani művelt anglikánokat, meggyőződése volt azonban, hogy az egyháznak éppúgy fel kell készülnie az áttérőkre, ahogyan az áttérőknek az egyházra, s ezért visszariadt minden áttérítési hadjárattól. Amikor azt látta, hogy magatartásával rosszalló értetlenkedést von magára, egészen higgadtan jegyezte fel naplójába: „Átéreztem, hogy nagy vigaszom a legméltóságosabb Oltáriszentségben lakozik, s amíg az enyém az, aki továbbél az egyházban, az egyház egyes tagjai, elöljáróim nem támaszthatnak igényt arra, hogy csodáljam őket, és semmi olyat nem tudnak nyújtani, ami belső bizalmat ébresztene irántuk, jóllehet joguk van ahhoz, hogy engedelmességet követeljenek tőlem” (1860. január 8.). Máskor azért vált kényelmetlenné, mert túlteljesített bizonyos elvárásokat. Ennek legismertebb esete a dublini katolikus egyetemhez kötődik, amelynek ügyéért Newman teljes erőbedobással síkra szállt (mint ismeretes, az egyetem első rektora volt), s olyan tudományos programot dolgozott ki szá-

mára, amely túl nagyszerű volt ahhoz képest, aminek az egyetemet szánták: az emberi megismerés és tudás teljes szélességét leképező, a keresztény hit tágasságának teret adó egyetemes oktatási program helyett az alapító szemében megnyugtatóbb volt egy szürke és színtelen ismeretátadási intézmény. Az egyetemi kudarcért kései kárpótlás, hogy a katolikus felsőoktatási eszmének máig nincs egyetemesebb programja, s nem kisebb gondolkodó vállalkozott a fordítására, mint Edith Stein.

Newman szentsége amúgy is kudarcok egymásutánjában bontakozott ki. „Mióta katolikus vagyok, úgy tűnik fel előttem, hogy személyesen semmi másban nincs részem, mint kudarcokban",[6] sóhajtott fel egy ízben, amikor már nemcsak a dublini terv, de az új angol bibliafordítás és a *The Rambler* című folyóirat szerkesztésének ügye is dugába dőlt, s számos helyről a gyanú árnyéka vetődött rá. Mivel tudta, hogy az igazság csak akkor juthat érvényre, ha áldozatot hoznak érte azok, akik képviselik, nehézségeit soha nem tartotta meglepőnek. Mi több, életszentségétől és lelkiségétől egyenesen elválaszthatatlan a sötétség tapasztalata,[7] amely azonban soha nem akadályozta meg szinte felfoghatatlanul kiterjedt — nem utolsósorban lelkipásztori és igehirdetői — tevékenységében.

Bár 1850. február 11-én a vele egy évben katolikus hitre térő Miss G. Munrónak írt híres levelében arról beszél, hogy szomorúan kell kijelentenie, nincs meg benne a szentségre való irányultság, és a szentek amúgy sem írogatással foglalkozó emberek, életszentsége valójában írásműveiben is kifejeződik. Az angol irodalomban Newmannel indul útjára a legalább Evelyn Waughig nyomon követhető katolikus megújulás,[8] Newman műveinek teológiai tartalmai pedig annyira újszerűek, hogy ha nem szentéletű szerzőtől erednek, könnyen baklövések sorozatává torzulhattak volna. Legmélyebbnek és legkifinomultabbnak számító írása, a megigazulásról szóló előadássorozat[9] valószínűleg csak kevesek érdeklődésére tarthat számot, de *Apologia pro vita sua* című (magyarul is hozzáférhető) önéletrajza mindenki számára üdítő és felemelő táplálékot nyújt, akárcsak beszédei. A keresztény tanfejlődésről szóló nagyszabású értekezése azt tanúsítja, hogy igaza volt Stephen Dessainnek: Newman gondolkodásának valóban a kinyilatkoztatás és annak történelmi közvetítése volt a legfontosabb témája. (Dessain egyetlen igazi tanítványa, Roderick Strange szerint ezt követte a kinyilatkoztatás befogadását lehetővé tevő egyház, a kinyilatkoztatás tartalmát leszűrő dogma és a hit mélyebb megértésére hivatott keresztény oktatás.)[10] A legnagyobb elszántság és kitartás azonban a mai napig a hitbeli elfogadásról szóló mű, az *Essay* elolvasásához kell.

Az *Essay* minden bevezetés nélkül nyomban a tárgyra tér, s a különböző típusú mondatok és a hozzájuk tartozó tudat elemzésébe fog, azzal a céllal, hogy felderítse, mi kell ahhoz, hogy valaki valóban megértsen és elfogadjon valamit: ne csak felmondjon valamilyen betanult tartalmat, hanem igazán értse, amit mond. Nem biztos, hogy az olvasó könnyen túljut az első rész első fejezetein, hiszen nem nyelvi elemzésekre számít, aki a hitről szóló értekezést vesz kézbe, de hamar kiderül, hogy Newmant az foglalkoztatja, az egyéni élettörténetben milyen események és folyamatok hatására értheti meg valaki az Isten szó tartalmát, s hogyan fogadhatja el életét vezérlő és feltétlenül igaz elvként a hitet, noha valószínűségeknél többen nem lehet része. Nem véletlen, hogy 1947 és 1951 között Ludwig Wittgenstein kizárólag Newmanből tudott ihletet meríteni, amikor a bizonyosságról gondolkodott, ahogyan az sem, hogy az európai teológia még nem tudta kiaknázni ezt az „egyszerű" emberek tudományelőtti hitét és a hétköznapi életvezetés gyakorlati okosságát középpontba állító, annyira angolszász színezetű hitelemzést.

1843 májusában Newman oly súlyosan megbetegedett Szicíliában, hogy arra kérték, hozzon intézkedéseket halála esetére. „Nem halhatok meg, mert nem vétkeztem a világosság ellen", válaszolta a beteg, s kár lenne, ha ez a szentségből fakadó és mindig a világosságot kereső életerő továbbra sem tudna érvényesülni egyetemeinken, egyházi életünkben és katolikus gondolkodásunkban.

GÖRFÖL TIBOR

[1]Keith Beaumont: *Le sens de la conversion de Newman.* In uő (szerk.): *Lire John Henry Newman au XXIe siècle.* Lethielleux, Paris, 2011, 15–27., 17.

[2]John Henry Newman: *Beszéd bíborosi beiktatása alkalmából.* Vigilia, 2010. szeptember, 646–649.

[3]Ian Ker: *Newman on Vatican II.* Oxford UP, Oxford, 2014, 6–39. („The Conservative Radical").

[4]Az életrajzról a legrészletesebb áttekintést a mai napig Ian Ker nyújtja: *John Henry Newman. A Biograpy.* Oxford UP, Oxford, 2009 (1988[1]), bár Meriol Trevor közel ezeroldalas életrajza (Macmillan, London, 1962) is jól használható.

[5]Günter Biemer: *Was ich von John Henry Newman gelernt habe.* In Claus Arnold et al. (szerk.): *John Henry Newman. Kirchenlehrer der Moderne.* Herder, Freiburg i. Br., 2009, 10–24., 18.

[6]John Henry Newman: *Autobiographical Writings.* Sheed&Ward, London – New York,1956, 255.

[7]Roderick Strange: *Newman. The Heart of Holiness.* Hodder&Stoughton, London, 2019 (lásd főként a sötétségről szóló 7. fejezetet).

[8]Ian Ker: *The Catholic Revival in English Literature, 1845–1961. Newman, Hopkins, Belloc, Chesterton, Greene, Waugh.* University of Notre Dame Press, ND, 2003.

[9]Avery Dulles: *John Henry Newman.* Continuum, London – New York, 2005[2], 16–33.

[10]Roderick Strange: *John Henry Newman. A Mind Alive.* DLT, London, 2008, 32–47.

ESTERHÁZY JÁNOS ÉLETÁLDOZATA
Vázlat a vértanúság teológiájához

Arra a kérdésre keressük a választ, hogy gróf Esterházy János vértanúnak tekinthető-e keresztény értelemben? A válaszhoz párhuzamba állítjuk a megváltás szenvedéstörténetét, néhány ókeresztény vértanúságtörténetet és Esterházy János szenvedésének eseményeit.[1]

A vértanúság mai fogalma azt jelöli, hogy valaki vérével, halálával tanúskodik valamilyen személy, érték, igazság mellett. Korunkban kitágult a vértanúság fogalmának használata. A köznyelvben egy politikai forrongásnak, egy autóbalesetnek, természeti katasztrófának „áldozatai" vannak, a háborúknak pedig „hősi halottjai", ugyanakkor mi magyarok beszélünk az „aradi vértanúkról", viszont szó esett már bányászvidékeken a „bányászvértanúkról" is. Nem minden hősi halott vértanú. Le kell szögezni, hogy a vértanúság ősi keresztény fogalom, amely nem választható el a kinyilatkoztatástól.

„A vértanúság a hit igazsága melletti legnagyobb tanúságtétel; olyan tanúságot jelent, amely elmegy egészen a halálig…" — mondja a *Katolikus Egyház Katekizmus*a (KEK 2473). Az ógörög mártír *(martüsz)* fogalma egyszerűen *tanút* jelent. De az ősegyházban rögzült jelentése már egyszerűen és kizárólag a Jézus Krisztusért, a belé vetett hitért vállalt erőszakos halállal, a vérrel tett tanúskodás.[2]

Jézus Krisztus A VÉRTANÚ. Ő tanúskodni jött az Atyaisten szeretetéről: megtestesülésével, amelyben a „kiüresedés" (*kenószisz*; vö. Fil 2,6–11), a „szolgai alakot öltött" szenvedékeny emberi élet már maga is megváltó szenvedés; tanúskodott tetteivel, csodáival, tanításával, majd szenvedésének és halálának vérontásával. „Ezek a tettek, amelyeket végbeviszek, maguk tanúskodnak mellettem, hogy az Atya küldött" (Jn 5,36).

Lássuk a vértanúság hét jellemző elemét Jézus Krisztus megváltói életművében, aztán néhány ókeresztény vértanúnál, majd boldogemlékű gróf Esterházy János életében.

1. Az első jellemzője és alapja a vértanúságnak *az önátadás* a Mesternek, Jézusnak, illetve az Ő akaratának.

Az „alap-példa", azaz Jézus töretlen önátadása az Atyának és az Ő akaratának a szinoptikusoknál, de főleg János evangéliumából karakteresen tündöklik. A megtestesülésben már láthatóan realizálódik a második isteni személy önfelajánlása, átadottsága. Az önkiüresítés *(kenószisz)* gyönyörű himnusza (Fil 2,6–11) elsősorban erről szól, de ez a kereszthalálban csúcsosodik ki: „Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet!" (Lk 23,46). Az Úr Jézus példáját az egyház első vértanúja, Szent István önátadása pontosan követi: „Uram Jézus, vedd magadhoz lelkemet!" (ApCsel 7,60b).

Az első lépést a mártírhalál lehetősége felé tudatosan tették meg az első keresztények, a jeruzsálemi-antiókhiai ősegyház tagjaitól kezdve az ókeresztény százezrek az első három században, amikor beiratkoztak a katekumenek közé, s azután, amikor megkeresztelkedtek. A keresztség az első századokban a felnőtt ember szabadakarati döntésének a gyümölcse és pecsétje volt, s azt a tudatot is tartalmazta: holnap már akár vihetnek is a börtönbe a zsidó hatóságok, vagy a rómaiak. Az élet teljes rábízását imádkozták el Jézusnak a vértanúságra kész szeretetével a keresztségi hitvallás kimondásakor húsvéthajnalban. Szent Polikárp püspök 156-ban máglyahalált halt Szmirnában. Az ő vértanúaktája közöl egy felajánló-magasztaló imádságot, amelynek legfontosabb sorai: „…áldalak Téged, mert erre a napra és órára arra méltattál, hogy részt kapjak tanúid sorában…, köztük fogadtassak el én is ma kedves és kövér áldozatul, ahogy előkészítetted és előre jelezted, Te meghazudtolhatatlan és igaz Isten…"[3] Erről az imáról azt írja a nagy patrisztikus, Henri Daniel-Rops, hogy az ilyen magasztalások napi imának számítottak a korabeli keresztények ajkán.[4]

Eszterházy János édesanyjának imakönyvéből való a bejegyzés: „A hét minden napját felajánlotta valakiért, vasárnap jótevőiért és ellenségeiért egyformán imádkozott".[5] Tekinthetjük ezt a kis szöveget az első felajánlásai dokumentumának abból az életszakaszból, ami még nem a börtönszenvedés; a következőt pedig az utolsónak, a börtönből, János saját feljegyzéséből: „Ó édes Jézusom! Szívesen magamra veszem keresztemet. Megadással akarom elszenvedni a halált is, minden gyötrelmével együtt. Egyesítem halálomat a Tieddel, és én felajánlom azt Neked. Te irántam való szeretetből haltál meg, én is irántad való szeretetből akarom halálomat elfogadni. Add meg hozzá kegyelmedet."[6]

2. A második jellemzője a vértanúság felé vezető életútnak, hogy az önátadás nyomán az illetőben a *Jézus-tanítványság bontakozik ki.*

A hiteles, valódi tanítványság jellemzői: a személyes istenszeretet, nyomában a határokat nem ismerő emberszeretet, az Eucharisztia-központúság, valamint a kereszthordozás, az áldozat és az engesztelés tudatos vállalása.

2.1. *A tanítvány szereti Jézust*. A halállal való végső tanúskodás előtt már jóval előbb, szinte természetesen jelenik meg az evangéliumi cselekvés- és életmód, vagyis a személyes, bensőséges, sőt egyre fokozódó *istenszeretet*. Minél mélyebb az istenszeretet a tanítványban, annál nagyobb a bátorsága az emberek hősies szeretetéhez is. Esterházy János Jézus iránti személyes szeretete gyakran jelenik meg a börtönből írt soraiban: „Jézusom! Szívemből sajnálom, hogy valaha is megbántottalak. Ne engedd, hogy újra vétkezzem ellened, s add, hogy nap mint nap jobban szerethesselek Téged!"; „Jézusom halálod érdemeiért add meg nekem a kegyelmet, hogy irántad való szeretetből múlhassak ki én is e világból. A Te kezeidbe ajánlom szegény bűnös lelkemet…"[7]

Esterházy János gróf keresztény politikus volt. Nem olyan értelemben, hogy politizált, és közben mellesleg keresztény ember volt, hanem úgy, hogy keresztényként politizált. A politikát, vezető pozícióit használta fel arra élete során, hogy kereszténységéből szorosan következő elveit, az evangéliumi szempontokat valósítsa meg a közéleti területeken, azok számára, akiket politikusként képviselhetett. A keresztény alapokon nyugvó nemzeti és családi életeszményt, az erkölcsi értékek szerinti életet tartotta földi célnak, a szabadság és a békesség biztosítéka mögött. Ezek bátor és következetes képviselete, a totális diktatúra elutasítása okozta az elítélését és halálát. Beszédeiben újra és újra a keresztény értékrend érdekében lépett fel: „…a nacionalizmus rombolóvá is válhat, ha nem fogadja el az egyetemes humanitás és a keresztény gondolatvilág korlátozásait" — mondta egyik 1939. évi szónoklata során. Feladatának tartotta a középeurópai népek békés együttélése kialakítását, s ezt a jézusi hit jegyében képzelte el. Jézusi szívvel túllátott minden korabeli nemzeti-politikai elfogultságon, előítéleten, vagy bosszúvágyon.

1940 során többször felszólalt az internálótáborok ellen, külön a katolikus papok deportálása ellen. Evangéliumi alapállását tükrözi az is, hogy az 1942. évi pozsonyi szlovák parlamenti ülésen ő volt az egyetlen, aki nem szavazta meg a zsidótörvényt. Részlet e beszédéből: „…azért nem szavazok a javaslat mellett, hanem ellene, mert mint magyar és keresztény, és mint katolikus a javaslatot istentelenek és embertelennek tartom." „Esterházy számára a legnagyobb kockázatot épp az üldözött zsidók következetes védelme jelentette" — így foglalja össze ezt a korszakot Molnár Imre.[8] Ettől kezdve tekinti őt az akkori hatalom az ellenségének; 1944-ben a nyilasok le is tartóztatják, de rövid idő után szabadon engedik. 1943 decemberében, év végi szózatában a megbocsátás és szeretet eszközét ajánlja a felvidéki magyar családoknak, azzal, hogy „egyedüli építeni képes erő a szeretet. Mi pedig igenis építeni akarunk egy jobb, boldogabb jövendőt. Ezt pedig csak a szeretet alkotó erejével tehetjük…" 1942-től kezdve százával segíti, menekíti meg az üldözött zsidókat és más nemzetiségek tagjait.

Az ókeresztény egyház híres vértanúja, Antiochiai Szent Ignác püspök 110-ben ezeket írta fogságából a római testvéreknek, midőn a római katonák a vértanúsága felé hurcolták, ő pedig már tudta, vár reá a vadállatok általi kivégzés: „Most kezdek tanítvány lenni".[9] „Akkor leszek igazán Jézus Krisztus tanítványa, amikor testemet sem látja majd a világ. Kérleljétek Krisztust értem, hogy áldozatnak találtassam Isten előtt…"[10] Személyes Jézus-szeretetében így kiált fel: „Mindent elviselek, hogy vele együtt szenvedjek…"[11] „Az én vágyam a megfeszített! Nincs bennem tűz, mely a földi dolgokat szeretné…"

2.2. Esterházy János megalkuvások nélküli, a személyes Jézus-hitéből táplálkozó, rendkívül bátor közszereplése mögött a rendszeres szentségi élet állott, az Oltáriszentség kiemelkedő szerepével. *A szentségi Jézus szeretetében* is párhuzamot láthatunk a nagy szentekkel, például Antiochiai Szent Ignác vértanúval. Ezt írja: „Nem lelem örömömet a romlandó táplálékban, sem ezen élet gyönyörűségeiben. Isten kenyerét akarom, mely Jézus Krisztus teste, azt az italt kívánom, mely az ő vére, ami a romolhatatlan szeretet!"[12]

A felvidék hős patrónusának az áldozati *életében speciális szerepe van az Oltáriszentségnek.* Döbbenetes az a hiány, amivel a kommunizmus börtönében egy szentáldozásra áhítozó rabnak küzdenie kell. Esterházy Mária, aki őt oly nagy hűséggel látogatta s kísérte, írja a következőt arról a szakaszról, amikor nem volt még titkos börtönmise sem a közelében: „Ott Oroszországban betartotta az első pénteket, lelki szentáldozást végzett — máskor is, de elsőpénteken mindig".[13]

Később, a lipótvári börtönben „a fogvatartott papok titokban misét celebráltak a bebörtönzötteknek"… Ekkoriban „Esterházyt magánzárkára ítélték, mivel »a parancs ellenére más cellákban tartózkodott«".[14] Rabtársai elmondták, hogy azért tartózkodott „más cellában", mert nem hagyta ki ezeket a veszélyes, de oly fontos alkalmakat, a szentmisén részvételt és a szentáldozást. „Lénár Károly, akit lukaményei plébánosként tartóztattak le, a börtönben Esterházy János gróffal is találkozott. Ezzel kapcsolatban… személyes élményét is elmesélte: »Lipótváron a börtön kórházában találkoztam vele. Ott is pél-

dát adott a többieknek. Titokban miséztünk a börtön vaságyán, a rozsdás kanál volt a kehely. A jobb érzésű őrök csempészték be a bort, és a legmegbízhatóbb civil rabtársaink — élén Esterházy gróffal — hordták szét az Oltáriszentséget a többi fogolynak.«"

2.3. Az önfelajánláshoz szükséges a tanítványi út hűsége, ehhez pedig *a kereszt szabad, tudatos vállalása*. „Atyám, ha akarod, kerüljön el ez a kehely! De ne az én akaratom teljesüljön, hanem a tied!" (Lk 21,42). Szent Ágota ókeresztény vértanú a római bíróság előtt így beszélt: „Én tényleg szolgája is vagyok Krisztusnak, aki nekem drágább minden dicsőségnél, szabadságnál, előkelőségnél… Nem lehet ugyanis másképpen szabad az ember, csak ha először szolgája lett Krisztusnak."[15] Esterházy János írta a börtönben: „Szeretlek édes Jézusom! Jobban, mint önmagamat. Tégy velem úgy, amint neked tetszik. Szívesen fogadok el tőled mindent, bármit bocsátasz is rám…"[16]

Az Atya akarata a szenvedés áldozata és cseréje általi megmentés. Jézus Krisztus megfeddi Péter apostolt, amikor az a Jeruzsálembe vezető úton visszatartaná az ott bekövetkező megjövendölt szenvedésektől: „Távozz tőlem sátán! Botránkoztatsz, mert nem arra van gondod, amit az Isten akar, hanem arra, amit az emberek akarnak" (Mt 16,23). Antiochiai Szent Ignác azt kéri a római egyház tagjaitól, hogy ne próbálják őt kimenteni összeköttetéseik révén, mert már elfogadta szenvedését és halálát: „Számomra többről nem gondoskodhattok, minthogy feláldoztassam Istennek, mert az áldozati oltár (ti. a vadállatok — G. P.) már készen van…"[17]

János ezt imádkozza a börtönben: „Szeretetre legméltóbb Jézusom! Szívesen magamra vállalok minden szenvedést, melyet részemre itt a földön kijelöltél. A kereszthordozással szerzett érdemeidre kérlek, add meg nekem azt a kegyelmet, hogy szenvedéseimet hozzád hasonlóan én is megadással viselhessem!"[18]

2.4. Mindnyájunkat megelőzve és a győzelmet előkészítendő az Úr Jézus a földön megküzd az ördög kísértéseivel a pusztában. A Római Birodalomban elfogott kereszténynek döntési lehetősége volt. Akkor engedték szabadon, ha úgy döntött: bemutatja a pogány áldozatot a császár képe előtt. Erre a döntésre kínzásokkal próbálták rávenni őket. A tanítványnak újra és újra döntenie kell Jézus Krisztus és igazságai képviselete mellett.

Molnár Imre írja: Eszterházynak is, „mint Krisztusnak, szembe kellett nézni a könnyebb élethelyzet, a 'szélesebb út' csábító kísértésével. Hisz több alkalommal is elmenekülhetett volna, mégsem tette ezt meg, itt maradt, és önként ment szenvedéssel teli sorsa elébe… A hivatása útjáról eltéríteni akaró első csábító ajánlatot akkor kapta, amikor 1938-ban, a dél-szlovákiai magyarlakta területek anyaországhoz való visszacsatolása idején budapesti parlamenti képviselői helyet kínált fel számára a magyar kormány. Ő azonban a fényes karriert biztosító magyarországi politikai pálya helyett Szlovákiában maradt, s a maréknyi magyarság érdekeinek védelmezése érdekében inkább a gyötrelmes, sokszor reménytelennek tűnő politikai küzdelmet választotta."[19] Még elfogatása előtt, a felvidéki magyarokhoz szóló utolsó üzenetében ezt mondta: „Ezen a földön születtem, szívem-lelkem gyökere annyira ezen a földön él, hogy itt maradok köztetek, és veletek fogom átélni a rossz napokat is… Egyet kérek tőletek: Szívünk-lelkünk nagy kincsét, nemzeti öntudatunkat és Krisztusba vetett hitünket ne tévesszük szem elől egy pillanatra sem."[20] A szovjet rabságból történt visszaszállítása után, 1949-ben a pozsonyi kórházba kerül. Ekkor rokonok, ismerősök felajánlják neki a szöktetés jól kidolgozott tervét, de ő elutasítja ezt: „…nem vétett senki ellen, ide tartozik, nincs mi elől szöknie". Mária húga, aki rendszeresen látogatja, ekkor ezt írja édesanyjukhoz írt levelében: „Megértettem… Teljes mértékben Istenre koncentrált, 100%-ra férfi és 100%-ra hívő katolikus. (…) Nagyon le van gyöngülve, de a betegség nem tudja megtörni reménykedő magatartását: Minden úgy van jól, ahogy van. Ha ez Isten akarata, akkor jónak kell lennie."[21] A tanítvány következetes maradt: a hűség mellett döntött.

3. A vértanúság harmadik jellemző eleme *az igazságtalan ítélet az ártatlan fölött, s mögötte az ok nélküli gyűlölet*. Jézus pere óta koholt vádak, koncepciós perek mindenkor, mindenütt jelzik a tanítvány hitelességét. „Miattam királyok és helytartók elé hurcolnak, hogy tegyetek előttük és a pogányok előtt tanúságot… Nem nagyobb a tanítvány mesterénél, sem a szolga uránál" (Mt 10,18.24). „Ha gyűlöl benneteket a világ, gondoljatok arra, hogy engem előbb gyűlölt, mint titeket… Mert teljesednie kell a törvényükben olvasható jövendölésnek: Ok nélkül gyűlöltek" (Jn 15,18.25).

A rómaiak által végrehajtott első borzalmas üldözés 64-ben Nero által történt, aki Róma város felgyújtásának vádját a keresztényekre hárította, a bűnbakot követelő csőcseléknek is kedvezve.

Fábry Zoltán a felvidéki kortárs, harcos író, 1947. október 5-én ezt írta le a Magyar Nemzetben Esterházy halálos ítéletéről értesülve: „Megrendülten, tehetetlenül és szívütötten állunk az ítélet előtt. Az igazság újra csatát vesztett… Ha-

lálos ítélet: mentő körülmény nélküli végkonklúzió. Kötélhalál: aljas indokból elkövetett tett megbélyegzése. És a tempó és a gyorsaság, amivel az ítéletet keresztülhajszolták, egyetlen tárgyalás subája alatt. A nyílt fórumon, a világ színe előtt micsoda bátorság, mekkora arcátlanság így hazudni…"

4. Itt említhetjük az oktalan gyűlölet *sátáni mivoltát*. Nem kell hívő szemmel figyelni, hogy látható legyen: a totális diktatúrák nem csupán az egyéni szabadság vagy az erkölcsi értékek eltiprói, hanem a krisztusi hit ellenségei. Szent János evangéliumában Jézus szól az őt kivégző népvezetőkről, akiknek „az ördög az atyjuk" (Jn 8,44), de tanít az evilág sötétségéről is, amely szemben áll Isten országával, s hogy „az egész világ a gonosz hatalmában van" (1Jn 5,19), amit Szent János levele fejteget. „…minden lélek, amely nem vallja meg Jézust, nem Istentől való, hanem az antikrisztusé, akiről hallottátok, hogy eljön, és már most a világban is van" (1Jn 4,3).

Szent Cyprianus, karthágói püspök 258-ban lett Krisztus vértanúja. Nem ő volt az egyedüli, aki saját korszakát már az „Antikrisztus félelmetes kora kezdetének" nevezte.[22] Az „igazságból valók" oktalan gyűlölete megtalálható a mindenkori, felbujtott csőcselékben is, nem csak a diktatúrák vezetőinél.

Feljegyzés tanúskodik arról, hogy Esterházy János a börtönben Szent Cyprianus írását olvasgatta: *Fortunatushoz, intés a vértanúságra*. Könyvecskéjének elején a 3. század nagy püspöke ezt írja: „A régi ellenféllel, az ősi ellenséggel állunk harcban. Hatezer esztendeje küzd a Sátán az ember ellen… Ha készületlenül, képzetlenül, hanyagul találja Krisztus katonáját, nem egész szívvel őrködve, megkörnyékezi a tudatlant, elbuktatja a vigyázatlant, becsapja a tapasztalatlant. Aki azonban ügyel az Úr parancsaira, erősen ragaszkodik Krisztushoz, ellenáll a Sátánnak, az szükségképpen le is győzi, mert győzhetetlen az a Krisztus, akit megvallott."[23]

Esterházyt is személyesen támadja mind a két korabeli antikrisztus, a nácizmus és a kommunizmus: nincs különbség köztük a lényeget tekintve. A gonosz szellemi hatalom teológiai ténye nem eredményezi az emberi felelősség alól felmentéseket. De a gonoszság titkának, a szenvedés nagy titkának megértését segíti az összetett valóságban.

5. Esterházy János gróf, mint a legtöbb vértanú, már az elfogatása előtti életében, s minden tevékenységével döntött Jézus Krisztus, valamint az őreá és egyházának tanításaira épülő értékek képviselete mellett. És ezen döntései életre szóló, halálig tartó hűséggel valósultak meg tetteiben. Az elfogatását követően azonban egyre mélyül és radikalizálódik benne a legfontosabb életmotívum: *Jézus szeretetét viszonozva, Jézussal együtt szenvedni másokért*.

A keresztény vértanú ötödik jellemzője tehát az, *hogy Jézus és tanítványa hisz az áldozatában, és tudatosan ajánlja fel engesztelő imádság gyanánt szenvedéseit és halálát másokért*. Az utolsó vacsorán halljuk először: „…mert ez az én vérem, a szövetségé, amelyet sokakért kiontok a bűnök bocsánatára" (Mt 26,28).

„Örömmel szenvedek értetek, és testemben kiegészítem, ami Krisztus szenvedéséből hiányzik, testének, az egyháznak javára" — mondja a Kolosszei levél (1,24). Ezután körülbelül 40 évvel Antiochia vértanúságra szánt püspöke írta az efezusi híveknek: „Áldozatotok vagyok és értetek áldozom magam, efezusiak, a mindörökké hírnévvel hirdetett egyházért".[24]

János „végrendeletének" szavai megismétlik azt, amit már korábban, tudatosan megélt és hangoztatott is: „Tudom, hogy emberileg szólva nincs remény a szabadulásomra. Ezt elfogadva, mint keresztet, felajánlom a jó Istennek könyörgésképpen a legszűkebb családért és a szélesebb (a felvidéki magyarságért), meg a legszélesebb családunk (a magyar nemzet) boldogabb jövőjéért."[25] 1954-ben a börtönben írja: „Jézusom halálod érdemeiért add meg nekem a kegyelmet, hogy irántad való szeretetből múlhassak ki én is e világból. A Te kezeidbe ajánlom szegény bűnös lelkemet…"

6. Ide tartozik még egy mozzanat: *Mindig vannak, akik felismerik a szentet*. „Jézus akkor hangosan felkiáltott: Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet. E szavakkal kilehelte lelkét. Amikor a százados a történteket látta, dicsőítette Istent s azt mondta: Ez az ember valóban igaz volt" (Lk 23,46–47).

Egy keresztény ifjúnak a szenvedéstörténetében találjuk, amikor válaszolt vallatóinak: „Akik ott álltak, s hallották mindezt, könnyekre fakadtak… — Nevetnetek kellene — mondta ő —, örvendezve kellene kísérnetek a szenvedésre… nem tudjátok, milyen városban fogok lakni, nem tudjátok, milyen bizonyosságom van… Ezeket mondta, s ment a halálba. Tündöklő volt, megtekinteni érdemes, nemcsak annak, aki lelkét magához vette, hanem másoknak is, akik Caesareában laktak…"[26]

János húga, Mária, az utolsó mírovi börtönlátogatás után ezt jegyezte fel (1957.03.05): „A mi kedvesünk lelkileg olyan formában van, hogy erre már nincsenek szavak. Őt szemlélve a lélek abszolút győzelmét látjuk az anyag felett. Ezt nem lehet leírni. Assisi Szent Ferenccel, Szent Terézzel kellene összehasonlítani…"[27] Ugyanezt egy másik leírásban így rögzítette Mária: „Olyan

földöntúli fény volt a szemében, oly fölséges megadás a szavaiban, hogy az leírhatatlan. A lélek diadalát láttam benne az anyag felett, s ez úgy hatott rám, hogy félórás beszélgetés után, amikor elbúcsúztunk, nem sírtam, hanem a Magnificatot voltam kénytelen elmondani."[28]

Halála után az egyik rabtársának a szava: „Mondom neked, Frantisek, ez az ember a szentség jegyében halt meg".[29] Egy másik pedig így emlékezik: „Az én szememben János bácsi, ott a szovjet gulágok poklaiban a magyarság szenvedő Krisztusává magasodott. Rabtársai szemében az igazi, hűséges Krisztus-követés példájává magasztosult."[30]

7. A hetedik jellemző, hogy az elítélt Jézus — és a tanítvány: *megbocsát halálában*. A vértanú: szent az egyház szemében. Az evangéliumi életszentség része pedig a megbocsátás az ellenségeknek.

„Atyám, bocsáss meg nekik, hisz nem tudják, mit cselekszenek" — mondja az Úr Jézus a kereszten (Lk 23,34). Szent István első vértanú szavairól tudósít az Apostolok Cselekedetei: „Majd térdre esett, és hangosan felkiáltott: »Uram, ne ródd fel nekik bűnül!« Ezekkel a szavakkal elszenderült" (ApCsel 7,60). Szent Polikárp püspök megbocsátása jeleként, és hogy teljesítse mindenben az Evangéliumot (vö. Mt 6,44), megvendégeli házában az elfogására érkezett fegyveres csapatot.[31]

Esterházy Mária írja naplójában: „Megkérdeztem, nem érez-e gyűlöletet vagy bosszúvágyat azok iránt, akik ilyen szörnyű szenvedések tömegét zúdították rá? »No hallod! Miért? Minden úgy van jól, ahogy a jó Isten akarja… Ki vagyok én, hogy a jó Isten akaratát ellenezzem?«"[32]

Mindezek alapján látható, hogy feltett kérdésünkre igenlő választ adhatunk: Esterházy János egész életpályájának és szenvedésének kiemelkedő mozzanatai, az ő szenvedést vállaló lelkülete világos párhuzamot mutatnak fel Jézus Krisztus szenvedésével és halálával, valamint Krisztus Urunk kanonizált szent vértanúinak példáival. Nem akarjuk megelőzni a remélt boldoggá avatási eljárás teológiai véleményét, de a fentiek nyomán vélelmezhető, hogy *Esterházy János vértanú volt*.

GÁL PÉTER

[1]Reflexióm bőven táplálkozik Molnár Imre munkásságából, aki írásaiban és előadásaiban már régóta elkezdte bemutatni Esterházy munkásságának keresztény áldozati jellegét, élettörténetének Jézus szenvedéseivel felfedezhető párhuzamait.

[2]Vö. *Biblikus teológiai szótár*. (Szerk. Xavier Léon-Dufour.) Tip. Detti, Róma, 1974, 1416.

[3]*Szent Polükarposz vértanúsága*. In: *Vértanúakták és szenvedéstörténetek*. (Ókeresztény írók 7.) Szent István Társulat, Budapest,1984, 51.

[4]Henri Daniel-Rops: *Az apostolok és vértanúk egyháza* I. Ecclesia, Budapest, 1989, 239.

[5]*Kegyelem életfogytig. Eszterházy János szenvedéstörténetének dokumentumai Mycielskiné Esterházy Mária feljegyzései alapján*. (Szerk. Molnár Imre.) METEM, Budapest, 2008, 152.

[6]Uo. 150.

[7]Uo.

[8]Molnár Imre: *Esterházy János élete és mártírhalála*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2013, 257.

[9]ad Rom V, 3. *Antiochiai Szent Ignác hét levele*. In: *Apostoli atyák*. (Ókeresztény írók 3.) Szent István Társulat, Budapest, 1980, 163–192.

[10]ad Rom IV, 2.

[11]ad Smirn IV, 2.

[12]ad Rom VII, 2–3.

[13]Részlet Eszterházy-Mycielska Mária naplójából, in: *Kegyelem életfogytig*, i. m.

[14]Molnár Imre: *Esterházy János hősies hitvallása*. Kézirat, é.n., 14.

[15]*Szent Ágota nagyvértanúnő vértanúsága*, 3. In: *Vértanúakták és szenvedéstörténetek*, i. m. 134.

[16]*Kegyelem életfogytig*, i. m. 148.

[17]*Antiochiai Szent Ignác levele a rómaiakhoz*, II, 2. In: *Apostoli atyák*, i. m. 178.

[18]*Kegyelem életfogytig*, i. m. 148.

[19]Molnár Imre: *Esterházy János hősies hitvallása*, i. m. 2.

[20]*Eszterházy János utolsó üzenete a felvidéki magyaroknak*. In: *Kegyelem életfogytig*, i. m. 148.

[21]Molnár Imre: *Esterházy János élete és mártírhalála*, i. m. 353.

[22]*Szent Cyprianus művei*. (Ókeresztény írók 15.) Szent István Társulat, Budapest, 1999, 161.

[23]Szent Cyprianus: *Fortunatushoz, intés a vértanúságra*. In: *Szent Cyprianus művei*, i. m. 164.

[24]*Antiochiai Szent Ignác levele az efezusiakhoz* VIII, 1. In: *Apostoli atyák*, i. m. 166.

[25]*Kegyelem életfogytig*, i. m. 151.

[26]*A gyermek Cyrillus szenvedése*. In: *Vértanúakták és szenvedéstörténetek*, i. m. 91.

[27]*Kegyelem életfogytig*, i. m. 106.

[28] Uo. 151.

[29] F. Miklosko tanúságtételéből, in: *Kegyelem életfogytig*, i. m. 152.

[30] Hetényi József visszaemlékezése, in: *Kegyelem életfogytig*, 159.

[31] *Szent Polükarposz vértanúsága*. In: *Vértanúakták és szenvedéstörténetek*, i. m. 47.

[32] Esterházy-Mycielska Mária naplójából, in: *Kegyelem életfogytig*, i. m. 152.

A REJTŐZKÖDŐ KÖLTŐ
Kalász Márton 85. születésnapjára

Kalász Márton költői, prózaírói és műfordítói munkássága immár olyan bőséges, hogy egy születésnapi köszöntő szerény keretei közt lehetetlen átfogni. Ha a műfordításokat nem tekintjük, akkor is közel negyven önálló kötetre rúg az életmű, és köztük olyan opusok találhatók, mint összes verseinek több mint 700 oldalas gyűjteménye, amely épp tíz éve, a költő 75. születésnapjára jelent meg a Magyar Napló Kiadónál, Zsille Gábor szerkesztésében és kísérő tanulmányával. És olyan remekművek is rejtőznek ebben a könyvszekrényre való életműben, mint a már több kiadást is megélt, német nyelven is sikert aratott *Téli bárány* című regény, amely Kalász Márton felmenőinek sorsán keresztül, a magyarországi németségnek a sorsán keresztül 20. századi történelmünk keserves három évtizedét rajzolja meg, ahogy azt a falvak mikrokozmoszának népe megélte és megszenvedte. Kiemelhetném a *Tizedelőcédulák* című dokumentumprózáját is, amely szintén a magyarországi németek sorsával foglakozik: a szociográfia, a publicisztika és az irodalmi interjú eszközeivel széles körben vizsgálva történelmi hátterüket, 17–18. századi betelepítésüktől, a magyarsággal való történelmi közösségvállalásuktól egészen 20. századi kitelepítésükig és tovább.

Ebből a rövid felsorolásból is kiderül, hogy Kalász Márton nemcsak nagy tehetségű, fáradhatatlan ember, de a hűség embere is. Nem tagadta meg soha véreit, a magyarországi németséget. Eredetük, történetük, sorsuk irodalmi és tudományos feltárásával és bemutatásával is szolgálta ezt a közösséget. De ugyanezzel komoly szolgálatot tett a befogadó nemzetnek is, mert feltérképezte és tudatosította az évszázadokon átívelő együttélés fontos értékeit. Magát ugyanakkor kulturális anyanyelve okán mindig is a magyar irodalom nagy folyamába tartozónak vallotta, és 1955-ös első verseskötetétől, a *Hajnali szekerek*től kezdve a mai napig, sem jóban, sem rosszban nem kérdőjelezhette ezt meg semmi. Az sem, amikor megbecsült műfordítóként és kulturális diplomataként kitűnő baráti kapcsolatok fűzték a kortárs német költészet nagyjaihoz, és éveken át az NDK-ban, majd az egyesült Németországban élt, eleven hídként szolgált a két nyelv és irodalom értékeinek kölcsönös közvetítésében. És az sem, amikor a kétezres évek derekán méltatlan és teljesen alaptalan rágalomhadjárat indult és folyt hosszú időn át ellene és az általa vezetett Magyar Írószövetség ellen. Jellemerejének, ellenálló-képességének nagy próbája volt ez az időszak, amely csaknem tönkretette emberi és költői hírét-nevét, itthon és nemzetközi szinten egyaránt.

Hadd említsem meg végül azt is, ami Kalász Márton életművében számomra a legsajátosabb: lírájának belső fejlődési ívét, amely kötődik a 20. századi strukturalista poétikai irányzatokhoz, és amely az utóbbi évtizedekben összetéveszthetetlenné tette verseit. A megbolygatott szintaxis révén, a szokatlan együttállások révén új jelentést nyernek bennük a szavak, miközben felfedik és elfedik a hagyományos kifejezésmódban megszokottakat. Úgy keverednek össze, mint egy kaleidoszkópban. Hol a hangalak, hol a jelentéstartalom viszi előre a szövegépítkezést, amelyben a játékosság, a költőiség épp úgy szerepet játszik, mint a köznyelviség vagy a véletlenszerűség. Késői lírájának megfejtését legtöbbször a különböző rétegek együtteséből bonthatja ki a figyelmes olvasó, de bizonyos lehet abban, hogy ennek a költészetnek a lényegéhez hozzátartozik okkult, azaz rejtett, teljes egészében meg nem fejthető volta is.

Egyéni és eredeti, valami módon az emberi kommunikáció reménytelenségének a felismeréséről valló költészetének a jegyében és vigaszában kívánok Kalász Mártonnak még hosszú, alkotómunkában is gazdag éveket: bőséges termésének minél teljesebb betakarítását.

(Elhangzott a Petőfi Irodalmi Múzeumban 2019. szeptember 6-án.)

MEZEY KATALIN

MEZEY KATALIN: RÉGI NAPOK RENDJE
Elbeszélések

Mezey Katalin legújabb könyvének látásmódját sajátos szubjektivitás hatja át. A történetek objektív elbeszélését és a tettek vizsgálatát átjárja az önreflexió, az alanyiság. Ezt az írói attitűdöt kiválóan igazolja és összefoglalja a kötet utolsó elbeszélésében a narrátor mintegy marginális megjegyzése: a szereplő megvetést kifejező tettének elkövetését „[s]ose hitte volna magáról". (*A diófa*, 150.) A kötet elbeszéléseit két részre osztja a keletkezési idejük alapján életre hívott, a szerkesztő által is kiemelt, éles elhatárolás. Az első részben olvasható hét szöveg ugyanis 1987-ben készült (egységük címe az első elbeszélés címével azonos: *Bonyolult történet*), míg a második egységben a 2014-től 2019-ig született nyolc írás található (a *Régi napok rendje* elbeszélés adta a kötet és a második rész címét is). Az időbeliség az elbeszélések világán belül további allokáció alapja lehet, hiszen a szövegek többsége az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek valóságát idézi meg, míg a többi leginkább a világháborús időket.

A lírai tekintet a múlt világára és a benne létező szereplők magatartására vetül, a fő szervezőelv kétségkívül az a reflexió, amely az előbbi vizsgálatot kíséri. Összetartja továbbá az írásokat az ábrázolt külvilág fenyegető volta (mely egyben történeti valóság is), a szubjektumok kiszolgáltatottságának különböző formában való szemléltetése, az a megismerési eljárás, melynek során a krízishelyzetek az elbeszélésekben mindig határés döntési helyzetek is. Talán ebből is fakad, hogy a szövegek hátterében mindvégig feszültség uralkodik, mely nem mindig a világháborús eseményekből, azok politikai következményeiből ered.

Ritka, hogy egy szerző több mint harminc évvel korábban megírt munkáinak kiadása mellett dönt. Kockázatot nemcsak abban lehet látni, hogy esetleg a szövegek eszköztára, motívumkészlete poétikai szempontból eltér a mai, szinkron jelenségektől, hanem abban is, hogy ami esetleg több évtizeddel ezelőtt még újszerű volt, az napjainkban meghaladottnak minősül. (Az irodalmi hagyomány folytonossága nem azonos azzal, hogy az irodalomban fejlődéselvűség volna.)

Jelen kötetnek a központi problémájában rejlik erőssége, ugyanis az elbeszélések között nagy arányban találunk olyan szövegeket, melyek 20. századi női életutakról szólnak. A *Bonyolult történet* naivát játszó Julikája sorsát férfiak kívánják egyengetni nem tisztességes szándékoktól vezérelve, ő azonban ennek ellenére is érvényesülni tud („Nem az ész, az ösztön adta szájába ezeket a patetikus mondatokat. Az ösztön, a vele született intelligencia, ami minden tanult ravaszságnál veszélyesebb" (35.). Az *Álom az ifjúságról* Ilonája vegyészmérnök pesti fiatalasszonyként, nyugalmas életéből kilépve megkísérli felkeresni első szerelmét, de végül az utolsó lépést nem teszi meg („mikor az autóhoz ért, már mosolygott, és a régi ház előtt elhajtva, mosolyogva intett búcsút" 55.). *Kontyos Mariska* története a vegyesipari szövetkezetek világába kalauzol, és a kétgyermekes, könyvelő családanya történetében egy, az előzőektől eltérő kimenetelű határhelyzettel találkozunk. Az elbeszélés egy olyan pillanatban lép ki a nő életéből, ami akár tragikus végkifejletű is lehet (ezért is olyan megrendítő a nő gondját lekicsinylő, férfi szájába adott záró mondat: „[n]em kell mindent mellre szívni." 67.).

A második rész az elbeszélések némely esetben releváns családtörténeti olvasata miatt is személyesebb hangvételű, itt a női sorsok többnyire az írónő felmenőinek élettörténetei közül válogatnak. A *Régi napok rendje* már címében is utalást sejtet Szabó Magda *Régimódi történet* című, szintén saját családja történetét feldolgozó regényére. A Mezey-elbeszélés egy idilli bepillantást enged csupán az írónő életének korai szakaszába, családi életük meghitt szépségébe („[n]agyanyám és nagynéném pontosan hajnali 5 órakor keltek. Megmosakodtak, felöltöztek, ágyuk szélén ülve elmondták a rózsafüzért, és hat órakor találkoztak a konyhában." [108.]). Az *Egy szép család a mi időnkben* már címében is kapcsolódik az előtte álló elbeszéléshez. A narrátor felidézi, hogy matematika tanára lányával és fiával minden vasárnap a templom kórusában énekelt, azonban közben bántalmazó magatartásával „állandó rettegésben tartotta a családját" (119.). Ez a brutalitás volt az oka annak, hogy felesége hite megrendült és nem kísérte férjét a szentmisére. A *Száz éve, szeptember közepén* című elbeszélés egy másfajta női sorsot mutat be, amelyben talán a legerősebb a nőiségnek mint témának a megjelenése. Egy ötgyermekes anya a Ganz Mávag Kolónia szükségkórházában ápolta a frontról hazatérő, spanyolnáthában szenvedő katonákat, a halál mindennapos volt körülötte. Csak abban a megrendítő pillanatban tudjuk meg, hogy az írónő nagyanyjának a történetét olvassuk, amikor a beteg asszony adatait felveszi a nővér („Özvegy Mezey Antalné, született Juhos Mária. [...] — Gyermekek? — Öt… egy fiú, Ferenc, 15 éves, és négy leányka: Ágnes, Mária, Ilonka és… Katóka. Ő még csak hat éves.") Az írónő nagyanyja könyörög, hogy hadd lábadozzon a szükségkór-

házban gyermekei közelében, de az orvos nem engedi („Itt nincs női osztály." 127.). Túlzás volna azt állítani, hogy bármely elbeszélésben tematizálva lenne a nőiség szociológiai-társadalmi vonatkozása, de megfigyelhető a szerző érzékenysége a téma iránt. *A kertészsegéd* története már sajátosan önéletírási ihlettettségű forrásból merít, s erre rögtön az első, szinte sértő mondat is reflektál („Neked a Somogyi az anyád? Hozzáment ahhoz a kertészsegédhez?" 130.). Az írónő a kezdéssel azt érzékelteti, hogy a fiatal tanárnőként dolgozó szerző és egyik tanítványát korrepetáló idős kolléga között a kimondás gesztusa annyira jelentős eseménnyé válik, hogy a fiatal írónő szüleire való meghitt, szeretetteljes emlékezése miatt nem buktatja meg tanítványát. Idős kollégája bántó megjegyzésével okozott fájdalmánál szeretete erősebb („Énemnek azon a részén talál el, ahol apám feledhetetlen személyisége rejtőzik bennem." 135.)

A kötet valamennyi elbeszélésére nincs mód kitérni, de a legfőbb olvasási irányok megjelölése nélkül, az elbeszélések egymásra épülésének egy lehetséges koncepcióját nyújtottuk. A műveknek pusztán csak az egy kötetben való szerepeltetése is érdekes értelmezési lehetőség. Az alkotások szép emléket állítanak az írónő szüleinek (Mezey Ferencnek és Somogyi Katalinnak), illetve nagyszüleinek. (*Magyar Napló,* Budapest, 2019)

SZABÓ P. KATALIN

IANCU LAURA: ANDRÁS ÉRKEZÉSÉRE

Iancu Laura hetedik verseskötetének címe kétszeres, mondattani és András-hiányban jelöli meg szövegei közös nevezőjét, az *András érkezésére* való készülődés léthelyzetében vagy — „Még nem tudom, mit mondok majd…" — az *András érkezésére* íródó köszöntő rész(let)eiként. András lehet a könyv meg nem nevezett szerelmese, etimológiájához híven „minden" vagy „az örök" férfi, s a szerelmi babonákkal tűzdelt András-nap: az advent kezdete is — ekként a készület András érkezésére: várakozás a várakozásra. Messze nem a beteljesülésre, csak az alkalomra, hogy megélhessük transzcendens és nagyon is evilági hiányainkat — és a hiány élményének mindennapos hiányát.

Ilyen értelemben adventi kötet ez: csupa várakozás, tudatában saját átmeneti helyzetének, csupa jövés-menés. Részint az életrajzból, a korábbi kötetekből ismert inga-lét ez Csángóföld és az anyaország közt — „úgy jövök amint mentem / egyedül kétfele" —, bebolyongva a Bakony s a Nagyalföld, a Szeret s a Hidegség metaforává tágult tájait. *Szökni kész mákvirág szívem*, *Összecsomagoltam tegnap*, *Mintha házat bontana* — a ciklusciímek egyszerre hangsúlyozzák a hazátlanság véglegességét, belülről fakadó kényszerét, s az odahagyott otthon (odabent?) pusztulásra ítélt sorsát. Ha valahol, már csak a transzcendensben lesz hazatalálás: „Ott" majd „járomba fogjuk a tört szarvú vén Cifrát, / felszántjuk a Kertet, elvetjük a búzát". Addig azonban „vendég vagyok itt én is, / akár a két fenyveserdő között / a köd. / Fölmarkol az este."

Mindennek hátterét egy meglehetős ideologikus eltökéltséggel vállalt, romantikus haza-kép adja, amelynek deklarálásai, maliciózus Európa-utalásai ki-kilógnak a szövegből. Haza és hontalanság Iancunál a nyelvben vagy a hitben megélve-elbeszélve lesz igazán hiteles tapasztalat, a „kölcsönszavakat szorongatok" szorongásában, vagy a kétnyelvű Gyerekjézus hallgatásában: a *Ta-ní-tás* „vad hajjal" éneklő kislánya megirigyli a Kisjézus tiszta lábát és jóllakottságát, s közben oláhul-magyarul tanítgatja őt beszélni, hiába: „Szád járását tisztán / látom, / de a hangod ma is / néma".

A földrajzi haza-vonatkozásokon túl egy egzisztenciális hajléktalanság világa is ez, ahol létben és időben bolyongva „járom a vasárnapra nyíló éjszakát". Időmenzióit húshagyókedd, nagyhét, fagyosszentek, karácsony visszatérései, újraaktualizálódásai adják, ahogy a megidézett Kájoni János *Cantionale Catholicum*a is az év ünnepeihez rendeli énekeit — csakhogy az András-várás idején mindez már a transzcendenciával egybenyitott világban sem biztosítja a rendet: „hányszor lelt otthonra nálam / a halál három napja / fél karácsonyfám alatt". A félrecsúszó idő e tapasztalata a már-már koptatásig ismételt ünnep-metaforák létjogosultságát is megadja, éppen üresedésükben: „Ha hittem volna sincs már / szükséged ünnepekre". (Egy régebbi Iancu-versből persze úgy tudhatnánk: „egy vasárnap sem volt hamis" — de egyrészt árulkodó a mitikus-közösségi idillbe utaló múlt idő, másrészt az *András érkezésére* épp azt a benyomást erősíti, hogy a Iancu-költészet, minden tematikus-stilisztikai egysége ellenére, sokkal inkább átíródásaiban, folytathatatlanságaiban olvasandó: a számozott *Este a faluban* sorozat itt váratlanul három szám kihagyással folytatódik, s az *Éjszaka a gyermek* több átírt-átkeresztelt verse is szerepel a kötetben.) „Hazának hívom a hétköznapokat" — összszegzi a szöveg a megfosztottság e belakott létállapotát.

Ami egy beteljesületlen és tilalmas szerelem világállapota is. Elérhetetlenség és fölsejlő halálmozzanatok távolságát hidalja át a képzelet és a mindent átjáró (s ekként hiányzó) transzcendencia — a versek megszólítottja egyszerre cipel aktatáskát és isteni attribútumokat, míg metamorfózisaiban végül maga az ég lesz a te: „rajtad

feledtem ismét / a szemem / hófelhőket néztem". Negatív, női Énekek éneke rajzolódik ki a szerelem jelzésszerű, talán csak odaálmodott erotikájából és szemérmes, önmaga-rejtő bűntudatából, mely a bűnbeesés utáni mozdulat irányát elcserélve mégiscsak erotikus gesztus lesz maga is: „a fügefához nyúlnék akkor / három levél elég volna / szerelmes arcomra".

„Ádám nyeresége egy gyümölcs — / Júdásé néhány ezüst — / azzal játszom: vajon / el tudnálak-e veszíteni — / egyedül átmenni a Margit hídon" — a *Vásár* saját szerelmének itt-és-mostját (elárulását?) helyezi szemtelen játékossággal az Isten-árulás hagyományának negatív távlataiba, miközben a bűnben is lerázhatatlan Istent is meginvitálja a budapesti nagykörútra. És az árulásban az egész teremtés vétkes — ez *is* egységének alapja: vajon a fák tudják-e, hogy „szálkáik / vállad, oldalad felszántói, / halálod ősbűnét hordják, / miként az ember halálát Ádámnak fiai? (…) Jött velem megannyi (…) égre szökő fa, / karomból sarjadt mind (…): emberfa, faember lettem. / Megváltottál? Meggyilkoltalak, Uram?"

„A kezem (…) azt játssza, hogy megérint (…) szélnek ereszti arcodat" — így, balladásan lesz a nemlét az elérhetetlen másik éppolyan valóságos, panteisztikus létformája: „Minden hiány a te tested". Mintegy a világból visszavonuló Isten allegóriájaként: „Isten hiányának létrehozása a lélekben, mely szeretetből kiüresítette önmagát: megváltó fájdalom" — ahogyan Simone Weil mondaná. És Isten hiánya százféleképp fáj ebben a kötetben, a vashálóval elkerített oltár messzeségében; Pilinszkyt parafrazeáló, csüggedt „elég"-jeiben; megszólíthatatlanságában, hallgatásában, a gyerek-dacban: „nem szólok erről Istennek".

Az Istenhez (nem) szólás pedig alighanem óhatatlanul is magasabb regiszterekbe srófolja a megszólalást. Csakhogy a felstilizált, romantikus szó- és képhasználat, a róna, a midőn, a kőszív egy olyan naiv nyelv elemei, amely nem beszélhető, vagy legalábbis — mai olvasói tapasztalataink felől — nem olvasható hitelesként. A „csóktól lángoló nyelvotthon" mint a pünkösdi hazatalálás képe inkább a (bábeli?) idegenség érzetét kelti. S ha joggal hiányoljuk is élő tájnyelvek jelenlétét az irodalomban, hagyhatja-e a szöveg annyira figyelmen kívül olvasói (többségének) nyelvváltozatát, hogy megkínálja őket a „Favágón ültem naphosszat" sorral? Számot vet-e a komikummal, amely beszivárog a versbe, alámosva pátoszt, komolyságot? És nem az olvasó nyeglesége okán, hanem mert egyszerűen és Esterházy-lakonikusan: „A nyelv erősebb". S meglehet persze, hogy e nyelvhasználat az elidegenedettségnek olyan tapasztalatával ajándékozza meg az olvasót, amely saját lét- és nyelvélményéhez hasonló…

De az újratöltetlen toposzok és túlsúlyos kinyilatkoztatások, a zárt jelentések szűkösségének ellene tartanak az írásjelek híján izgalmasan bemozduló szintaktikai viszonyok, a képzelet elszabaduló játékossága, a gyermeki komolysággal és érzékenységgel figyelt világ — amelyben „boldogok a kockakövek". A várakozás, a készenlét örök nyitottsága, készen akár saját hibáiban is ráismerni a valami többre: „mintha egyhetes hallgatás után / nevedet / tévesen mondanám" — Akkor hát: talán nem is András?… (*Magyar Napló,* Budapest, 2019)

KIPKE ÁGNES

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

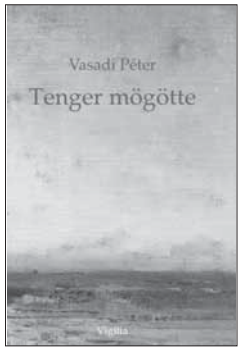

VASADI PÉTER
Tenger mögötte

Vasadi Péter legutolsó, *Csönd születik* című kötete 2016 tavaszán jelent meg a Napkút Kiadó gondozásában. Az ezután született verseit egy fekete színű, „Új versek, 2016. IV.–" felirattal ellátott dossziéba gyűjtötte. Könyvünk ennek a dossziénak az anyagát, vagyis a költő életének utolsó bő másfél évében írt költeményeit tartalmazza.
Ára: 1.900 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető:
1052 Budapest, Piarista köz 1. Honlap: www.vigilia.hu
Telefon: 36-1-486-4443 E-mail: vigilia@vigilia.hu

ANDREA RICCARDI (SZERK.): FERENC PÁPA ÉS AZ Ő IDEJE
A kereszténység Jorge Mario Bergoglio idején

A 2017-ben, Andrea Riccardi által szervezett, Ferenc pápaságáról, tágabban a kereszténységről és az egyház jelenéről szóló konferencia anyaga jelent meg nemrég, Sólyom László fordításában és a Bencés Kiadó gondozásában. Nem az első olyan fordítói munkája ez a volt köztársasági elnöknek, amely egyben állásfoglalás, útkeresés és talán válaszadási kísérlet is az egyház és a társadalom égető problémáira. Az, hogy egy ilyen koncepció milyen felfokozott érzelmeket és mennyire ellentétes fogadtatásokat tud kiváltani, világosan kitűnt a könyv bemutatásául szolgáló kerekasztal-beszélgetésen.

A kötet első pillantása eklektikusnak hat, és talán hiányozni látszik belőle a rendezői elv. Sokszori olvasatra mégis úgy tűnik, hogy korunk, benne a kereszténységgel, legalább ennyire sokoldalú, sok megközelítést igénylő valóság. Ahhoz, hogy jól tájékozódjunk a tanulmányok között, segítségre lehet a kötetbemutató beszélgetés, amely záró fejezetként kapott helyet a könyvben.

Ahhoz, hogy megértsük, ma hol húzódik az egyházban centrum és periféria, széles spektrumban kell megismernünk magát a világegyházat. A kötet az európai kereszténység számára lehet elsősorban iránytű. A központ és a periféria viszonyát tárgyaló fejezetből rátekintést kapunk az afrikai, észak-amerikai és kínai kereszténység helyzetére. Ennél is fontosabb, hogy több tanulmány foglalkozik Dél-Amerikával, benne Ferenc pápa (Jorge Bergoglio) pasztorális és teológiai fejlődésével. Innen nyerhetünk képet arról, hogy a XXIII. János által vágyott „szegény egyház" hogyan lesz Ferenc szegényekhez kilépő egyházává. A kapocs VI. Pál és az *Evangelii nuntiandi* enciklika. Ebben az enciklikában Pál pápa „teológiai és tanbeli hidat kínált a földrész egyházának" (38.). Ez a híd alkalmas volt arra, hogy összekösse az 1968-ban Medellínben, majd Pueblában „újjászülető latin-amerikai katolicizmust" a centrummal, és hogy Bergoglio számára az evangelizáció felülmúlhatatlan tanításaként „a máig írt legnagyobb lelkipásztori dokumentumot" (38.) jelentse. A sajátos helyi tapasztalatok: a szegénység, a periféria, az urbanizáció és ezek narratívái elevenen találkoznak a dokumentumban Pál pápa tanításával. „Az aparecidai reformok szíve a megtérő lelkipásztorkodás volt: olyan missziós álom — írja Bergoglio az *Evangelii gaudium*ban —, amely képes átformálni mindent" (51.). A Ferenc pápaságát elindító és teoretikusan megalapozó enciklika tehát ebben a hosszú sorban egy, a periféria és centrum élő teológiai diskurzusából és tapasztalatából származó munka. Ferenc pápát mind pasztorális, mind diplomáciai megnyilvánulásaiban ezen dokumentumok tanításai vezetik, a kötet több fejezete ezt igyekszik elemezni. Azt mondhatjuk, hogy a II. Vatikáni zsinatot követő ellentétek után, Antonio Giovanoli szavaival „egy olyan egyházi perspektíva emelkedett fel, amely meghaladta a zsinat utáni polarizációt" (267.).

Minden Ferenc pápát ért kritikát érdemes ebből a perspektívából értékelni, illetve abból, hogy ma a centrum és a periféria pólusváltáson megy keresztül. Kulcsfontosságúnak tekinthetjük a Jean-Pierre Bastian által jegyzett *Az érzelmek kereszténysége: a pünkösdi mozgalmak* című tanulmányát. Mára a kereszténység minden negyedik hívője valamelyik „evangéliumi" mozgalom tagja. És itt nagyrészt nem újonnan megkeresztelt ekről van szó, hanem főleg a katolikus egyházból kilépőkről. Önmagában nem is e mozgalmak „karizmatikus" jellege jelent veszélyt, hanem az, hogy a keresztény hittartalommal olyan heterogén elemeket (pogány vallásosság maradványai, mágia, gyógyítás, piaci, sikerorientált teológia) ötvöznek, amelyek súlyosan torzítják azt. Ahogyan a könyvet bemutató beszélgetésen is elhangzott, korunk vallási kihívásai közül talán a pünkösdi mozgalmak jelenléte a legégetőbb. A Ferenc pápát ért kritikák azt tévesztik szem elől, hogy pápaságának sokszor kritizált pasztorális irányvonala legalább képes volt mérsékelni e mozgalmak előretörését.

Kikerülhetetlen, hogy egy ilyen kötetben ne essen szó a migrációról és a politikáról, főleg akkor, ha magát a fordítói munkát is ebben a kérdéskörben kifejezésre juttatott személyes állásfoglalásnak tekinthetjük. A kötet sarkosan áll ki Ferenc pápa mellett, és mutatja be hozzáállását a migrációhoz, a szegényekhez. Ez a felfogás szinte teljesen idegen, legalábbis Közép-Kelet Európában. Ugyanennyire jelentős lehet magyar szemmel olvasva az, hogy a ferenci tanítás hogyan viszonyul a keresztény-katolikus politikai pártokhoz.

A kötet személy szerint rám azért volt nagy hatással, mert felismertetett egy központi gondolatot: Ferenc pápa, illetve a dél-amerikai teológia által egy új súlypont lépett be a hitről való gondolkodásba: a „város teológiájának" szempontja. Ahogyan a Bergoglio által szerkesztett aparecidai dokumentum legtöbb definíciója a globalizmus által létrehozott metropoliszokhoz kötött, úgy világlik fel a kötetben egy olyan — nem csak pasztorális — teológiának a lehetősége, amelyet nagy részben ez a súly-

pont szervez. (Ford. Sólyom László; *Pannonhalmi Főapátság — Bencés Kiadó*, Pannonhalma, 2019)

SÁGHY ÁDÁM

A MEGTÖRT OSTYA ÉS A MEGTÖRT EMBER
Elmer István beszélgetése Varga László kaposvári megyéspüspökkel

Varga László kaposvári megyéspüspök 2018-ban megjelent könyve a „Pásztorok — Magyar apostolutódok a harmadik évezred elején" című interjúkötet-sorozat újabb darabja. A sajátos műfajból következőleg személyes hangvételű sorok olvasói lehetünk, melyeken keresztül Varga László püspök életútjával, hivatásával, lelkipásztori tevékenységével és lelkiségével ismerkedhetünk meg. Egy radikális Krisztus-követő ember életpályája rajzolódik ki a kötetben, amelyben az interjúalany a konkrét életeseményeiből és személyes tapasztalataiból kiindulva fogalmazza meg hitvallását, egyházképét és küldetését, feltárva személyes küzdelmeit és megpróbáltatásait, tanúságot téve az Evangélium szerinti életről, amely nem hajlandó a megalkuvásra, a korábbi kommunista elnyomás ellenére sem.

Varga László lelkiségéhez egyaránt hozzátartoznak a sorkatonasága alatt megismert Bokor-közösségben és a későbbiek folyamán, a karizmatikus mozgalomban szerzett lelkület és tapasztalatok. A Bokor bázisközösség ajándékaiként tekinti az alábbi szempontokat: a Szentírás tettekre váltása, amely nélkül nem élő a kereszténység — a Szentírás „ugyanis maga az élet, nem emlékkönyv" (136.); az egyház közösségi vonása, mert közösség nélkül nincsen egyház; és a lelki vezető szükségessége, amely nélkül kockázatos lenne végigmenni az úton (138.).

A kötet címe egyszerre fejezi ki Varga László papi hivatásának központi elemeit és a velük való egzisztenciális azonosulást. E két fókuszpont az Eucharisztia és a szegények. Szociális érzékenysége és a szegények melletti elköteleződése is kirajzolódik az interjúban, nem véletlen, hogy plébániai szolgálati helyein szükségét érezte sérült és hajléktalan emberek befogadását és egy kápolna kialakítását, ugyanis „a sérültek befogadása és a szentségimádás összefügg" (213.). Éppen a somogysámsoni plébániájára járó egyik sérült példája segítette annak felismerésében, hogy a valóság befogadása, a titok megértése nem pusztán racionális kérdés. „Imával, szeretettel, szemlélődéssel legalább annyit — vagy többet — láthatunk a valóságból, mint a tudásunkkal."

Szent VI. Pál és Assisi Szent Ferenc nyomán a szavak helyett a tettek elsőbbségét vallja: elsősorban ugyanis nem tanítókra, hanem tanúkra van szüksége az egyháznak (VI. Pál — *Evangelii nuntiandi*), és az Evangélium hirdetése csak szükség esetén történik szavakkal (vö. Assisi Szent Ferenc). De a legfontosabb kiindulópontja az irgalom (71.). Nem véletlen, hogy püspöki jelmondata is ez az egyetlen szó: irgalom. Ezzel a hozzáállással pedig egyúttal Ferenc pápa lelkiségével és irányával azonosul, amely Krisztus nyomán szétválasztja a bűnt és a bűnöst, és amely a bűn helyett az örömhírt képviseli, a kérügmát, az első és legfontosabb üzenetet: „Isten szeret téged, meghalt érted, segíteni akar!" (70.). Éppen ezért hangsúlyozza Ferenc pápát követve, hogy a gyóntatószék nem lehet kínzókamra (16.).

Beleilleszkedik a Ferenc pápa által hangsúlyozott „misszionárius-tanítvány" meggyőződésébe (EG, 120.) az a gondolatmenet is, amely a nyolc boldogság vagy a filippi levél által megfogalmazott lelkület elsajátítását teszi szükségessé: a személyes döntést, hogy akarok-e tanítvány lenni vagy nem? (17.). És ez sajnos sokunknál elmarad — állapítja meg Varga László. „Nem Krisztust akarjuk követni, hanem elsősorban papok, plébánosok akarunk lenni."

Mindezek alapján érezhető, hogy „alapvető szemléletváltozásra van szükség": „újra fel kell fedezni a hitet: a személyes és a közösségi hitet" (65.). Ez a szemléletmód magában foglalja azt is, hogy a kereszténység lényege az Istennel való szeretetkapcsolat, nem pedig pusztán a szabályok és a jogi, morális kategóriák.

Varga László három jelenlegi krízishelyzetet állapít meg: szerinte a kereszténység nem történelmi válságba, hanem a hit krízisébe került. Emellett beszélhetünk a remény kríziséről, a csalódásról, arról a tapasztalatról, amelyet az emmauszi tanítványok éltek át (29.), valamint a szeretet kríziséről. Az európai kultúra problémája az, hogy a középpontban nem Isten, hanem az ember áll (31.).

Nem egy elefántcsonttoronyban élő bürokratát, hanem hús-vér lelkipásztort ismerhetünk meg „Laci atyában", ami köszönhető az évtizedes „terepmunkának", a várpalotai kápláni, a somogysámsoni plébánosi, valamint a kaposvári plébánosi lelkipásztori szolgálat során szerzett személyes tapasztalatainak.

A 2016. március 25-én főpásztorrá kinevezett Varga László kitűzött püspöki feladatai is megfogalmazódnak: evangelizáció és misszió — „mert ha nem evangelizálunk, ennek hiányában csak egyfajta restaurálás folyik" (230.), az irgalom és a szegények ügye, valamint az „imádság házainak megteremtése" — szentségimádás (258–259.).

Az interjúkötet nemcsak és elsősorban nem életrajzi kalauz, hanem leginkább lelki iránytű kíván lenni, és ezáltal olyan szempontokat nyújt, melyek mentén hitünk újragondolására ad lehetőséget és ösztönzést, úgy a hívők életében, mint a papi szolgálattevők számára. Felhívás a személyes döntés

meghozására, amit nem spórolhatunk meg, ugyanis a szentség „attól válik hatékonnyá, ha személyes döntést hoz[unk] Krisztus követésére" (23.). (*Szent István Társulat,* Budapest, 2018)

WAPPLER ÁDÁM

BAÁN IZSÁK: CSENDHEZ SZOKOTT SZÍV
Tíz szó a benedeki hagyományból

Biztosan vannak, akik a bencés Pierre Miquel *A sivatag szókincse* című monasztikus szóelemzései vagy éppen Jü Hua *Kína tíz szóban* című könyve miatt ilyen-olyan előítéletekkel fognak közelíteni Baán Izsák új kötetéhez, de alighanem hamar belátják, hogy teljesen eredeti szemléletű szerzővel van dolguk. A bakonybéli bencés szerzetes ugyanis olyan intellektuális lelkigyakorlatra és önkritikus számvetésre hívja olvasóit, amilyet, egyre jobban látszik, lényegében csak ő tud kínálni a mai magyar katolikus világban.

A kötetben szereplő tíz szöveg mintha két célt tűzne maga elé: egyrészt azt kívánja megvizsgálni, hogyan váltható életre meggyőző és vonzó formában a monasztikus szerzetesség több mint másfél évezredes hagyománya a mai körülmények között, másrészt azt próbálja igazolni, hogy a monasztikus szerzetességnek egyetemes jelentősége van a mai egyházban és a mai társadalomban, sőt életállapotától függetlenül minden kereszténynek konkrét mondanivalóval szolgál. Az első cél súlya a kötet szerkezetében is tükröződik: az első írás nyomban a hagyomány problémáival foglalkozik, a könyv közepén a szabályok kérdésének szentelt esszé helyezkedik el, az utolsó szöveg pedig a bencés kultúra életlehetőségeit és buktatóit tekinti át. Ezt a keretet a második célkitűzés jegyében egy olyan szerző gondolatmenetei töltik ki, aki nemcsak tántoríthatatlanul meg van győződve életállapota fontosságáról, de annak is minden oldalon jelét adja, hogy nagyon szereti választott életformáját. Ennek köszönhető, hogy a könyv csupa élet: kiderül, hogy a monasztikus hagyomány sokrétű, meglepetésekkel szolgáló, bölcs, a konkrétumokra érzékeny és a szélsőségeket kerülő életet kínál követőinek, akiknek komoly feladatot jelent, miként valósíthatják meg örökségüket a gazdasági vállalkozások, az internet és a modern ember bokros teendői között. Olyan szerző nyilatkozik meg a tíz esszében, akinek számára a korai szerzetesi irodalom semmivel sem kevésbé valóságos és fontos, mint saját korának viszonyai, s az olvasó fokozatosan elhiszi neki, hogy a monasztikus világ a legkevésbé sem valóságidegen, mégis különleges életet, ma is választható, szerethető és sokaknak fontos életet tesz lehetővé.

Baán Izsák a korai szerzetesi szövegek átfogó ismeretének birtokában, jámbor sallangoktól mentesen és saját kora gyermekeként nyújt betekintést a monasztikus életkultúrába. Intellektuális igényei elsősorban abban fejeződnek ki, hogy egy-egy kérdés kapcsán előszeretettel bocsátkozik a bibliai vonatkozások feltérképezésébe, gyakran nyújt teológiai elemzéseket (felvázolja többek között az idő, az ítélet és az eredeti állapot teológiáját), és bőségesen merít a monasztikus irodalomból. Néhány bekezdésben is rendkívül tágas teológiai összefüggéseket tud felvázolni (egészen nagyszerű például a teremtményekhez fűződő viszony ecsetelése a szegénységről szóló esszében), amelyeket azonban késlekedés nélkül a konkrét élet problémáihoz kapcsol. Két nagy hőse Evagriosz Pontikosz, akit javarészt pontosan ő ismertetett meg Magyarországon, és Szent Benedek, de a sivatagi atyák történetei, Cassianus, Gázai Izajás és Szír Szent Izsák is fel-feltűnnek a szövegekben.

Sokszor megfigyelhető, hogy Baán Izsák önmaga számára is rögzíteni próbálja a szerzetesség lényegét. Hol azt fejtegeti, hogy a szerzetesi élet vissza kíván térni az eredeti állapotba (52.), hol a szerzetesi élet gyakorlatainak célját határozza meg (72.), hol a szerzetesség újjászületésének törvényeit vizsgálja (21.). Pontosan ezek a rövid, lényegmegragadó okfejtések figyelmeztetik a nem szerzetes olvasót arra, hogy a kötetben róla is szó van — hiszen kit ne érintene közvetlenül az a kérdés, hogy mit kezdhet az egyházi szokásokkal *(Hagyomány),* kiirtania vagy integrálnia kell-e belső indulatait *(Vágy),* hogyan viszonyuljon a teremtett dolgokhoz *(Szegénység),* minek kell teret adnia mindennapi életében *(Unalom)* vagy hogyan érdemes imádkoznia *(Meditáció)?* Ily módon az egész kötet valóban meggyőz arról, hogy a monasztikus életnek egyetemes mondanivalója van. Szó sincs azonban arról, hogy Baán Izsák elmosná az életállapotok közötti különbségeket, és arra biztatna, hogy a maga módján mindenki váltsa valóra a bencés fogadalmak szellemét. Az ilyen olcsó buzdítások helyett egyenesen a szerzetesi élet „különleges minőségéről" és „kiválasztottságáról" beszél (125.), és nem riad vissza a szemlélődő szerzetesség „felbecsülhetetlen" értékének hangsúlyozásától (135.). Ezzel együtt is óhatatlanul saját keresztény életének felülvizsgálatára inti a nem szerzetes olvasót.

Nagyon sokat segít ebben különleges kiegyensúlyozottsága. A kötet írásaiban Baán Izsák mármár aprólékosan precíz tudósnak mutatkozik, aki előszeretettel ered egy-egy fogalom alapvető bibliai vagy ókori jelentésének nyomába (így elemzi például a meditáció, az istenfélelem, az isteni tekintet vagy a szabály kifejezés jelentésárnyalatait), de a részletek iránti érzékenysége mellett is üdítően tág szemléletmód jellemzi. Helyenként egyes

szám első személyben beszámol tapasztalatairól és élettörténeti eseményeiről, de sohasem válik anekdotikussá, és tartózkodik a szubjektivizmustól. Ízig-vérig a magyar kontextus embere (nemcsak a kötet címe utal József Attilára, de másutt is idéz magyar szerzőket Szerb Antaltól Weöres Sándorig, és külön kitér a magyarországi szemlélődő törekvésekre), de tapasztalatainak jelentős része a világegyház ismeretét tükrözi. Az „emberi élet legalapvetőbb dimenziójáról" (135.) beszél, de humora és valóságérzéke minden hamis pátosztól megóvja. Az alapvető lényeget akarja megragadni, de sokszor kiemeli, hogy nagyrészt támpontokat, fogódzókat és útjelzőket keres a monasztikus hagyományban, és soha nem szolgál gyors megoldásokkal. Hivatkozik jelentős szerzetesi írókra (Enzo Bianchira, Michael Caseyre vagy Adalbert de Vogüére), sőt posztmodernnek elkönyvelt filozófusokra is (Agambenre vagy Derridára), de mindig egészen visszafogottan. Ennek köszönhetően a kötet mindenkinek támpontokat és fogódzókat tud nyújtani ahhoz, hogy szellemi igénnyel és a legfontosabbakra koncentráló vallásossággal formálja meg keresztény életét a 21. században.

Akiket elevenen foglalkoztat a magyarországi katolicizmus sorsa, nyilvánvalóan a katolikus hit intellektuális dimenzióját is szívükön viselik, hiszen egészséges és gazdag teológia nélkül előbb-utóbb az egyházi élet is elsorvad, és ebből a szempontból lényegében nincs okuk aggodalomra. Ma már látszik, hogy vannak olyan fiatal teológusok, akiktől sokat remélhetünk a jövőben. A legfiatalabbak, a hetvenes években születettek között többen is vannak, akik reményt adnak a jövőre, biblikus tudósoktól szisztematikus gondolkodókig, s ma már egyértelmű, hogy a spirituális és monasztikus teológia képviselőjeként Baán Izsák is ennek a reménynek a letéteményese. A *Csendhez szokott szív* mindenekelőtt annak ígéretét hordozza, hogy a világegyház tudományosságában otthonosan mozgó tájékozódásból az intellektuális igényű lelkiségi teológia sem fog hiányozni hazánkban a következő évtizedek során. (*L'Harmattan*, Budapest, 2018)

GÖRFÖL TIBOR

THOMAS KEATING: A VILÁG SZÍVE
Bevezetés a kontemplatív kereszténységbe

A kötet a „Kármel látóhatára" sorozat részeként került kiadásra, ez már jelzi, hogy igényes, mély lelki irodalomról van szó. A szerző Thomas Keating (1923–2018), a közelmúltban elhunyt ciszterci-trappista pap, szerzetes, emeritus apát, világszerte elismert író, a Centering Prayer és a Contemplative Outreach alapítója. A magyarul olvasók számára sem ismeretlen a munkássága, több kötete elérhető elsősorban szemlélődés, spiritualitás témakörben. A jelen könyv ötletét egy amerikai teológushallgató, John Osborne vetette fel Keating számára, aki tanulmányaival párhuzamosan keleti meditációs módszerekkel is ismerkedett. A vele való két beszélgetés szolgáltatta a kötet alapját, ami nem keveset vállal. Célja, hogy a keresztény hagyományban fellehető, de feledésbe merült kontemplatív, szemlélődő hagyományt bemutassa nemcsak a gyakorló keresztények számára, hanem azoknak is, akik más (például keleti) hagyományt követve párbeszédet keresnek a kereszténységgel. Vagy éppen azok számára kínáljon segítséget, akik anélkül, hogy bármilyen vallási nevelést kaptak volna, közvetlen tapasztalatot szereztek Istenről, s keresik azt a megértési és kifejezési horizontot, amely segítségével értelmezni és megosztani tudják tapasztalataikat. A szerző kiindulási pontja, és ezáltal a kötet alapja a következő: „Az élet kontemplatív dimenzióját, amely minden nagy vallásban jelen van, a világ közös szívének kell tekintenünk, ahol már megvalósul az emberi nem egysége" (7.). A könyv nyelvezete modern, segítő lehet az olvasó számára, ha van egy alapvető Szentírás-ismerete, de anélkül is értelmezhetőek a leírtak. A kötet tizenhárom fejezetből áll. Eloszlat néhány alapvető félreértést, ami a szemlélődő életformát övezi, és bátran feltesz néhány kérdést, melyek a keresztény spiritualitás hozzáférhetőségének a módját, lehetőségeit próbálják tisztázni.

A kötet első hét fejezete a spiritualitás alapvető témáit tárgyalja. A kereszténység egyik nagy félreértése a kontemplációval kapcsolatban, hogy sokan úgy vélik, az csupán a kolostorokban élő szerzetesek kiváltsága. Keating szerint a spirituális fejlődésre, a belső csendre, a szemlélődésre minden egyes embernek joga van. A belső csend egészen gyakori, sőt általános emberi tapasztalat. Sokan éltek már át istentapasztalatot, de nem tudják, hogyan fejezzék ezt ki. Azoknak, akik a kereszténységen belül keresgélnek, tudniuk kell, hogy Krisztus tanításának kontemplatív megértése csak tapasztalaton alapulhat. Ez kétféle lehet: belső (ami motiválja, lelkesíti az embert) és valamilyen tevékenységhez kötődő (a lelkesültség itt konkrét tettekben valósul meg). A szerző fontos megállapítása Krisztus titokzatos testével kapcsolatban (1Kor 12,26) az, hogy az emberiség egysége olyan összetevője a kozmikus Krisztus misztériumának, amelyre nagy hangsúlyt kell fektetni. Ugyanis azzal a feladattal jár, hogy tiszteljük a vallási és kulturális különbségeket, s ne ellenséges szemmel tekintsünk ezekre.

Sok modern ember keresi a szenvedés, a halál, a pusztulás értelmét. A spiritualitásban meg kell különböztetni egymástól az áldozatot és a szen-

vedést. Az áldozat elengedhetetlen része az emberi növekedésnek, az áldozatkészség azonban ritkán alakul ki a szenvedés megtapasztalása nélkül. Keating figyelemre méltó módon leszögezi, hogy az áldozat feladata az, hogy meghaljunk a jelenlegi élethelyzetünknek, hogy így elengedjük a hamis énünket. A szenvedés és a halál nem ellenségünk, hanem ajtó, ami a szeretet és a megismerés mélyebb szintjére juttat bennünket. Tévedés azt gondolni, hogy a hit mélyülése vagy a tudatosság fokozódása megszünteti az életünkben lévő fájdalmat vagy szenvedést. A mi saját viszonyunk változhat meg a szenvedés valóságához, mert ráébredhetünk, hogy Krisztus megváltó passiójában részesülhetünk. Keresztény nézőpontból a halál szervesen hozzátartozik az élethez.

A szerző kristálytiszta katolikus dogmatikai érvelést ír le Jézus megtestesülésével kapcsolatban olyan módon, hogy azt a keleti vallások követői is megértsék. Az alapkérdés, melynek megfogalmazása bemutatja, hogy Keating milyen mélyen képes reflektálni a keleti spiritualitásra, így hangzik: „A nagy keleti vallások spirituális rendszerei arra helyezik a hangsúlyt, hogy az embernek ki kell üresítenie elméjéből a fogalmakat. Ezért e hagyományok követői óhatatlanul másodosztályú megoldásnak tartják azt az elgondolást, mely szerint egy konkrét ember közvetítésével juthatunk el az abszolút valósághoz" (38.). A keresztény választ is megkapjuk, hiszen Jézus Isten Fia, emberi és isteni természete nem keveredik össze, de emberi formájában az abszolút valóság jelenik meg.

Mivel a kontempláció szempontjából érdekes lehet, a szerző viszonylag nagy figyelmet szentel az idő definíciójának, mert Krisztus feltámadásával az örök valóság belépett a fokozatosan kibontakozó időbe. Ezek után az idő új formája jelent meg a teremtésben, ami egyszerre abszolút és relatív. Ez készíti elő a megváltás definícióját, ami szüntelen növekedési folyamatot jelent. Meglepő és kihívást adó a hittel kapcsolatos megállapítás is, miszerint a keresztény hit lényege, hogy vállaljuk az ugrást az ismeretlenbe.

A kötet a nyolcadik fejezettől kezdve módszertant ad a keresztény spirituális életet elmélyíteni szándékozók számára. Fontos megközelítési mód, hogy Keating konkrét határvonalat húz a teológia és a spiritualitás közé. Az általa javasolt eszközök nem tartoznak a teológia elméleti tudományához, hanem konkrét segítségek a szemlélődéshez. Javasolja a nagy hagyománnyal rendelkező lectio divinát, a szemlélődő imádság, a belső csend rendszeres gyakorlását (amihez például a *Megnemismert felhője* című középkori katolikus értekezésben leírtakat ajánlja kiindulásképpen). A kilencedik fejezetben hangsúlyos leírást találunk arról, hogy mi a különbség egy keleti meditációs technika és a keresztény szemlélődés között. A válasz elég világos: „Ha egy keresztény ember kísérletet tesz arra, hogy valamely keleti hagyomány fizikai vagy lelki vonatkozású gyakorlatát a többitől elkülönítve beépítse saját vallásosságának elemei közé, azzal a kérdéssel kell szembenéznie, hogy vajon lemetszhető-e egy gyümölcsfa ága, s beoltható-e egy másik fába abban a reményben, hogy ugyanolyan gyümölcsöt fog teremni, mint az új fa? Valójában a lemetszett és új törzsbe beoltott ág továbbra is gyümölcsöt fog teremni, de annak a fának a gyümölcsét, amelyről származik. Akkor pedig milyen hatással lehet a beoltás a keresztény növekedés folyamatára?" (69–70.). Keating azonkívül, hogy párbeszédben van a keleti vallásokkal, közel sem nevezhető szinkretistának, mivel egyértelműen a sajnálatos módon feledésbe merült, de meglévő keresztény kontemplációs hagyományt ajánlja az olvasók figyelmébe. A könyv utolsó három fejezetében tesz is konkrét ajánlásokat az egyház számára, hogyan lehetne ezt a meglévő szemlélődő hagyományt újra megerősíteni és széleskörűen elérhetővé tenni a spiritualitásban mélyülni szándékozók számára.

A kötet értékes olvasmány mindazok számára, akik konkrét szemlélődő ima-tapasztalatra vágynak, vagy szeretnék értelmezni a saját spirituális élményeiket. (Ford. Görföl Tibor; *Sarutlan Kármelita Nővérek,* Magyarszék, 2018)

TORNYA ERIKA

NÉMETH GÁBOR: BIOETIKAI VÁZLATOK
Bioetika és más életerkölcsi kérdések

A kötet elején a bioetika kialakulásának hangsúlyait figyelemreméltó alapossággal mutatja be a szerző. Felvázolja az emberi értelem és megismerés különféle aspektusait, valamint a bioetikai „alapvetés" fogalmainak különböző szintjeit (megalapozás mint a normák visszavezetése az általános okokhoz, az élet-világ-társadalmi legitimációja stb.). Általános tapasztalat, hogy a teológiai etika állításainak igazolása a Bibliából nem vezethető le egyszerűen, mivel „számos új szakterület bukkan fel, melyek problémáira a Kinyilatkoztatás és a Szenthagyomány konkrét választ nem tudott adni, tekintve, hogy az adott élethelyzetekben, melyekben a szentírók és az egyházatyák működtek, ezek ismeretlenek voltak" (7.). A szerző a normák dinamikus, életvilágon és valóságon alapuló megértését támogatja, a normarendszerek bibliai-teológiai perspektívájából és a keresztény-antropológia belátásain keresztül: „azon állítások köré csoportosítható a kereszténység bioetikai tanítása, hogy az ember személy, és mint ilyen, Isten képmása, ezért az emberi élet szent" (13.). A katolikus morálteológiai hagyományokból következően a kötet első fejezetében felfedezhető az a határozott iránymu-

tatás, amely eligazítja az olvasót a természetjog és a jogi-szociológiai érvelések között.

A második részben, az eddig elmondottakhoz szervesen kapcsolódva, a bioetika módszertani meghatározása következik. Az ezzel kapcsolatos alapvető dilemmákra a következőképpen mutat rá a kötet szerzője: „A tény, hogy a hangsúly az élettel kapcsolatos felelősségteljes bánásmódra kerül, mindazon technikai-tudományos előrelépéseket, melyek a jelenben és a közeli jövőben az orvostudományt, a bio- és géntechnológiát érintik, a bioetika kritikusan vizsgál, rámutatva a megtehető és a megteendő, a lehetőségbeli és a megengedett közötti különbségre" (29.). Ezért Németh Gábor alaposan foglalkozik az élet és a természet mai megértésének értelmezésével (kitérve az utilitarista, a liberális, individualista szemlélet tévedéseire is). Pozitív képet kapunk a Thomas Beauchamp és James Childress nevéhez köthető koherens módszerről, amelynek lényeges tulajdonsága: „nem annyira elméleti", hogy ne lehessen konkrét helyzetekben megoldást találni alkalmazásával. Meghatározói az alábbi fogalmak: *benevolence* — jóindulat, *nonmaleficence* — nem ártani akarás, *autonómia* — önrendelkezés, *justice* — igazságosság. Reményteljes módon mutat rá a szerző a koherens módszer előnyére: segítségével viszonylag „egyszerűen lehet komplex bioetikai kérdéseket megoldani" (40.).

A III. fejezetben a keresztény bioetika emberképéről esik szó. Mindenekelőtt azonban az élők arisztotelészi-teleológiai szemléletét, annak legújabb aktualizálása szerint (elsősorban Robert Spaemann) tárgyalja. Lényeges szerephez jut a test teológiájának részletes értelmezése. Sok aktuális és továbbgondolásra rendkívül alkalmas megállapítás közül érdemes kiemelni a következőt: „amikor napjainkban testkultúráról, szabadidőkultúráról vagy a testről mint kiemelt fogyasztási egységről beszélünk, akkor ez éppen nem egy megfelelő testantropológia, nem a test újraértékelése, éppen ellenkezőleg: elcsúszás a *somá*tól a *sarx* felé, a testi vágyak megdicsőítése és mindenek felett álló kielégítésének irányába". Ezzel kapcsolatban kerül szóba az evangélikus mártír teológus, Dietriech Bonhoeffer is, akinek megszólaltatása árnyalt utalás is lehet a bioetika, de akár a keresztény szociáletika ökumenikus értelmezési potenciáljára. A kötet biblikus antropológiai szemléletét jól tükrözi a Bonhoeffertől vett idézet is: „Az ember egy testi létező, és az örökkévalóságban is az marad. Testi mivolt és emberi természet elválaszthatatlanul összetartoznak. Így a testi mivoltot, melyet Isten az embernek mint egzisztenciális formát szánt, ugyanúgy öncél illeti meg" (Dietriech Bonhoeffer: *Ethik*. Gütersloh, 1992, 180.). A test szembesíti az embert azzal, hogy nem Isten, hogy korlátozott, ugyanakkor megnyitja mások előtt is. (Vö. uo. 77.; uő: *Schöpfung und Fall*. 71skk.) A fenti megállapításoknak viszont a kötet tartalma egészére kihatók következményei vannak, hiszen „ha a testet elválasztjuk a személytől, akkor joggal beszélhetnénk arról is, hogy a testnek csak bizonyos formáiban és stádiumaiban van értéke, továbbá nem totalitás, hanem részei szabadon és igény szerint felhasználhatók" (75.).

Jogos kritikával kezeli a szerző elsősorban Peter Singer kortárs bioetikáját, de Hans Jonas bizonyos megállapításait is (24, 31, 61-62, 85, 104. 321.). Így például azt, hogy Jonas „szerint minden létező önmagában cél, és nem szorul rá külső igazolásra", vagyis biocentrikus környezetvédelmi modellje szerint a növény, az ember és az állat egyenlőségét és méltóságát vallja. Eszerint elhibázott és igazságtalan az embernek a szellemi képességek vagy a homo sapiens alfajhoz való tartozása alapján sajátos jogokat tulajdonítani" (85.). A fenti idézettel szemben, de általánosságban is, jogosan állapítja meg a szerző — tekintettel a keresztény bioetika egészére —, hogy „[a]z emberi élet értékmivolta nem statikus, hanem dinamikus valóság, azaz az élethez, a szabadsághoz, az egyenlőséghez vagy az integritáshoz fűződő jogok a személyiség fejlődése vagy értékkonfliktusok során eltérő hangsúlyokkal jelentkezhetnek" (86.). Más tekintetben azonban Jonas gondolatai kifejezetten pozitív módon jelennek meg a kötetben, mégpedig az etikai felelősségvállalás koncepcióján keresztül (35, 340.), amelyben rámutatott az aszimmetrikusan strukturált felelősség jelenségére. Ugyanis Jonas a szülők és gyermekek közötti kapcsolat példájával magyarázta a felelősség ilyen aszimmetriáját. A gyermekekkel szembeni szülői felelősség felveti a kérdést, hogy a szülőknek van-e „joga" (genetikailag) saját gyermekhez? Hiszen a „saját gyermekhez való jog" túlzott kiterjesztése, amelynek szolgálatába a mai reproduktív orvoslás áll, vitatható. A gyermek nem egy dolog, amely felett rendelkezhetünk, hanem önálló személynek kell tekinteni. Hans Jonasra hivatkozva rámutat arra is, hogy a reproduktív célú „klónozás nem más, mint az emberi dominancia egyik kifejeződése a természet törvényei felett" (416.).

A beteg autonómiája vagy a tájékozott beleegyezés témája az orvosi etika egyes kérdései között szerepel (22–23, 187, 233, 269.). Így foglalkozik a betegek önrendelkezésének modelljével, amely napjainkban számos vita tárgyát képezi, és célja az orvos paternizmusának felváltása, hagyományos szerepével szemben, ami a teljes felelősség a beteg iránt. Németh Gábor természetesen felhívja a figyelmet a „szabadság" és az „autonómia" összetettségére: a szabadság mint pusztán az alternatívák közötti választás vagy radikális önválasztás, vagyis az életben való elementáris tájékozódás tudatos választása (33–34, 43, 61, 82.).

Konkrétan rámutat arra a dilemmára, hogy a betegek fizikai okokból vagy pszichológiai stressz miatt gyakran nem képesek szabad döntésre. Mivel az orvosnak mindig információs előnye van az orvos–beteg kapcsolatában, a beteg autonómiáját az orvos által támogatott „önsegítésként" kell értelmezni. Ezt az a tény is alátámasztja, hogy a teológiai etika mindig az emberek identitásában érdekelt („az identitás etikája").

Az ember méltósága, a holisztikus személyi identitás megőrzése és a felelősségteljes életmód mértékadó szempontjait a további fejezetekben kontextusba állítva és részletesen kifejtve tárgyalja a szerző: öngyilkosság és eutanázia (166–273.), az élet kezdetén felmerülő erkölcsi kérdések (274–263.), a terrorizmus (114–136,), a szervátültetés (373–382.) és a géntechnika, valamint a klónozás (383–416.).

Összességében Németh Gábor kötete a bioetika, és így az emberi élet és életfolytatás keresztény — elsősorban a római katolikus felismeréseken alapuló — megértéséhez vezeti az olvasót, filozófiai szempontból is világos, módszertanilag alaposan tisztázott elemzéseken keresztül. (*Szent István Társulat,* Budapest, 2018)

OROSZ GÁBOR VIKTOR

MÉNES ATTILA: MŰANYAG SZALONNA
Harmsziádák

Ménes Attila *Műanyag szalonna* című kötete a 90. Ünnepi Könyvhéten látott napvilágot, azonban a kötetet alkotó rövid szövegszelvények már évek óta fel-feltűnnek különböző irodalmi felületeken és földalatti felolvasásokon. Feltűnésük olyan, mint a gömbvillám; váratlanul jelennek meg, és olyan hamar érnek véget, hogy az ember elsőre fel sem fogja, mi történt. Az okozott hatás kiszámíthatatlan. Ezek a harmsziádák.

A harmsziáda, mint műfaji elnevezés, Ménes Attila találmánya, Danyiil Ivanovics Harmsz nevéből eredeztethető. Harmsz orosz író volt, az avantgárd irodalom, az abszurd minipróza mestere. Harmsz sorsa olyan, mintha önmaga írta volna saját magának: abszurd tragédia banális és brutális véggel; ha nem volna igaz, megfelelő előadásban tálalva egyesekből akár ki is gurulhatna egy nevetés. Csakhogy Harmsz tényleg meghalt: vegzálták és szaműzték írásaiért, végül pedig, mivel volt érzéke a tébolyhoz, a főbelövést úgy kerülte el, hogy bolondnak tettette magát. Aztán a zárt osztályon éhen halt 1942-ben, a leningrádi blokád idején.

A harmsziáda eredete Danyiil Harmsz *Esetek* című gyűjteményéhez és Örkény egyperceseihez nyúlik vissza. Megtaláljuk benne Örkény eleganciáját, és mélyen áthatja az az önfeledt, joviális nyerseség, ami Harmsz írásait jellemzi. Azonban mindez csak a kiindulópont Ménes kötetéhez, amely 219 harmsziádájával elképesztően változatos képleteket vonultat fel.

Az elbeszélések nyelvileg és témájukban igen sokszínűek, a hagyományosabb elbeszélői stílustól az egészen rövid, a hiányos szövegeken át a posztmodern lírát vagy zen buddhista kóanokat idéző nagy sűrűségű szövegzanzákig tart a paletta. Ménes harmsziádáit áthatja a rá jellemző jellegzetes nyelvi plaszticizmus, amellyel nagyon is élővé tudja formálni a szövegeket. A finom groteszk nézőpontváltások és a külső és belső, a biológiai világ megváltozásával kizökkentő egzisztencialista abszurd írások mellett a kötet gazdag bányája a mentális szakadékokat és ontológiai elmélkedéseket körüljáró karcosabb írásoknak, amelyeken tetten érhető Ménes sci-fi írói múltja, valamint az ön- és nyelvi reflexióra hajló játékösztöne. Ekkora mennyiségben bizony minőségi szórás is van, egy rostálás mindenképp jót tett volna a válogatásnak.

Mi mindenről beszélnek nekünk a harmsziádák? Nézzünk néhány példát!

Az abszurd — egy ismert műfaji megközelítése szerint — az értéknélküliség világában keletkezik. Ez az értéksemleges, a világ minden eseményeit egykedvű nyugalommal jegyző *láttamozóember* esetében így is lehet, de Ménesnél az is megtörténhet, hogy az értékek éppen az abszurdban állnak helyre, mint ahogy azt a lump gazdáját terrorral nevelő Martha nevű szobanövény esetében látjuk. Olvashatunk továbbá arról a hűségről és erős kötelékről, amely csak ember és kabátja közt szövődhet, vagy a gyászról, amelyet egy szívünkhöz nőtt sámli eltüzelése okoz. Megtudhatjuk belőlük, hogy Pantyelejmon Szergejevics Pocejkin, a cári hadsereg mérsékelten hősies tisztje hogyan lesz részese a magyar történelem egyik drámai veszteségének, és hogy mi lett a sorsa Kemál Jumurdzsák, a középszerű török hadimérnök fronthasználatra szánt találmányának, a pihenőgépnek. Olvashatunk bennük arról, hogyan tenyészik jókedvünk és szorongásunk idegrendszerünk háztartásában, valamint arról, hogyan születnek és osztódnak gondolataink. Figyelmeztetnek arra, hogy ha jártunkban-keltünkben kávéházban időzve a cégérről lepottyan a K betű, jobban teszszük, ha gyorsan felszívódunk, mielőtt áldozatul esnénk a valóság átalakulásának, amelyet a nyelvi sérülés során bekövetkező jelentésmódosulás okoz. És ha már a nyelv és valóság viszonyánál járunk, a harmsziádákból tudhatjuk meg például, hogy a magyar irodalom a világmindenség tartórúdja. Ugyanis a *Navajó gőzhenger* című harmsziáda a világ prófécia szerinti végpusztulását beszéli el: szép sorban megsemmisülnek a világ dolgai — a nevetés, a periódusos rendszer, a törvény előtti egyenlőség és így tovább —, mígnem már csak a magyar irodalom marad. Józanul be-

legondolva, hogyan is lehetne másképp, hiszen amíg elbeszélésünk tart, addig a magyar irodalom is létezik, és a megsemmisülés csak az után teljesülhet be, hogy Ménes Attila végül jó éjszakát kíván. (*Jelenkor,* Budapest, 2019)

KOVÁCS ALEX

KABÁN ANNAMÁRIA: ÉGTEN ÉLEK

Mivel korábban még nem volt a kezemben olyan mű, amely ennél a kiadónál jelent meg, ezért fontosnak tartom leszögezni, hogy maga a könyv külső megjelenésében szép. Dicsérendő, hogy a szerkesztők a tanulmányok után ismertetik a szerző rövid pályaképét, illetve felsorolják a korábbi publikációit, így az olvasó megismerheti a szerző munkásságát. Ami a szedést és tördelést illeti, kellemes összhatást értek el a kiadó munkatársai, mindent megtettek annak érdekében, hogy mi olvasók elmerülhessünk a könyvben.

Az *Égten élek* hat tanulmánya a határon túli modern magyar líra három alkotóját, Bartalis Jánost, Reményik Sándort és Kovács András Ferencet vizsgálja. A rövid tanulmányok valójában verselemzések és értelmezési kísérletek, amelyek a kiválasztott verseken túl kevésbé szólnak az adott szerző életművéről. A tanulmányok tárgyválasztása sokat ígérő, hiszen Bartalis költészete nem áll az érdeklődés középpontjában, Reményik Sándor is inkább a kánon szélén helyezkedik el, bár az utóbbi években egyértelműen gazdagodott a róla szóló írások száma, Kovács András Ferenc pedig egy olyan alkotó, akinek az életműve fontos állomása irodalmunknak, és igényli is az olvasati lehetőségek megfogalmazását. A szerző olyan alkotókat válogatott össze, akik eltérő korszakokban alkotnak, eltérő beszédmódokon szólalnak meg, és különböző esztétikai, művészeti nézeteket vallanak, a tanulmánykötet ilyen szempontból sokszínűre sikeredett.

Az első tanulmány Bartalis Jánossal, a „szabadvers-építővel" foglalkozik. Az arányában kissé hosszú bevezetőt, amely a költő működéséről és az irodalmi kontextusról szól, indokoltnak érzem, már csak Bartalis kánonperemi helyzete miatt is. A tanulmány fő tárgya az ismétléseken alapuló versépítkezés megértése, és bár több vers is bevonódik a vizsgálatba, az *Aranygyümölcsös Kosály* lesz a vezérfonal, amelynek gondolati és képi visszatéréseit, illetve az ismételt metaforák értelmi megújulásait követhetjük nyomon. A szerző vizsgálódásai kivételesek abból a szempontból, hogy hazánkban az elsők között Bartalis költészetében jelent meg a szabadvers, így az ő versszerkesztési eljárásainak megértése líratörténeti szempontból jelentős.

A kötet második és harmadik tanulmánya olyan Reményik Sándor-versekre összpontosít, amelyek az 1935-ben napvilágot látott *Romon virág* című kötetbe, különösen a *„Kelj fel és járj!"* című ciklusba tartoznak, és „amelyek az önvizsgálatról, a megújult élet öröméről, a szeretetről és a visszatért munkakedvről vallanak" (18.). Érényének tartom, hogy a költemények vizsgálata során olyan versmodellekre látunk rá, amelyek a korszak meghatározó beszédmódjait többrétűvé teszik, hiszen az életrajzi elemek versben való használata, vagy az istenhez való viszonyulás lényegesen különbözik a Szabó Lőrinc-i vagy József Attila-i elképzelésektől. A verselemzések részletesek, és sok szempontot figyelembe vesznek, de sajnos a következtetések levonása helyett idézetek zárják a szövegeket, vagy olyan, véleménynek is tartható meglátások, mint például: „A reményiki csoda nemcsak az életerő időnkénti megújulásának, hanem a retorikai eszközök, eljárások avatott használatának a csodája is" (53.).

A kötet leginkább előremutató és legkidolgozottabb fejezeteinek a három záró tanulmányt tartom, amelyek Kovács András Ferenc költészetéhez szóltak hozzá. A negyedik fejezetben a Babits verseivel párbeszédbe lépő költemények áttekintése alapos, a súlypontok egyenlően oszlanak el, az összevetések jól átgondoltak, verstani és nyelvhasználati kérdéseken túl az átírás funkcióinak kimutatása és értelmezése zajlik. A József Attila-versek Kovács András Ferenc költészetére gyakorolt hatása — amivel az ötödik tanulmány is foglalkozik — kevésbé új kérdés, a szerző az általa választott versekről pedig nem ír olyat, amely korábban nem hangzott volna el a szakirodalomban. A hatodik — záró — tanulmány azonban a kötet csúcspontja, a legizgalmasabb téma, amely előkerült: azt vizsgálja, hogy Kovács András Ferenc versei milyen kapcsolatban vannak Mozart műveivel, életrajzi eseményeivel és a zeneszerző személyével. Ennek a képzőművészet és irodalom határainak kérdését is feszegető írásnak ráadásként van egy pikantériája, mégpedig az, hogy az egyes darabokat Csokonai műveivel és műformáival is összefüggésbe hozza. A könyvet tehát három olyan tanulmány zárja, amelyek a Kovács András Ferenc-kutatásban is hasznosítható eredményeket, meglátásokat tartalmaznak.

Összességében az *Égten élek* a kurrens kutatásokkal lépést tart, de az értelmezéseket és versolvasatokat igyekszik saját meglátásaira építeni, a saját elemzéseivel alátámasztani. Feltételezhetően ezért találkozunk kevés utalással más irodalomtörténeti munkákra. Más szempontból ez egy közérthető nyelven megszólaló mű, amely fontos adalékokkal szolgálhat például a Kovács András Ferenc-kutatás számára — úgy vélem, a határon túli irodalmunk iránt érdeklődőknek érdemes elolvasnia. (*ARTprinter Könyvkiadó,* Sepsiszentgyörgy, 2019)

BARÁTH TIBOR

SOMMAIRE

Pape François

CSABA TÖRÖK: Faire un bilan du pape François?
ZOLTÁN KORONKAI: Le pape François et le discernement à la lumière de la tradition ignatienne
ANDRÉ-MARIE JERUMANIS: La personne humaine attirée par la gloire divine
■ Entretien avec le nonce apostolique Michael August Blume
ÁGNES BURJÁN: Sur quelques poèmes de Rilke et János Pilinszky
KATALIN MEZEY: Pour le 85ème anniversaire du poète Márton Kalász

INHALT

Papst Franziskus

CSABA TÖRÖK: Papst Franziskus an der Wiege?
ZOLTÁN KORONKAI: Papst Franziskus und die Unterscheidung im Licht der ignatianischen Tradition
ANDRÉ-MARIE JERUMANIS: Die Person in der Anziehungskraft der göttlichen Herrlichkeit
■ Gespräch mit dem Apostolischen Nuntius Michael August Blume
ÁGNES BURJÁN: Über einige Gedichte von Rilke und János Pilinszky
KATALIN MEZEY: Zum 85. Geburtstag des Dichters Márton Kalász

CONTENTS

Pope Francis

CSABA TÖRÖK: Pope Francis weighed in?
ZOLTÁN KORONKAI: Pope Francis and the Discernment in the Light of Ignatian Tradition
ANDRÉ-MARIE JERUMANIS: The Person Attracted by the Divine Glory
■ Interview with the Apostolic Nuncio Michael August Blume
ÁGNES BURJÁN: About Some Poems by Rilke and János Pilinszky
KATALIN MEZEY: On the 85th Birthday of the Poet Márton Kalász

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ
Felelős szerkesztő: PUSKÁS ATTILA Főszerkesztő-helyettes: GÖRFÖL TIBOR
Szerkesztők: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, VÖRÖS ISTVÁN
Szerkesztőbizottság: HAFNER ZOLTÁN, HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ
Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024;
Nyomdai munkák: Séd Könyvkiadói Kereskedelmi és Nyomdaipari Kft., Ügyvezető igazgató: Dránovits István
Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest, Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.
Internet cím: http://www.vigilia.hu; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala.
Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.
A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront/), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.
A Vigilia csekkszámla száma: OTP V. ker. 11707024–20373432. Előfizetési díj: egy évre 6.000,– Ft, fél évre 3.000,– Ft, negyed évre 1.500,– Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 6.000,– Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 100,– USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.
SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA
KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Alapítvány a Közjóért

Nemzeti Kulturális Alap

Ara: 600 Ft

VIGILIA

SZEMLE

ANDREA RICCARDI (SZERK.)	Ferenc pápa és az ő ideje. A kereszténység Jorge Mario Bergoglio idején
■	A megtört ostya és a megtört ember. Elmer István beszélgetése Varga László kaposvári megyéspüspökkel
BAÁN IZSÁK	Csendhez szokott szív
THOMAS KEATING	A világ szíve
NÉMETH GÁBOR	Bioetikai vázlatok
MÉNES ATTILA	Műanyag szalonna. Harmsziádák
KABÁN ANNAMÁRIA	Égten élek

A SZEMLÉKET ÍRTÁK Baráth Tibor, Görföl Tibor, Kovács Alex, Orosz Gábor Viktor, Sághy Ádám, Tornya Erika és Wappler Ádám

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Az Eucharisztiáról
- A Vigilia körkérdése
- Dolhai Lajos, Fehérváry Jákó, Heidl György és Kéki Petra tanulmánya
- Falcsik Mari, Halmai Tamás, Iancu Laura, Markó Béla, Regős Mátyás és Vörös István írása

19010
9 770042 602005

MINISZTERELNÖKSÉG

Nemzeti Együttműködési Alap

BETHLEN GÁBOR Alapkezelő Zrt.